Lazăr Vlăsceanu
Marian-Gabriel Hâncean

MODERNITATEA ROMÂNEASCĂ

Editura Paralela 45

Editor: Călin Vlasie

Redactor: Ioan Es. Pop
Machetare: Stelian Bigan
Coperta colecției: Ionuț Broștianu
Prepress: Marius Badea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VLĂSCEANU, LAZĂR
Modernitatea românească / Lazăr Vlăsceanu ; Marian-Gabriel Hâncean. - Pitești : Paralela 45, 2014
Bibliogr. ; Index

ISBN 978-973-47-1999-0

I. Hâncean, Marian-Gabriel

82.09

LAZĂR VLĂSCEANU
MARIAN-GABRIEL HÂNCEAN

Modernitatea românească

PREFAȚĂ

Modernitatea s-a afirmat, după secolul al XVII-lea, ca epocă a despărțirii de societatea tradițională. Dezvoltarea industrială, urbanizarea, construcțiile simbolice din știință sau cultură, asociate, cum spunea Baudelaire în secolul al XIX-lea, tranzitoriului, fugitivului, contingentului, *au schimbat rapid și în mod fundamental lumea și actorii săi. Pe la mijlocul secolului al XX-lea, D. Bell considera că modernitatea a consacrat acea* disjuncție radicală dintre cultură și structura socială *care ar fi pregătit în istorie* calea revoluțiilor sociale mai directe. *Spre sfârșitul secolului al XX-lea, după trei veacuri de transformări, unii (*e.g. *J.F. Lyotard) au anunțat sfârșitul modernității sau chiar* sfârșitul istoriei *(F. Fukuyama), odată cu intrarea în așa-zisa postmodernitate. Alții însă (*e.g. *A. Giddens, U. Beck, R. Inglehart, C. Welzel sau Z. Bauman), contemporani cu noi, consideră că încă suntem în plină modernitate și ne invită la o altă înțelegere a configurărilor și mai ales a consecințelor ei istorice. Așa se face că modernitatea recentă a devenit tot mai reflexivă, critică și novatoare.*

Formele luate de modernitate în timpul istoric al devenirii și în spațiul geografic al configurării sunt multiple. Au fost distinse: o modernitate a Europei Occidentale și una a Lumii Orientale sau a altor regiuni. Și mai specific: modernitățile nu ar fi decât naționale și caleidoscopice. Modernitatea românească ar fi una dintre modernitățile multiple.

Cum se prezintă modernitatea românească de ieri și de azi? S-a spus deja: unică și în plină desfășurare. Totuși, reflecțiile sistematice asupra ritmurilor și convergențelor ei cu modernitatea Europei Occidentale nu au încetat să invite la controverse. Dintre acestea, detectarea convergențelor europene ale modernizării românești s-a aflat în centrul disputelor. Discuția despre ritmuri a ajuns în alte zone. Pentru unii, România ar fi fost, în vremurile trecute, colonizată de o putere orientală sau ar fi aparținut unei arii teritoriale de „tranzit", la răscrucea intereselor economice și chiar cotropitoare ale mai multor forțe imperiale. Acestea ar fi generat fragmentări teritoriale și lupte continue de apărare care ar fi amânat modernizarea românească inițială nu numai până spre jumătatea secolului al XIX-lea, ci și după aceea. Pentru alții, în ciuda vicisitudinilor istorice, apartenența europeană și specificitatea națională ar fi fost, încă de la începuturile modernității românești, într-o constantă căutare a armoniei. Numai recunoașterea specificității ar fi fost relativ ignorată de către alții, străini de înfăptuirile și mai ales de potențialul său.

În ciuda documentării și analizei istorice sau culturale, modernitatea românească a rămas puțin cunoscută. Încă lipsesc date și informații factuale esențiale. Analiza sistematică și evaluarea comparativă a societății românești moderne în cadrul său european încă sunt deficitare. O rațiune simplă ar impune corectarea acestor stări: dacă am dispune de o cunoaștere istorică și comparativă mai amplă și mai aprofundată, probabil că am putea ajunge și la o mai bună înțelegere a ritmurilor și transformărilor anterioare din cadrul modernității românești și la avansarea unor indicii privind construcția consecventă actuală a modernizării noastre europene mai accelerate.

Propunem în cele ce urmează o analiză comprehensivă a performanțelor societății românești moderne de după 1860. Acestea sunt valorizate comparativ în timpul și spațiul european ale politicii și economiei. Scopul este acela de a identifica, factual și comparativ, transformări și ritmuri ale modernizărilor, eventuale decalaje și convergențe europene ale societății românești moderne. O astfel de analiză o realizăm cu privire la trecut, dar mai ales cu referiri la prezent.

În acest sens, apelăm la ceea ce David Armitage a numit istorie transtemporală pentru a ne referi la episoade care s-au succedat în timpul modernității românești. Episoadele ar fi secvențe istorice ale unor performanțe politice și economice asociate sincron cu contextele lor intelectuale, culturale și socio-economice generatoare. Ele corespund unor perioade distincte ale modernității românești, care sunt apoi plasate pe o scară succesivă a diacroniei duratelor mai lungi pentru a releva continuități sau fragmentări naționale, avansări în performanțe sau recesiuni în decalaje europene. Totodată, sunt căutate acele cristalizări și forme ale conștiinței modernității românești care nu sunt ipostaziate doar în aria de referință a națiunii atotcuprinzătoare. Interesul analizei este orientat mai ales către cetățenii societății românești moderne, respectiv către instituțiile și organizațiile pe care aceștia le-au activat, către acțiunile și relațiile, preferințele și alegerile, rezultatele și semnificațiile pe care ei le-au investit în lumea a ceea ce au făcut. Aceasta întrucât construcțiile sunt mai întâi individuale în realizare și abia apoi naționale, prin acumulare și agregare.

Astfel de opțiuni nu sunt întâmplătoare. Ele derivă din convingerea că noi, românii, încă nu am ajuns la construcția și afirmarea unui consens minimal cu privire la configurările și ritmurile modernității românești trecute și mai ales ale celei recente. Lipsa acestui consens minimal ne apare ca un indiciu al unei maladii a conștiinței naționale și individuale a modernității românești. Maladie care se repercutează negativ și asupra înțelegerii trecutului, și asupra opțiunilor prezente sau viitoare.

În studierea modernității românești s-a conservat până nu demult mai ales o controversă: cât de asimetric a fost raportul dintre episoadele glorioase și perioadele regresive sau dintre ciclurile de accelerare a modernizării și cele de perpetuare a unor obiceiuri ale pământului? *Din păcate, nici controversa perpetuată și nici unele dintre analizele asociate nu s-au dovedit benefice pentru creșterea performanțelor modernizării societății românești. Ideologiile au înlocuit prea adesea realismul unor evaluări pertinente ale construcțiilor și performanțelor succesive. Multe dintre proiectele naționale de modernizare par să fi urmat un curs aleatoriu sau pur și simplu au eșuat.*

De aceea, un mizantrop care privește în trecutul societății românești moderne descoperă prea puține împliniri. Balanța ce i se relevă se înclină de partea unor perpetuări triste, reproduceri stagnante, polarizări sociale revoltătoare sau începuturi care au fost mai mereu abandonate. Acumulările de performanțe politice, economice sau de alt gen s-au dovedit a fi prea puțin competitive pe plan european.

Totuși, evaluările trecutului nu se pot limita doar la căutarea de asimetrii, tot așa cum eventualele eșecuri ale modernizării românești nu pot fi ascunse nici de îndemnuri spre o mai mare sincronizare europeană și nici de inventarieri ezoterice ale unor protocronisme culturale sau tehnologice. Aceasta cu atât mai mult cu cât nici astăzi nu stăm mai bine. Încă nu dăm semne de evadare dintr-o cultură a sărăciei materiale și a lipsei inovațiilor tehnologice sau cognitive, nu ne preocupăm cu suficientă insistență de identificarea realistă a unor orientări economice productive, nu dispunem de cele mai bune condiții și stimuli pentru încurajarea învățării și muncii individuale consecvente și bine făcute și nici pentru angajarea forțelor sociale și a resurselor naturale care ar genera o construcție națională competitivă și durabilă în context european. Promisiuni se fac, idei, planuri sau proiecte sunt vânturate în programe suspendate într-o dezirabilitate socială fără limite, dar acumulările personale sau naționale efective sunt încă departe de a releva performanțe într-adevăr competitive european în economie sau politică, în administrație, educație, sănătate sau transport. Orice statistică europeană de astăzi ne situează încă la coada clasamentelor de ocazie, mulți membri ai societății noastre sunt nemulțumiți de ceea ce sunt, ce au sau ce fac. Sunt destui cei care oscilează între nostalgii după un trecut nebulos, abandonuri comunitare în migrații transnaționale și așteptări locale mereu înșelătoare. Nici elitele și nici cei mai mulți cetățeni ai societății noastre nu s-au angajat încă pe o traiectorie a căutării, construcției și afirmării unei măreții naționale. În locul unor reflecții realiste și comparative și al unor inovări notabile, sunt etalate pusee de mândrie națională rănită și chiar de izolaționism precar.

Una dintre premisele evadării din aceste stări ni se pare clară: în evaluarea istoriei modernității românești este nevoie de mai mult realism și de mai puțin subiectivism ideologic, de mai multă comparație europeană și de mai puțină autarhie națională, tot așa cum, în accelerarea modernizării de azi, este nevoie de mai multă știință și de mult mai multă muncă.

Se pare, însă, că premisele acestei eventuale evadări încă nu s-au cristalizat, mai ales când putem constata că am ajuns să trăim astăzi în plin provizorat social. Mai mult, un gen de penurie intelectuală ar fi cuprins nu numai politicienii, mulți dintre ei specializați doar în lansarea de promisiuni nicicând împlinite, ci și pe unii dintre cei angajați în analiza evenimentelor și proceselor sociale recente. Originile acestei stări pot fi întrevăzute. Să ne referim la două dintre ele. Pe de o parte, în perioadele recente s-au produs transformări care au ajuns să videze de conținut anumite concepte tradiționale ale culturii, economiei sau politicii și chiar ale științelor sociale. Dintre aceste transformări, cel mai adesea se fac referiri la ritmuri ale avansului tehnologic și cognitiv, care sunt, evident, tot mai accelerate și au un impact din ce în ce mai însemnat

asupra organizării și vieții individuale sau sociale. Orizontul referințelor trebuie însă extins pentru a include: schimbările ivite după căderea regimurilor comuniste europene sau după marea recesiune economică începută prin 2008; consecințele economice și sociale atât de ample și profunde ale politicilor neoliberale promovate și aplicate mai ales după jumătatea anilor 1990; efectele geopolitice și culturale tot mai diverse și diferențiate ale unei globalizări și integrări europene accelerate. Din considerarea acestora ar rezulta cu pregnanță că, între schimbările efective sau doar întrevăzute din prezent și unele dintre ideile și conceptele tradiționale, care erau relevante pentru secolele XIX-XX, a apărut un hiatus. Alte idei, care se prezintă drept noi, încă nu par a avea forța de a anima conștiințe sau receptarea lor e mai mereu amânată. Pe de altă parte, sistemele mass-media, care în timpurile recente au invadat viața noastră de zi cu zi și au captat curiozitatea multor minți, au devenit pe cât de zgomotoase și influente, pe atât de adâncite în propria mediocrație economică și culturală. Se confruntă insistent cu nevoia de maximizare a profiturilor și le scapă, parcă iremediabil, lumea culturală actuală cu transformările ei. Acestea le apar atât de opace, că se limitează la partizanate facile, repetări ale unor banalități și etalări insistente de violențe fizice sau simbolice.

Modernitatea românească recentă pare să fi ajuns prinsă în strâmtoarea dintre un spațiu reflexiv și inovativ în expansiune și un spirit public încărcat de provizorat intelectual și de zgomot mediatic.

Ieșirea din această stare este imperativă. În acest sens, admitem în cele ce urmează că istoria încă ne poate fi un ghid revelator. Considerăm că episoadele istoriei recente și mai ales performanțele societății românești actuale sunt de analizat în contextul epocii mai cuprinzătoare a modernității. Altfel, perioada recentă e prea scurtă, presiunile prezentului sunt prea intense, iar *contextul european actual, căruia îi aparținem nu doar geografic, este el însuși în transformare. Istoria ne va oferi, însă, doar un* pre-text. *Dincolo de cartografierea unor episoade și succesiuni istorice, prospectăm explicații și reevaluări transtemporale pentru a ajunge să identificăm eventuale traiectorii și practici care ar genera instituirea de modernizări sectoriale mai durabile și mai competitive pe plan european în România vieții actuale de zi cu zi.*

București
Toamna anului 2014

RECUNOȘTINȚĂ

Începuturile acestei cărți datează din vremea în care unul dintre autori lucra într-o organizație internațională și mai ales de pe când studia pentru doctorat în sociologie la London University, sub conducerea științifică a Profesorului Basil Bernstein, unul dintre cei mai faimoși sociologi britanici. Ca răspuns la multe dintre întrebările pe care Profesorul i le punea atunci despre țară și regiunea ei est-europeană și la care se străduia să-i răspundă, rămânându-i însă mai mereu dator cu completări, îi dedicăm această carte, cu multă întârziere.

Mai recent, ne-am lăsat prinși de alte întrebări, nu numai ale noastre, ci și ale prietenilor din universități și institute de cercetare, inclusiv ale studenților. Să menționăm numele celor mai apropiați: doamnele Laura Grunberg, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Mihaela Miroiu și Paula Tufiș, domnii Mircea Miclea, Ioan Pânzaru, Adrian Miroiu, Dumitru Sandu, Bogdan Murgescu, Marian Preda, Liviu Matei, Adrian Curaj, Călin Cotoi, Claudiu Tufiș, Gabriel Jderu. În curiozitatea lor am descoperit o mare varietate a întrebărilor și a răspunsurilor, care nu mai veneau din afară, ci din interiorul societății și științelor sociale românești. Pentru a le întâmpina cât puteam de bine, era nevoie de o documentare vastă și de o abordare distinctă. De aceea, în construcția narațiunii noastre, aflată la intersecția sociologiei cu istoria, știința politică, economia și studiile culturale, abordările și analizele propuse au apelat la multe date și informații istorice și la comparații care s-au vrut a fi eliberate de constrângeri ale naționalismului metotodologic, identificat de Ulrich Beck, pentru a aplica o metodologie transnațională. Rezultatul final nu se vrea a fi nici românocentric și nici doar cultural orientat, ci inspirat și fundamentat de o știință socială integrată.

Oricât am rămâne de îndatorați cu răspunsuri la întrebările pe care ni le-au pus, le cerem permisiunea de a le exprima o aleasă recunoștință și o caldă gratitudine pentru numeroasele sugestii făcute înainte de a trimite cartea la publicat. Sperăm că le-am oferit și noi temeiuri pentru continuarea propriilor lor reflecții.

Fără încurajarea, sugestiile și „botezul" domnului Călin Vlasie, probabil că ieșirea în lume a acestui volum ar fi arătat cu totul altfel. Domnul Ioan Es. Pop s-a dovedit a fi nu doar un cititor între alții, ci un veritabil exeget al narațiunii noastre. În final, le mulțumim Laurei-Adnana Onișoară și lui Andrei Vartanovici pentru sprijinul oferit în pregătirea versiunii finale a acestui volum.

În absenţa susţinerii oferite cu caldă generozitate şi multă dragoste şi înţelegere de către Mihaela Vlăsceanu, Ana-Maria Vlăsceanu şi Alina Tăriceanu, multe nelinişti şi incertitudini ale noastre ar fi fost mult mai grele. Le mulţumim cu aleasă dragoste.

INTRODUCERE

În această carte sunt analizate performanțe politice și economice ale societății românești din perioada modernității timpurii și a celei recente în comparație cu performanțele altor țări, mai ales ale celor care sunt membre ale Uniunii Europene. Sunt prospectate răspunsuri la trei întrebări: (a) În ce măsură perfomanțele societății românești din perioada modernității au fost convergente și competitive pe plan european? (b) Cum pot fi explicate, din perspectiva teoriilor actuale din știința socială, convergența și competitivitatea europeană a societății românești? (c) Ce politici publice ar fi de promovat pentru accelerarea dezvoltării competitive a societății românești contemporane în context european?

Căutarea răspunsurilor la astfel de întrebări oferă oportunitatea de a dialoga cu unele dintre cele mai influente teorii sociale contemporane interesate de explicarea dezvoltării diferențiate și pe termen lung a statelor naționale. Totuși, identificarea cauzelor sau rațiunilor creșterii economice, ale dezvoltării democratice și prosperității individuale din unele țări și ale lipsei de convergență sau competitivitate a altora nu a fost și nu este doar o chestiune de interes teoretic. Implicațiile pentru guvernarea națională și direcțiile de configurare a relațiilor internaționale sunt mai ales practice. Circulația capitalurilor și persoanelor, dinamica relațiilor internaționale și, mai recent, fluxurile culturale ale globalizării sunt influențate de performanțele diferențiate ale statelor naționale.

Cum s-a poziționat politic și economic societatea românească în contextul european al modernității? O astfel de întrebare deschide calea formulării unei teorii actuale despre specificitatea construcției modernității politice românești din trecut și mai ales din prezent.

PREMISE ISTORICE ȘI ACTUALE

Întoarcerea în trecutul mai îndepărtat al societății românești duce, mai întâi, la descoperirea unei perioade de circa o mie de ani – cuprinsă între retragerea aureliană din anul 274 și *descălecatul* (să zicem) de după 1274 – despre performanțele căreia nu se știe și se pare că nici nu se poate afla mare lucru. Pare a fi ascunsă, cum

ar spune unii, în subistorie. Apar apoi fragmentări ale țării celei mari, serii de lupte de apărare care au ținut năvălitorii la frontiere, dar și ocupări sau doar suzeranități umilitoare, ba chiar indicii ale unor chemări făcute de unii de-ai noștri către cei puternici din afară, cu plata lor împovărătoare, pentru a sprijini un domn sau altul și grupările lor rapace de boieri. Abia din secolul al XVII-lea începem să ne trezim din somnul fragmentării țării. În secolul al XIX-lea pășim energic spre unire națională și pe căile politice, culturale și economice deschise de modernitatea politică europeană.

Cum s-au configurat începuturile modernității românești? Referințele la date și informații istorice devin inevitabile în formularea unui răspuns. Totuși, în abordarea propusă aici, din perspectiva științei sociale, ne ferim de ispita căderii în istorism (*Așa a fost să fie, suntem legic dependenți de istorie!*) sau într-un istoricism teleologic care ar căuta un sens ascuns al istoriei românești sau care s-ar pierde în simple înțelegeri retrospective ale unor evenimente trecute. Scopul este altul: acela de a descoperi și explica, pe cât se poate, cum de s-a întâmplat ca uneori să fim convergenți, ba chiar să anticipăm dezvoltări europene, iar alteori nivelul performanțelor societății românești în domenii economice, sociale, politice sau culturale să se afle în decalaj față de alte țări europene.

Când citești memorii sau note de călătorie ale unor străini veniți din Occidentul european în ținuturile românești, întâlnești destule clișee: fie despre rămâneri în urma civilizațiilor lor, fie despre exotisme ale peisajului natural și ale oamenilor care-l populează. Numai că și în scrieri ale unor autori români se pendulează, sub spectrul unui manihеism deloc controlat, între critici aspre și glorificări fără măsură. Spiritul critic pare să fie mai frecvent. Încă în anii 1935-36, Emil Cioran putea spune: „Mulți români, nesfârșit de mulți români, mărturisesc zilnic că România este ultima țară din lume." (*Schimbarea la față a României*, 1936, p 70) Și astăzi, după atâta vreme, mulți sunt tentați să sintetizeze cu aceleași cuvinte starea societății românești actuale. Întrebarea firească ar fi: care sunt datele comparative elocvente pe baza cărora poate fi formulată atât de apodictic o astfel de judecată?

Pentru a depăși eventuala penurie de date și informații, cercetători și istorici de astăzi prezintă din ce în ce mai insistent ilustrări politice și economice ale modernității românești: Victor Axenciuc a publicat (*Produsul Intern Brut al României, 1862-2000*, Editura Economică, 2012) cele mai complete serii istorice de date economice privind dezvoltarea modernă a națiunii; Cristian Preda a analizat istoria votului și a puterii politice (*Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Polirom, 2011); Bogdan Murgescu a avut în vedere „când și cum s-au acumulat deosebirile de nivel economic dintre România și celelalte țări europene" (*România și Europa. Acumularea decalajelor economice, 1500-2010*, Polirom, 2010); Constanța Vintilă-Ghițulescu a scris ca nimeni altul despre *obrazele primei modernități românești* (Humanitas, 2013); iar un alt istoric – Lucian Boia – a căutat în istorie răspunsuri la întrebarea *de ce este România altfel?* (Humanitas, 2012). Istoricii, scriitorii și eseiștii se interesează mult mai insistent decât cercetătorii din științele sociale de problematica

poziționării comparative a României în Europa. Teoria culturală și istorică a României pare mai atractivă decât o teorie economică sau socială.

Totuși, a sosit și timpul unei analize diferite, în care să nu fie vorba nici de o explorare inocentă a unor amânări sau neîmpliniri istorice, nici de întoarcerea la vechi controverse culturale sau ideologice și nici de vreo invitație la o nouă utopie a realizării naționale, toate prinse într-un gen de *teorie cultural-istorică a României*. Lăsăm altora mai pricepuți o astfel de întreprindere și ne angajăm într-o abordare alternativă, specifică științei sociale contemporane.

Rațiunea acestei opțiuni merită a fi invocată: descrieri și interpretări ale diferitelor perioade istorice sau previziuni eseistice despre un viitor sau altul al societății românești moderne au tot persistat, modele interpretative importate sau pur și simplu impuse au tot existat. În ciuda unor excepții, mult mai rar pot fi întâlnite la noi serii de date și informații concrete care să fi fost ordonate, prelucrate, comparate și apoi integrate în explicații sau analize derivate din știința socială. Întrebările de interes se schimbă și ele: *De ce* și *cum* a perseverat societatea românească în căutări ale convergențelor europene și în consacrări ale decalajelor diverse? Ce se poate face în prezent pentru a intra în avangarda europeană a dezvoltării? Nu cumva a sosit timpul lucidității explicative a seriilor de stări sau episoade succesive (*i.e.* sincronie) pentru a identifica mișcări istorice de lungă durată (*i.e.* diacronii) și astfel a pregăti evadarea și apoi perseverarea pe o direcție a realizărilor de succes?

Să nu ne înșelăm, totuși: luciditatea ar putea coincide doar cu o eventuală disperare cioraniană atunci când identificarea unor indicii de construcție a unei alte traiectorii ar fi redusă la o simplă invitație la reflecție. E timpul complementarităților. Opțiunile impresioniste sunt o alternativă. Angajarea pe calea explicațiilor ar fi alta. Știința socială oferă substanța constitutivă a celei din urmă. Pentru asta, e nevoie de fundamentarea empirică a oricărei explicații științifice prin identificarea, procesarea, analizarea și valorizarea înfăptuirilor concrete, adică a *seriilor* de date despre performanțe economice și politice.

În ciuda unor excepții de genul celor deja menționate, încă prea puține date și informații din trecutul modernității noastre politice sunt seriate pe episoade și contexte succesive, integrate în traiectorii transtemporale și comparate cu cele din alte țări europene. Cel mai adesea sunt doar selectate succesiv, poate chiar arbitrar, pentru a da seamă fie de succese, fie de eventuale neîmpliniri naționale. Consecințele interpretative ajung să fie ambigue sau chiar contradictorii. Pe de o parte, pot fi identificate fapte care să demonstreze că, în istoria sa modernă, societatea românească nu a reușit nici să depășească și nici să se apropie, pe deplin și în mod consecvent, de cele mai înalte performanțe ale continentului european occidental. Pe de altă parte, sunt și destule alte fapte care să demonstreze contrariul. De exemplu, cele care atestă felul cum elita politică guvernantă s-a străduit uneori în trecut să fie convergentă cu dezvoltări europene, să imite configurări instituționale din alte țări ale acestui continent și să obțină succese specifice unei veritabile civilizații românești moderne. Cât de complementare sunt astfel de date și interpretări sau

care dintre ele sunt mai demne de încredere întrucât ar fi saturate de validitate? Tipul de răspuns la asfel de întrebări nu privește doar trecutul, ci și deciziile politice din prezent, când societatea românească este instituțional integrată în Uniunea Europeana și se află în convergență politică europeană.

De altfel, demonstrația propusă în acest volum se referă la trecut doar ca la un pre-text istoric. Miza este prezentul, în măsura în care acesta are șansa să se înscrie ferm și ireversibil pe direcția unei construcții instituționale europene mai performante. Totuși, atâta vreme cât, dintre convergențe, decalaje și avangarde europene posibile, societatea românească ar număra mai multe decalaje, admitem că sunt de formulat întrebările centrale, clare și directe ale acestui volum: *De ce guvernări succesive ale României moderne, indiferent de regimul politic și de perioada de guvernare, nu au reușit, până în prezent, să atingă acele performanțe economice, sociale și politice care să aducă în mod consecvent și pe durate lungi nivelul de dezvoltare a țării la unul competitiv sau măcar comparabil cu al națiunilor europene performante? Cum de a căutat cu insistență convergența și a eșuat în decalaje naționale sau în consacrarea unei culturi a sărăciei multor cetățeni ai săi? Și ce-i de făcut pentru a intra în avangarda dezvoltării europene actuale și în creșterea prosperității individuale a cetățenilor?*

Întrebări de acest tip au mai fost formulate în cultura noastră, chiar dacă în alți termeni, de la Dinicu Golescu la Mihail Kogălniceanu, de la Titu Maiorescu la Constantin Dobrogeanu-Gherea sau de la Ștefan Zeletin la Emil Cioran și la mulți alți contemporani. Răspunsurile au rezonat firesc cu cultura epocii fiecăruia. Ideologii perioadei comuniste nu au ocolit nici ei o astfel de întrebare, dar ne-au dus în plină utopie și ne-au forțat, timp de o jumătate de secol, să trăim în mizeria așteptării unui viitor edenic. Acum, însă, suntem într-un alt context și putem vedea altfel lumea, căci stăm, cum se spune, pe umerii înaintașilor și ai cercetărilor actuale din știința socială. Contextul este cel al Uniunii Europene, din care România face parte și care oferă orizonturi ale dezvoltării complet diferite de cele ale înaintașilor. Explicații sau paradigme teoretice noi din științele sociale (prin Angus Maddison, Paul Bairoch sau Jared Diamond, prin Douglass C. North, J.J. Wallis sau B.R. Weingast, prin Elinor Ostrom, Oliver Williamson, Paul Krugman, Dani Rodrik sau Daron Acemoglu și James S. Robinson, Ronald Inglehart sau Christian Welzel) sunt, cum vom vedea, intens angajate în formularea de răspunsuri la întrebări similare cu cele care privesc starea actuală a României.

EXPLICAȚII EXISTENTE

Pentru explicarea performanțelor politice și economice ale dezvoltării pe termen lung există mai multe teorii concurente în științele socio-umane. Referirile la ele le vom face nu doar din rațiuni academice. Pe de o parte, numai așa vom putea ajunge la evidențierea distincției propriei demonstrații. Pe de altă parte, orice opțiune teoretică este, tacit sau explicit, și una valorică, având destule consecințe pragmatice

pentru construcția modernității politice și pentru proiectarea și aplicarea unor politici alternative de dezvoltare.

La începuturile modernității românești, cea mai intens invocată teorie explicativă a apelat la istorie. Conform acesteia, pentru orice stat național nu ar exista șanse ale evadării din trecut, ci doar legi ale unei continuități evolutive pe aceleași traiectorii și către o țintă determinată. Încă din perioada primelor istorii de tip romantic și apoi în aproape toate istoriile noastre naționale, scrise mai întâi de Hasdeu, Xenopol, Iorga sau Giurescu și apoi în perioada comunistă, concepția legic-deterministă și teleologică despre dezvoltarea națională a fost dominantă. În virtutea legității istorice, destinul dezvoltării naționale ar fi fost implacabil prescris de istorie. Teleologia istorică a lăsat spațiu alegerilor politice, dar schimbarea și impunerea țintelor și direcțiilor de dezvoltare în diferite epoci au dus când la regimuri politice autocratice, când la provizorat istoric. Astfel de abordări istoriciste au fost în mare parte părăsite, cu excepția celor înghețați în istorisme desuete. Într-o altă variantă, mai recentă, teoria istorică a dezvoltării a luat forma *dependenței de cale* (i.e. *path dependence*), admițând fie posibilitatea existenței unor avantaje istorice inițiale care s-ar repercuta pozitiv asupra devenirii ulterioare, fie posibilitatea intervenției aleatoare a unor evenimente aparent minore, dar care ar schimba traiectoria devenirii istorice de mai târziu.

Într-adevăr istoria contează, dar, din perspectiva adoptată aici, numai în ipostaza de configurare a unor *condiții inițiale*. Acestea ar putea fi valorificate pentru generarea și consolidarea în dezvoltare a unor efecte pozitive sau pentru evitarea ori prevenirea unor închideri în opțiuni sau presiuni ale trecutului.

Similare cu condițiile istorice inițiale sunt cele asociate factorului geografic. Acestea sunt incluse în teoria geografică a dezvoltării cu referire la factori invarianți temporal (e.g. coordonate ale poziționării geografice, hidrografie, resurse naturale, caracteristici climatice etc.) sau la factori variabili temporal (geografia distribuției demografice, a rețelelor de transport și comunicare etc.). Factorul geografic e un dat natural, dar, mai recent, compoziția și structura sa au devenit obiecte ale schimbărilor, uneori radicale, induse de cunoaștere, tehnologie și stadiul dezvoltării. Plasat în aria condițiilor inițiale, factorul geografic contează, dar gradele de dependență geografică ale dezvoltării sunt modelate tocmai de nivelul cunoașterii și acțiunii umane.

Istoria și geografia au fost considerate și mai înainte, și acum, factori ai dezvoltării naționale. Variațiile geografice ale istoriilor dezvoltărilor naționale nu sunt de ignorat. Ele au generat chiar o recrudescență recentă a unor modele geopolitice care sunt vânturate speculativ și uneori amenințător pe scena relațiilor transcontinentale. Cercetarea socio-economică a integrat, însă, geografia și istoria în alte tipuri de explicații ale dezvoltării naționale, la care ne vom referi în acest volum.

Una dintre cele mai influente paradigme teoretice actuale, invocată pentru explicarea variației performanțelor economice sau politice ale societăților naționale, este cea neoinstituționalistă. În mare parte, autorii de știință socială pe care i-am menționat anterior și la care vom reveni cu detalii în cuprinsul prezentului volum au contribuit în mod hotărâtor la dezvoltarea acesteia. Conform paradigmei neoinstituționaliste,

performanțele economice, sociale sau politice ar fi de fapt performanțe instituționale. Instituțiile, adică regulile sau normele sociale și modelele mentale care le corespund, ar oferi guvernelor și indivizilor oportunități de explorare și control ale resurselor și relațiilor sociale, ar diminua sau ar spori costurile tranzacțiilor sociale și economice, ar stimula sau ar bloca acele acțiuni care ar maximiza beneficiile comune și individuale. Instituțiile dominante ale unei epoci ar genera un tip distinct al organizării sociale, adică o ordine socială în care indivizii ar fi stimulați să inițieze anumite acțiuni și nu altele, anumite organizații și nu altele. Orice schimbare socială ar fi de fapt o schimbare instituțională, fie ea politică, economică sau culturală. Diferitelor epoci istorice le-ar corespunde matrici instituționale distincte. Instituțiile ar fi dependente de istorie, dar tot ele, prin conținuturile care le sunt specifice și prin logica de acțiune și organizare pe care o instituie, ar oferi individualităților fie stimulente de participare creativă și accelerare a dezvoltării, fie situații de blocaj și întoarcere în trecut. Primele sunt adesea numite de neoinstituționaliști (cum ar fi C. Douglas North sau D. Acemoglu) instituții inclusive, iar celelalte instituții extractive.

Având în vedere astfel de enunțuri sintetice și mai ales rezultatele cercetărilor de până acum, în demonstrația propusă în acest volum adoptăm paradigma neoinstituționalistă ca să formulăm, într-o primă instanță, ***ipoteza instituționalistă*** pentru explicarea dinamicii performanțelor politice și economice ale societății românești în epoca modernității, inclusiv în prezent.

DISTINCȚIA EXPLICAȚIEI PROPUSE

Aplicabilitatea ipotezei instituționaliste în cazul societății românești o găsim a fi în mare parte firească și mai ales profitabilă teoretic. Astfel, este de remarcat faptul că, încă la mijlocul secolului al XIX-lea, mai întâi prin programele revoluțiilor de la 1848 din Transilvania, Moldova sau Țara Românească și apoi după Mica Unire din 1859, revoluționarii pașoptiști și elitele guvernante au optat pentru schimbarea instituțiilor legale ale ordinii sociale tradiționale în vederea modernizării și accelerării dezvoltării naționale. Drept urmare, au fost promovate instituții politice și economice pe cât de moderne, pe atât de intens împrumutate – în cea mai mare parte, din Occidentul european. Apoi, la intervale istorice mai mari sau mai mici, împrumuturile instituționale au continuat: și în perioada dintre cele două războaie mondiale, și la începuturile comunismului, și după reintrarea din 1989 pe calea dezvoltării capitaliste, și după 2005, când s-a semnat Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană (UE), și, mai ales, după 2007, când România a devenit membră a UE.

În virtutea împrumuturilor instituționale, modernitatea românească timpurie și cea recentă au fost, în mare parte, convergente european. Așa stând lucrurile, problema centrală a societății românești din trecut sau din prezent nu a constat în ***lipsa*** instituțiilor politice sau economice ale modernității europene, pentru că acestea au existat, au fost instituite oficial în mod repetat și actualizat. Problema a fost alta: în

ciuda împrumuturilor instituționale europene, performanțele economice sau politice nu au înregistrat, cum se știe și mai ales cum vom vedea în paginile care urmează, niveluri înalte, competitive pe plan european. Cum de s-a întâmplat așa ceva? Să fie societatea românească o excepție a predicțiilor teoretice ale paradigmei neoinstituționaliste sau să fie vorba de altceva?

Demonstrația propusă aici caută acest *altceva* prin formularea unei ***ipoteze a dependențelor***. Premisa luată ca referință în această căutare are în vedere, înainte de toate, lipsa de aplicare consecventă a instituțiilor împrumutate. Datele istorice relevă adesea că, după instituirea oficială a unei ordini instituționale noi, de tip inclusiv, elitele guvernante au schimbat-o și au distorsionat-o, dar mai ales au practicat în relațiile umane cotidiene acele reguli și norme care au contribuit, prin caracterul lor extractiv, la consolidarea și perpetuarea vechilor lor privilegii, la creșterea profiturilor extrase de la cei mulți. Drept urmare, s-a ajuns la dublarea *ordinii instituționale oficiale* sau chiar la înlocuirea ei tacită de către o altă ordine mult mai lucrativă, mai înalt profitabilă pentru elite. Această ordine diferită a fost reprezentată de practicile economice și politice extractive ale elitei guvernante, adică de o *ordine practică*. Pe cât a fost de ipostaziată ordinea instituțională oficială sau formal, pe atât de insistent a fost aplicată și dezvoltată ordinea practică alternativă. Istoria instituțională a României moderne ne apare ca o istorie a dedublării instituționale.

Practicile alternative efective s-au substituit instituțiilor oficiale, au fost impuse tuturor cetățenilor și au ajuns a fi generalizate social. *Ordinea instituțională oficial etalată* (i.e. **ordinea formală**) și *ordinea practicilor sociale, economice sau politice efective*, impuse generalizării sociale de către elitele politice (i.e. **ordinea practică**), au ajuns să fie, și încă sunt și acum, eminamente disjuncte. Mai mult, ordinea practică a rămas constant dominantă, s-a abătut în mod flagrant și informal de la cerințele legal stipulate și a fost legitimată tocmai de ubicuitatea socială a practicilor extractive care îi corespundeau. Între *legea de pe hârtie* și *practica socială efectivă* a existat și încă există o prăpastie.

În acest sens, considerăm că problema care suscită interesul explicativ al teoriei prospectate în acest volum se referă la o stare de fapt repetată periodic în trecutul și prezentul societății românești: în ciuda împrumuturilor sau a inovațiilor instituționale europene, societatea românească modernă a prezentat și încă prezintă tabloul unei societăți scindate între o ordine instituțională de drept și o ordine practică de fapt. Ultima a erodat-o pe prima până la disoluție. S-a ajuns ca nu toți cetățenii să fie egali în fața legii, ca legea să fie aplicată diferențiat în funcție de persoane și contexte, ca rețelele clientelare și patrimoniale să blocheze dezvoltarea și recunoașterea meritelor personale, ca libertatea și autonomia personală să nu dispună de spații sociale de realizare etc. Ce anume a contribuit la această scindare și ce consecințe ar fi avut aceasta asupra dezvoltării politice și economice a națiunii?

Pentru a răspunde la întrebare, vom demonstra că în procesul de scindare care a dus la paralelismul dintre ordinea instituțională formală și ordinea practicii sociale efective au intervenit *dependențele individuale* induse, multiplicate și profunde

ale cetățenilor față de elitele politice și economice dominante. Dependența individuală este o stare în care libertatea de decizie și acțiune a unei persoane este limitată sau chiar suspendată de apartenența acesteia la un set de relații asimetrice în care cel ce deține puterea economică, politică sau culturală supune și dictează persoanei fără resurse.

Dependențele individuale s-au multiplicat și s-au conservat pe durate istorice lungi în societatea românească ca urmare a menținerii unei distribuții profund inegale a accesului la resurse sau din cauza precarității standardelor economice ale vieții și nivelului de educație pentru cea mai mare parte a unei populații rurale ocupate predominant și pe termen lung în munci agricole sau din pricina unor alte motive și cauze care trebuie identificate și analizate. Drept urmare, s-a ajuns ca libertăților și afirmării individuale în politică, economie sau cultură să li se substituie dependențele individuale din rețele clientelare construite și menținute de cei puternici. În locul afirmării autonomiei individuale moderne, s-au perpetuat dependențe tradiționale ale celor săraci și fără putere față de cei bogați și cu putere. În locul recunoașterii și promovării meritelor și competențelor individual acumulate și dezvoltate, s-au căutat, construit și promovat rețele bazate pe dependențe rentieriste și clientelare. În locul unei educații performante, s-a încurajat și menținut o educație precară pentru cei mulți, lipsită de investiții publice și de surse de motivare individuală și socială a învățării individuale temeinice.

Oricare ar fi fost instituțiile ipostaziate în ordinea formală a societății politice și economice, dependențele individuale au fost atât de puternice, încât elitele economice și politice au reușit să impună acea ordine a practicilor sociale care le-a avantajat în perpetuarea propriilor privilegii și în extragerea de profituri. Ordinea socială a societății românești moderne a rămas peste timp, inclusiv în prezent, o ordine socială dominată de instituții extractive. Una în care elitele politice și economice au extras cât mai multe profituri pentru ele și au ținut cetățenii, oricât de meritoși, în dependențe economice și politice, incapabili să-și exercite libertățile individuale, să-și construiască și să-și afirme talentele creative sau inovative și să profite de propriile merite pentru a se realiza în mod independent. Drept urmare, nu numai bunurile individuale ale celor mai mulți, dar și bunurile comune sau publice au rămas precare. Așa cum istoria instituțională a României moderne a fost o istorie a dedublării instituționale, tot astfel istoria dependențelor individuale perpetuate sau a nerealizării libertăților personale a condus la performanțe politice și economice lipsite în mare parte de competitivitate europeană.

DINSPRE TRECUT SPRE PREZENT

Din 1990 și până în prezent, toți cei interesați în scrierile lor de starea societății românești – intelectuali, cercetători și politicieni, jurnaliști și lideri de opinie – au

insistat, aproape exclusiv, asupra tranziției de la regimul comunist la cel al economiei capitaliste și al organizării democratice. Dezvoltarea și performanțele ei le-au apărut ca produse spontane ale eventualelor succese ale tranziției macrosociale la democrație și economie de piață. S-a insistat asupra progreselor instituționale în tranziție, adică asupra performanțelor *despărțirii*, și prea puțin, de fapt mai deloc, asupra performanțelor *dezvoltării și mai ales ale participării* indivizilor, oricare erau aceștia, în atingerea unor performanțe.

Acum, când privim spre produsele tranziției, constatăm ca am ajuns să avem: un număr mic de bogați puternici care nu au grijă decât de propria prosperitate; mult prea puține bunuri publice de care să beneficieze fiecare; mult prea mulți săraci dependenți și chiar excluși de la participarea socială sau politică; prea multă politizare și politicianism și prea puține înfăptuiri competitive pe plan european. Altfel spus, am ajuns în acea stare în care țara este lipsită de creștere economică susținută, nu relevă o dezvoltare consecventă a unei veritabile democrații și mult prea mulți dintre cetățenii săi sunt profund dependenți de cineva sau de ceva în realizarea propriilor aspirații.

Tranziția postcomunistă a luat forma unor împrumuturi instituționale europene masive și doar etalate, a unei dezindustrializări rapide cuplate cu o expansiune fără limite a serviciilor bazate pe importuri extinse, a unei redistribuiri economice a avuției naționale întru totul inechitabile, rentieriste și corupte. Instituțiile formale, cuprinse în Constituție, legi și în alte multe reglementări, se află prea puțin în corespondență cu ordinea socială practicată în organizațiile publice sau private și mai ales cu modelele mentale pe care indivizii le aplică în prelucrarea informației și în inițierea de acțiuni și interacțiuni cu alții și cu organizațiile publice sau private multiplicate. Sunt mulți nemultumiți de cele ce se întâmplă și puțini agățați energic de privilegii multiple, pe care le apără cu înverșunare și arme insidioase. Dispunem de cele mai avansate instituții moderne ale dezvoltării, dar și de cele mai acute dependențe individuale care blochează accesul deschis al cetățenilor la resurse ale dezvoltării.

Am ajuns să ne confruntăm, din nou în prezent ca și în trecut, cu cea mai cronică și activă contradicție a lumii noastre actuale : cea dintre *ordinea instituțională formală a statului,* de care profită doar elitele, și *ordinea practică,* în care sunt dominante varii privațiuni ale cetățenilor și organizațiilor. Acestei contradicții îi corespunde o alta, mai direct perceptibilă: între cerințele și așteptările asociate instituțiilor formale și modelele mentale și de acțiune ale indivizilor care urmează încă, în mod asiduu, traiectoriile dependențelor de cei privilegiați. Se poate astfel spune că, în societatea noastră de astăzi, formalității normative de tip european îi corespunde o ordine a practicilor sociale și politice centrate pe dependențe care privilegiază prea puțin, dacă nu chiar deloc, libertatea, meritul și competența individuală. Parcă un nou ev mediu se naște sub ochii noștri pasivi.

Formele în care se manifestă aceste contradicții tind să se multiplice și să se diversifice: corupție economică în creștere, inegalități profund polarizante, clientelism și rentierism politic, stagnare socială, confuzie politică și de valori în cultură și în exercițiul democratic, conflicte interpersonale acutizate, performanțe în scădere

accelerată în aproape toate sectorele publice – în administrație și în votul politic, în educație și sănătate, în comerț și turism etc. Unii abia așteaptă să părăsească țara, alții deja au făcut-o, astfel că emigrația a atins cifre amețitoare. Pe scurt: subdezvoltare, conflicte latente și ubicue, dependențe multiplicate la nesfârșit, lipsă de speranțe și abandon individual și național, dar și avuție etalată cu ostentație de cei puțini privilegiați. Am ajuns să constatăm că evidența nu e deloc înșelătoare: țara are astăzi performanțe economice și politice atât de mici, că se află într-o stare de perseverență în subdezvoltare, dar mai are și bogați fără măsură în lăcomia lor, și săraci fără nicio speranță, și o mare parte de populație îmbătrânită, ruralizată, puțin educată, profund dependentă și parcă tăcută în revoltă și așteptare.

Toate acestea nu au apărut dintr-odată și dintr-un accident ciudat al tranziției postcomuniste. Ele sunt produse ale unei construcții naționale care numai aparent a fost sau încă ar fi haotică. În profunzime, a rezultat din sistematicitatea instituțională și istorică a generării dependențelor economice, politice și culturale individuale pe care elite politice guvernante succesive, indiferent de profilurile regimurilor politice, au construit-o de-a lungul unei perioade istorice care trece mult peste ultimii 20 de ani. Dependențele s-au asociat cu rețele de clientelism, nepotism și rentierism, cu personalizarea tranzacțiilor publice și private sau cu folosirea oligarhică a puterii politice de către elitele guvernante pentru maximizarea profiturilor lor economice. Libertățile individuale ale emancipării sau autonomiei individuale, ale accesului liber și egal la resurse economice, de cunoaștere, de conectivitate sau de putere politică sau ale capacităților de acțiune și decizie liberă ale cetățeanului națiunii au rămas menționate în Constituție și în alte multe legi, dar fără să dispună de spații adecvate de realizare individuală. Cei mai mulți au fost și încă sunt liberi doar să-și aleagă dependențele.

MIZA PRAGMATICĂ A ANALIZEI

Multe dintre aceste stări își trag seva supraviețuirii din istoria noastră modernă. Iată de ce este făcută în această carte o invitație la o incursiune în istoria mai veche a performanțelor politice și economice și la reflecții asupra istoriei dezvoltării naționale și nu doar asupra tranziției recente. Călătoria propusă constă în străbaterea unor epoci istorice și a unor explicații trecute pentru a ajunge apoi la vremurile actuale cu un unic scop: să înțelegem cum s-au configurat convergențele/decalajele istorice, modurile în care acestea s-au repercutat asupra vieților individuale, și mai ales să se identifice măcar câteva căi de accelerare a unei dezvoltări viitoare durabile. Procedând astfel, se evită cufundarea într-o lamentare istoristă sau într-un criticism cultural și se dă deoparte ignorarea individualităților care au trăit și trăiesc în această lume. Despărțirea de zgura adunată în trecut este, în cazul nostru, mult mai importantă decât orice glorificare interesată.

Demonstrația propusă aici este orientată teoretic de individualismul metodologic din științele sociale. Orizontul reflecției propuse este lumea vieții reale a actorilor

individuali și a instituțiilor luate ca referințe. Îndemnul cel mai pregnant este tranșant: dezvoltarea capacității instituționale a guvernării și eliminarea condițiilor de generare a dependențelor în vederea afirmării libere a autonomiei individuale în decizii și acțiuni, a creării de oportunități egale de participare politică și acumulare economică, a selectării individuale în funcție de merite, de educație sau calificare și muncă.

Poate că, în final, reușim ca prin aceste reflecții să contribuim la stimularea intereselor individuale ale mai multora pentru implicarea mai activă, mai responsabilă și mai reflexivă în construcția lumii trăite. Mai ales când avem în vedere că această lume a vieții trăite nu depinde, în configurarea ei, nici de forțe exterioare, fie ele și transcendente, nici de autorități imuabile și atotputernice, nici de lideri providențiali, nici de legități sociale care ar apărea ca «naturale» și nici de un trecut istoric de care am fi pe de-a-ntregul dependenți. Toate cele care ni se întâmplă sunt produse finale ale modurilor individuale de a fi și a trăi în relații și împreună cu alții. Alternativele sociale, economice sau politice sunt alternative ale modurilor individuale de a fi și a trăi în mod independent și reflexiv, atunci când guvernarea elitelor politice și economice este într-adevăr una eminamente democratică și transparentă.

STRUCTURA CĂRȚII

Contribuțiile celor doi autori la construcția cărții au fost diferențiate: Lazăr Vlăsceanu a formulat conceptul și textul, Marian-Gabriel Hâncean s-a concentrat asupra bazelor de date, tabelelor și graficelor.

Cartea este organizată în trei părți. Ele sunt oarecum independente, pentru a oferi cititorului șansa de a alege să citească numai anumite secțiuni. Totuși, am sugera că numai o lectură integrală ar contribui la înțelegerea demonstrației.

Prima parte analizează în detaliu, istoric și comparativ european, serii de performanțe politice și economice ale societății românești moderne de după 1860. Sunt oferite informații istorice din numeroase baze internaționale de date (World Bank, OECD, Freedom House, Polity IV, Index Mundi, Eurostat etc.) și naționale (INS, seriile de date economice sintetizate de Victor Axenciuc etc.); sunt valorizate rezultate efective ca performanțe; și sunt contextualizate interpretativ prin raportare la ordinea instituțională formală și pe bază de comparații europene. Comparațiile sunt astfel orientate încât: (a) să releve măsura în care performanțele politice și economice ale societății românești moderne, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost sau nu convergente cu cele consacrate de dezvoltarea altor societăți europene; (b) să explice eventualele convergențe sau decalaje europene prin identificarea de factori și mecanisme generatoare; și (c), pe baza explicațiilor aplicate, să identifice traiectorii actuale ale dezvoltării competitivității europene a societății românești. Concluzia cea mai proeminentă a acestei părți se referă la perseverența în decalaje europene a performanțelor politice și economice ale societății românești moderne.

Partea a doua prezintă și evaluează teoriile avansate în cultura intelectuală românească pentru analiza performanțelor dezvoltării naționale sub forma explicațiilor istorice, a celor geografice și culturale. Ipotezele acestora sunt analizate cu referire la devenirea lor istorico-teoretică, inclusiv în literatura actuală de specialitate – și mai ales cu referire la scrierile românești clasice. Se va evidenția o stare demnă de interes: analizele naționale ale dezvoltării performanțelor societății românești au fost cel mai adesea, poate chiar exclusiv, de tip determinist, orientate către construcții discursive de tip cultural-eseistic și ideologizate de valori politice alternative. În ideologiile promovate, au alternat naționalismul luminat cu criticismul aspru, valorile politice ale unei ordini autoritare cu cele ale ordinii democratice și au fost prinse, cel mai adesea, în conflicte dintre grupări politice ireconciliabile, care au lăsat interesul public în umbra propriei autorealizări sau sub semnul conjuncturilor istorice. Eliminând variantele interpretărilor deterministe de tip factorial ale unora dintre cele trei ipoteze, sunt în final reținute pentru o construcție teoretică alternativă: (a) ***condițiile inițiale*** ale oricărei traiectorii de dezvoltare, reprezentate de geografia resurselor naturale, inclusiv a factorilor climatici și hidrografici, și de cristalizările istorice care au generat *dependența de cale a dezvoltării*; și (b) ***matricea generativă*** a instituțiilor dominante în cadrul ordinii instituționale formale și a relațiilor de dependență individuală în cadrul ordinii practicilor sociale efective.

Partea a treia este destinată explorării ipotezei instituționaliste și a ipotezei dependențelor, separat și în tandem. Un prim model – cel endogen – analizează arii ale dependențelor individuale, distribuții ale inegalităților, deveniri ale emancipării individuale și surse ale generării și operării instituțiilor sociale, toate subsumate ideii despre gradele de emancipare individuală și de dezvoltare a capacităților individuale de acces și valorificare a resurselor disponibile. Concluzia analizei din această parte este că numai prin corectarea ipotezei instituționaliste de către implicațiile empirice și teoretice ale ipotezei dependențelor se poate ajunge în situația de a da seamă de decalajele de dezvoltare ale societății românești moderne. Un al doilea model – de tip exogen – pune în relație condițiile istorice și geografice, considerate ca date și inițiale, cu generativitatea endogenă a instituțiilor și emancipării individuale pentru a formula predicții ale performanțelor dezvoltării societății românești actuale. În complementaritatea modelului endogen și a celui exogen este de distins originalitatea teoretică a demonstrației propuse. Teza instituționalistă *Instituțiile înainte de toate* ajunge să fie parțial corectată de cazul istoric al societății românești care, în ciuda împrumutării repetate a celor mai moderne instituții europene și a etalării lor în cadrul unei ordini instituțional-formale, nu a reușit să obțină performanțe economice și politice competitive pe plan european, ci s-a aflat în decalaje de dezvoltare.

Volumul se încheie cu câteva indicii privitoare la o eventuală accelerare, chiar maximizare a performanțelor societății românești actuale. Totuși, așteptarea principală este aceea de a contribui, cât se poate, la creșterea capacităților reflexive individuale despre performanțele societății românești.

Partea I

Performanțe politice și economice

În această primă parte a lucrării, sunt prezentate distribuţii statistice ale unor performanţe economice şi politice ale modernităţii româneşti din 1860 până în prezent. Analiza propusă e specifică ştiinţei sociale. Abordarea este, deocamdată, mai ales descriptiv-istorică şi comparativă. Ea readuce în discuţie o chestiune clasică, formulată în secolul al XVIII-lea de către Montesquieu sub forma relativismului cultural[1] şi concretizată în secolul al XX-lea prin analize economice şi sociologice ale diferenţelor dintre nivelurile de dezvoltare naţională şi prin politici de recunoaştere a diferenţelor culturale[2]. În prezent, a revenit în prim-plan sub o formă mai extinsă. Deţine chiar o poziţie centrală în cercetările sociale[3]: de ce unele societăţi naţionale obţin performanţe mai înalte şi pe termen lung în economie, politică sau cultură, în timp ce altele persistă pe durate lungi în eşecuri mai mari sau mai mici? Sau: de ce în unele societăţi mai mulţi cetăţeni trăiesc mai bine, dispun de mai multe posibilităţi de realizare personală şi participă mai intens la luarea de decizii colective, pe când în altele se întâmplă exact invers – mai mulţi trăiesc în mizerie, sunt excluşi de la luarea deciziilor colective şi rămân marginalizaţi?

Căutând în istorie mărturii şi comparaţii pentru a formula răspunsuri la astfel de întrebări, s-a ajuns la constatarea că inegalităţile dintre societăţi au fost şi încă sunt dublate, ba chiar accentuate, de diferenţe şi inegalităţi individuale din interiorul societăţilor. Împreună au tins să se perpetueze perioade lungi de timp, inclusiv în prezent, pe aceeaşi traiectorie[4]. Cum să fie explicate astfel de diferenţe şi perpetuări?

---

[1] Charles-Louis de Secondat, Baron de Montesquieu, **De l'esprit des loix, ou du rapport que les loix doivent avoir avec la constitution de chaque gouvernement, les moeurs, le climat, la religion, le commerce, &c.,** 2 vol., Geneve, Barrillot &Fils, 1748. În: **Œuvres Complètes**, 2 volumes, Roger Callois (ed.), Paris, Editions Gallimard, 1949.

[2] Charles Taylor *et al.,* **Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition,** Princeton, Princeton University Press, 1994. L. Vlăsceanu (ed.), **Sociologie,** Iaşi, Polirom, 2011, pp. 112-113.

[3] R. Inglehart, **Modernization and Postmodernization**, Princeton, Princeton University Press, 1997. M.I. Midlarsky (ed.), **Inequality, Democracy, and Economic Development,** Cambridge and New York, Cambridge University Press, 1999. A. Giddens & P. Diamond, **The New Egalitarianism,** London, Polity, 2005. D.C. North, D.J. Wallis & B.R. Weingast, **Violence and Social Orders**, New York and Cambridge, Cambridge University Press, 2009. D. Acemoglu, J.A. Robinson, **Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty,** New York, Crown Publishers, 2012.

[4] F. Braudel, **A History of Civilizations**, London, Penguin Books, 1993. P. Bairoch, **Economics and World History**, Chicago, University of Chicago Press, 1995. J. Diamond, **Guns, Germs, and Steel**, New

Să fie vorba de *destine naționale* implacabile, de *configurări culturale* specifice, de *matrici instituționale* ale construcțiilor sociale, de *contexte geografice* mai mult sau mai puțin prielnice sau de *dependențe economice și politice individuale* care au blocat realizarea libertăților individuale sau procesele de individualizare a cetățenilor?

Demonstrația din această primă parte a lucrării este organizată astfel: mai întâi, se va preciza cadrul istoric și geografic-comparativ al modernității politice românești; apoi vor fi evidențiate, în formă sintetică, selectivă și comparativă, distribuții istorice ale unor performanțe economice și politice ale societății românești moderne cu scopul identificării de variații și constante, convergențe și decalaje. În final, se vor oferi indicii despre problematica identificată și vor fi inițiate moduri de abordare și ipoteze interpretative care vor fi dezvoltate ulterior.

York, W.W. Norton, 1997. J. Goldstone, **Why Europe**, New York, McGraw Hill, 2009. D. Acemoglu, J.A. Robinson, **Why Nations Fail**, London, Crown Publishing Group, 2012.

Capitolul 1. CONTEXTE ȘI TENDINȚE

Când este vorba despre modernitatea românească, de regulă se disting: (a) mai întâi o fază premodernă sau a modernității timpurii, care ar coincide cu perioada ce a precedat și a consacrat aplicarea Regulamentelor Organice; (b) apoi o fază de accelerare a modernizării[5], de după realizarea Unirii Principatelor și până spre sfârșitul secolului XX; și acum (c), modernitatea recentă de după 1990[6]. Cum s-au realizat tranzițiile dintr-o fază a modernității românești în alta, consacrând pe această traiectorie anumite performanțe ale dezvoltării naționale? În acest capitol, care are rosturi inițiatoare, prezentăm cele mai sintetice imagini ale traiectoriilor dezvoltării societății românești moderne sub formă de distribuții statistice și serii istorice ale unor performanțe politice și economice.

---

[5] Keith Hitchins (în: **Românii,** volumul I – **1774-1866**; volumul II – **1866-1946**), București, Humanitas (ediția în limba română din 2013, traducere a ediției engleze din 1996, Oxford University Press) distinge două etape în evoluția României moderne: *Prima a fost o o etapă de tranziție, românii din principatele Moldova și Țara Românească îndepărtându-se de tradițiile patriarhale ale Sud-Estului bizantino-ortodox către dinamicele inovații ale Occidentului. În cea de-a doua etapă, curentul schimbărilor ce începuseră să se manifeste s-a cristalizat și a luat naștere România modernă, în adevăratul înțeles al cuvântului. Data hotărâtoare de separare a celor două etape – în măsura în care un singur an poate reprezenta o asemenea graniță – este anul 1866.* (Vol. II, p. 16) Considerații istorice și culturale despre modernitatea românească sunt formulate interdisciplinar de Sorin Antohi (*Modernism și antimodernism*, pp. 7-16) sau Sorin Alexandrescu (*Modernism și antimodernism. Din nou, cazul românesc*, pp. 103-159), în: Sorin Antohi (coordonator), **Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare,** București, Cuvântul, 2008. Lucian Boia, în **De ce este România altfel?** (București, Humanitas, 2012) formulează o întrebare care a declanșat o veritabilă dezbatere în cultura noastră intelectuală recentă despre specificitatea istoriei naționale în context european. O analiză documentată și interesantă a primei etape a modernității românești face Constanța Vintilă-Ghițulescu, în **Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești - 1750-1860**, București, Humanitas, 2013. O perspectivă evoluționistă asupra modernității românești e prezentă în Gh. Platon, **Românii în veacul construcției naționale,** București, Editura Enciclopedică, 2005. B. Murgescu realizează o analiză comparativă a performanțelor noastre economice moderne în **România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010),** Iași, Polirom, 2010. Detalii despre performanțele politice moderne sunt de găsit mai ales în Cristian Preda, **Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent**, Iași, Polirom, 2011.

[6] Despre etape și tranziții în modernitate și mai ales în modernitatea recentă, vezi Horia-Roman Patapievici, **Omul recent**, București, Humanitas, 2002 și Lazăr Vlăsceanu, **Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă**, Iași, Polirom, 2007.

Când ne referim la performanțele dezvoltării, avem în vedere *rezultate valorizate* ale activităților politice sau economice din diferite perioade istorice. Altfel spus, sunt considerate: (a) serii istorice de rezultate consemnate în arhive sau baze de date; (b) evaluări ale semnificațiilor asociate rezultatelor; (c) utilizarea în evaluări a unei scale de valorizare.

Serii istorice de rezultate există întrucât, cel puțin unele dintre acestea, au fost consemnate de contemporanii lor în varii documente, mai ales în forme calitative, dar nu numai. Ceea ce s-a întâmplat în cercetările mai recente din științele sociale a constat în utilizarea analizei calitative și mai ales a proiecțiilor inverse (i.e. dinspre prezent spre trecut) pentru generarea de cuantificări ale rezultatelor economice, sociale, demografice și chiar politice sub forma seriilor istorice de date cantitative pe termen lung. Să ne referim la câteva exemple, începând cu cele inițiatoare. În demografia istorică, J. De Vries a analizat procese de urbanizare și de concentrare a populației în orașe europene pentru perioada 1500-1800[7]. Ritmurile urbanizării europene sau raporturile dintre populația urbană și cea rurală ar fi fost pe cât de variabile național și regional, pe atât de strâns legate de nivelurile dezvoltării economice și ale bunăstării vieții individuale din trecut, dar și din prezent. Mai relevante pentru interesele analizei noastre sunt însă seriile istorice de rezultate economice sau politice cuantificate pe intervale lungi de timp, cu scopul de a identifica disparități sau convergențe între performanțele diferitelor comunități naționale sau regiuni. În domeniul economic, Angus Maddison[8] *a cuantificat într-o formă comperehensivă schimbările pe termen lung în venitul și populația lumii; a identificat forțele care explică succesul țărilor bogate; a explorat obstacolele care au împiedicat avansul în regiuni rămase în urmă; a prospectat interacțiunea dintre țările bogate și restul țărilor pentru a evalua gradul în care rămânerea în urmă a acestora s-ar fi datorat politicii occidentale.* Ni se prezintă, astfel, atât serii de rezultate economice, cât și evaluări ale acestora sub forma performanțelor variabile ale dezvoltării diferitelor națiuni sau regiuni. În domeniul politicii, cel mai comprehensiv sistem actual de date istorice este proiectul ***Polity***[9]. Acesta prezintă date cantitative cu privire la caracteristici ale autorității democratice si autocratice din instituțiile guvernării de după anul 1800 pentru mai mult de 160 de state ale lumii, dar numai din momentul în care acestea au devenit entități statale de sine stătătoare (în cazul României, după 1862).

[7] J. De Vries, **European Urbanization, 1500-1800**, London, Methuen, 1984.

[8] A. Maddison, **The World Economy. Volume1: A Millenial Perspective; Volume 2: Historical Statistics**, Paris, OECD, 2006, p. 19.

[9] Monty G. Marshall, Ted R. Gurr, **Polity IV Project: Political Regimes Characteristics and Transitions, 1800-2012**, The Political Instability Task Force, Societal Systems Research Inc. and the Center for Systemic Peace, www.systemicpeace.org.

Proiectul Polity a fost inițiat în anii 1970 de T.R. Gurr și H. Eckstein[10] și nu s-a rezumat doar la actualizarea periodică a bazei de date privind regimurile și tranzițiile politice de la autocrație la deomocrație, ci a elaborat și rapoarte globale pe teme ale dinamicii sistemelor politice[11].

Rezultate economice sau politice ale României moderne vor fi luate în analiza din această parte mai ales din aceste două surse, dar și din altele care vor fi menționate. Datele sunt structurate pe indicatori diverși, considerați drept relevanți pentru analiza comparativă (e.g. PIB per capita, distribuția inegalităților economice, rata de urbanizare, nivelul mortalității infantile, capitalul uman sau nivelul de școlarizare și de calificare a resurselor umane, gradul de democratizare a regimului politic, nivelul de participare politică etc.). Evaluarea comparativă și istorică a rezultatelor sintetice naționale cu cele din alte țări, în vederea identificării de convergențe sau de decalaje prin raportare la o scară implicită (i.e. comparativă și recesivă) de valori, va releva *performanțe ale dezvoltării* în cadrul contextului de comparare. Rezultatele și performanțele economice, politice sau culturale ajung să fie invocate ca mărturii privitoare la poziționarea competitivă a societății românești în context european și în diferite cicluri istorice.

Opțiunea noastră pentru rezultate cuantificate și pentru analiza predominant cantitativă este aceea de a elimina cât mai multe ambiguități specifice altor tipuri de analize și de a face cât mai transparente fundamentele evaluărilor unor stadii diferențiate de dezvoltare. Cuantificările rezultatelor dezvoltării au relevanță istorică și sunt contextualizate istoric, dar nu numai. Miza lor e de a identifica pe cât posibil configurări actuale ale nivelurilor dezvoltării naționale în contexte europene din perspectiva trecutului și pentru prospectarea unor șanse viitoare de dezvoltare. Evaluările semnificațiilor asociate rezultatelor utilizează o scală specifică de valorizare care este orientată dinspre prezentul constructiv actual spre trecutul consacrărilor. O astfel de retrospectivitate se bazează pe ideea că rezultatele dintr-o perioadă istorică dată au proprietatea de a contribui sau nu la creșterea nivelului de dezvoltare și a bunăstării obiective și/sau subiective a comunității naționale actuale. De exemplu, rezultatele economice consemnate în trecut pe indicatorul *PIB per capita* sunt evaluate în funcție de măsura contribuției progresive sau regresive a lor la creșterea actuală a bunăstării vieții materiale; la fel, rezultatele participării politice trecute a cetățenilor sunt evaluate în funcție de măsura deschiderii accesului actual al cât mai multor cetățeni la resurse ale puterii politice etc. Din compararea performanțelor comunităților naționale rezultă și gradul de competitivitate internațională a acestora.

Analiza intenționează să se despartă de unele stereotipii interpretative despre stări istoric succesive ale societății românești, mai ales că unele dintre ele sunt preluate

---

[10] Ted R. Gurr, Harry Eckstein, **Patterns of Authority: A Structural Basis for Political Inquiry**, New York, Wiley & Sons, 1975

[11] Monty G. Marshall, Benjamin R. Cole, **Global Report – 2011. Conflict, Governance, and State Fragility**, Center for Systemic Peace, 2011, www.systemicpeace.org.

și astăzi ca atare, în lipsa unor date factuale convingătoare și a unor argumentări riguroase. Despărțirea de stereotipii e pe cât de necesară, pe atât de benefică pentru asigurarea unei lucidități interpretative novatoare.

În continuare prezentăm, uneori mai detaliat, alteori mai simplificat, date și informații verificate și valide care relevă atât convergențe sau sincronizări europene, cât și decalaje istoric constituite în spațiile *politicii și economiei societății românești din epoca modernă*; adică după ce România de după 1862 a început a fi considerată ca o entitate statală de sine stătătoare. În prezentarea performanțelor, ne vom referi mai întâi la unele premise clasice ale analizelor consacrate modernizării societății românești și la tendințe mai sintetice ale performanțelor politice și economice. Apoi vom detalia cristalizări ale unor performanțe mai specifice.

INTERPRETĂRI CLASICE ALE MODERNIZĂRII SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI

Imagini caleidoscopice ale modernizării societății românești găsim în memorii și documente oficiale, în descrieri și mai ales în analize istorice și culturale mai vechi sau mai noi. Dintre cele clasice, două teorii culturale s-au dovedit a fi atât de canonizate, încât orice referință românească nu ezită a le menționa încă și astăzi. Cea a lui Titu Maiorescu despre *formele fără fond*, elaborată în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, critica instituțiile împrumutate din Occidentul european pentru accelerarea modernizării societății românești a epocii respective[12]. Instituțiile împrumutate nu ar fi fost adaptate la specificul identității naționale, ar fi tulburat consacrarea și perseverența tradițiilor sau a obiceiurilor pământului, adică *fondul* ireductibil al societății românești, și ar fi generat o scădere a performanțelor politice și economice. Cealaltă teorie culturală, elaborată de Eugen Lovinescu în prima jumătate a secolului al XX-lea, opta pentru contrariul ideii maioresciene, demonstrând necesitatea imitării instituțiilor moderne occidentale pentru accelerarea *sincronizării europene* a societății românești[13].

Cele două teorii se raportau la unul și, în mare parte, același prezent al societății românești, aflat la granița dintre lumea tradițională și cea modernă. Comparau acel prezent cu cel al Occidentului european și admiteau că: (a) societatea românească a vremii ar fi intrat pe o cale a modernizării configurată *deja* de modelul celeilalte Europe; dar (b), în ciuda eforturilor, se afla *încă* în decalaj de dezvoltare față de acesta. Ce era de făcut pentru a ieși din decalaj? Opțiunile identificate erau fundamental similare în premisă (i.e. *instituțiile înainte de toate!*), dar erau opuse în privința tipurilor

---

[12] În perioada 1866-1881, Titu Maiorescu a publicat mai multe studii de critică a introducerii și asimilării instituțiilor și culturii europene. Cel mai reprezentativ este considerat a fi *În contra direcției de astăzi în cultura română*, publicat mai întâi în revista **Convorbiri literare** (1868), iar apoi în **Critice**, vol. I, București, Editura Minerva, 1908.

[13] Eugen Lovinescu, **Istoria civilizației române moderne**, 1923-1926 (reeditare, București, Editura Minerva, 1992 și 1997).

de instituții care ar fi fost de considerat ca referențiale: fie ar fi fost de optat în *prezent* pentru instituțiile occidentale întrucât acestea ar fi putut genera un *viitor* al convergenței europene, fie ar fi fost de perseverat pe calea istorică a instituțiilor autohtone tradiționale întrucât nu ar exista un viitor rupt de trecut, iar prezentul ar purta trecutul în interstițiile sale. Diferențele dintre cele două teorii țineau astfel de modul de stabilire în prezentul istoric a raporturilor dintre trecut și viitor pe traiectoria continuității sau a discontinuității instituționale.

Aceste teorii nu au rămas fără ecouri contemporane. Controversa inițiată de ele continuă, chiar dacă în forme oarecum deghizate. Oscilații între Orientul eurasiatic și Occidentul european, între renașterea prezentă a trecutului și prospectarea unui viitor construibil sau între un individualism moral fără limite și un comunitarism autoritar de tip regional sunt încă evocate și astăzi de unii sau de alții.

Modernitatea politică românească s-a confruntat, atunci ca și acum, cu căutarea de instituții novatoare și eficiente și, pe calea căutării, a ajuns să fie prinsă în controversa a două istoricisme[14]. Unul este ***istoricismul specificității,*** care aderă la ideea conform căreia *fenomenele sociale și culturale sunt istoric determinate, fiecare perioadă din istorie având propriile sale valori, care nu sunt direct aplicabile altor epoci*[15]. Fiecare societate ar avea propriile instituții (e.g. tradiții, obiceiuri, constituții și legi juridice, valori, modele mentale, tipuri de relaționare socială, moduri individuale de a fi și a gândi etc.) care ar fi atât de specific, încât nu ar fi substituibile de către altele, venite din afară. Dezvoltarea națională s-ar conforma unei legități a dependenței de propria istorie, continuitatea istorică s-ar realiza de la sine, ba chiar ar genera un anumit progres al dezvoltării care nu ar putea fi asociat cu un model teleologic împrumutat din afară.

Problema acestui istoricism al unei continuități specifice este însă discontinuitatea sau ruptura și schimbarea, care inevitabil se produc pe orice traiectorie istorică, fie ea și lineară. Pentru a da seamă de discontinuități inevitabile, istoricismul specificității de primă instanță devine irelevant și nu rămâne decât să fie înlocuit de un ***istoricism al alterității***. Accentul cade, de data aceasta, pe acea discontinuitate istorică prin care *alte instituții* au schimbat și mai departe ar schimba direcția dezvoltării naționale. Care ar fi aceste *alte* instituții? Ele ar fi mai ales de împrumutat de la *alții semnificativi* pentru a realiza, prin modernitatea politică, sincronizarea cu societățile europene mai performante. Transformările ar rezulta mai ales din compararea cu instituțiile altora, din eventuala identificare de decalaje pe traiectoria lineară consacrată și din îndemnul de a întrerupe continuitatea instituțională locală pentru că numai astfel s-ar elimina decalajele față de ceilalți, considerați semnificativi. Istoria națională ar fi astfel forțată, prin istoricismul alterității, să inventeze alt prezent instituțional, unul care s-ar rupe de trecutul generator de decalaje și ar conduce la un alt viitor.

---

[14] F.R. Ankersmit, *Historicism: An Attempt at Synthesis*, în **History and Theory**, 36 (octombrie) 1995, pp. 143-161. P. Hamilton, **Historicism**, London, Routledge, 1996.

[15] Ian Hacking, *Two kinds of new historicism for philosophers*, în Ralph Cohen, S. Roth (Eds.), **History and ...Historians within the Human Sciences**, Charlottesville and London, University of Virginia Press, 1995, p. 298.

Controversele culturale de tipul menționat au avut, implicit sau explicit, finalități ideologice și politice. Ele au vizat, în ultimă instanță, tipuri alternative ale acelei modernități politice care ar fi fost menită să distingă și să pună în acțiune instituțiile destinate reglementării statului, a raționalității birocratice și întreprinderii economice din societatea românească. Privind înapoi, putem constata că problema comparării societății românești cu cea occidental-europeană s-a limitat constant în modernitatea politică la a consacra o singură dilemă: (a) fie că logica dezvoltării noastre ar fi fost linear-istorică și atât de specifică încât orice comparație cu alții ar fi riscat să ne conducă la eșecuri ale specificității dezvoltării naționale; fie că (b) discontinuitatea istorică ar rezulta din comparații și ar fi animată de ideea că societatea românească ***încă nu** ar fi fost convergentă, pentru că nu ar fi fost suficient de competitivă european, dar că **poate deveni*** în condițiile opțiunii pentru un istoricism al alterității.

Din secolul al XIX-lea, elita noastră politică și intelectuală a rămas cufundată în această dilemă, a oscilat perpetuu între istoricismul specificității și istoricismul alterității și nici în prezent nu dă semne clare, ferme și distincte că ar fi găsit calea de ieșire din labirint. Precum măgarul din faimosul paradox al lui Buridan[16], oscilează periodic între cele două alternative instituționale, fără a lăsa vreuneia timp de configurare și consolidare, iar societatea românească perseverează în decalaje față de alții mai performanți.

Menținându-ne doar în spațiul controverselor culturale, ne aflăm, totuși, în situația în care nu dispunem nici de *serii de date* care să ofere temeiuri de concretețe argumentărilor avansate, nici de *explicații* mai detaliate ale ritmurilor și performanțelor variabile în timp ale dezvoltării politice și economice a societății românești moderne și nici de *soluții pragmatice actuale* pentru o eventuală evadare, pe calea discontinuității, din labirinturile unei dezvoltări prea puțin performante. Pentru a căuta explicații, două întrebări își așteaptă, încă, răspunsuri: (a) ce performanțe politice și economice au fost deja consacrate și cum s-au configurat ele istoric și comparativ pe traiectoriile modernizării societății românești? (b) ce s-ar putea face astăzi pentru a se ajunge mai degrabă la ridicarea bunăstării sociale și la asigurarea de șanse pentru ca fiecare dintre noi să-și construiască liber proiectele propriei vieți?

Răspunsurile la asemenea întrebări nu se pot limita nici la simple descrieri ale configurărilor trecute, oricât de importante ar fi acestea, nici la închideri naționaliste simplificatoare pentru desprinderea societății românești de contextul european și nici la ignorarea consecințelor posibile ale acestora asupra prezentului sau viitorului dezvoltării naționale și individuale. Ele implică în mod necesar reflecția sistematică, națională și europeană asupra competitivității performanțelor de ieri sau de astăzi și

---

16 Datând din secolul al XIV-lea, dacă nu chiar din vremea lui Aristotel, paradoxul formulat de filosoful francez Jean Buridan a fost reluat mai recent în teorii ale alegerii raționale: o decizie rațională, bazată pe un input ce dispune de un domeniu continuu de valori, nu poate fi luată într-o perioadă limitată în timp. Ieșirea din situație presupune fie existența unui domeniu continuu al deciziilor raționale, fie nelimitarea timpului de luare a unei decizii raționale. Vezi Jack Zupko, **John Buridan: Portrait of a Fourteenth-Century Arts Master**, Notre Dame (Indiana), University of Notre Dame Press, 2003.

asupra celor posibile din viitor. Punctul de plecare și cel de sosire pentru analiza noastră rezidă în serii de performanțe politice și economice ale societății românești moderne.

TRAIECTORIA PERFORMANȚELOR POLITICE

Performanțele politice sunt analizate în științele sociale cu referire la instituțiile sau regulile care reglementează luarea deciziilor colective într-o comunitate și la schimbările survenite în practicile politice care le-au corespuns. Pentru epoca modernă, schimbările instituționale din politică sunt considerate ca înscrise istoric dinspre autocrație spre democrație[17]. Altfel spus, istoria politică ar fi evoluat dinspre regimul în care puterea politică de decizie era deținută și exercitată de o singură persoană și de grupul său clientelar, în absența controlului legal sau a unor mecanisme de control popular, spre acel regim politic democratic în care există un *aranjament instituțional de ajungere la decizii politice prin care unii indivizi dobândesc puterea de a decide pe baza luptei competitive pentru voturile poporului*[18].

Premise teoretice

O astfel de direcție – dinspre autocrație spre democrație – a fost urmată cu consecvență, de-a lungul modernității europene, de cele mai multe state naționale[19]. Opțiunea nu a fost întâmplătoare. Democrația și mai ales performanțele ei instituționale (*e.g.* scrutinele electorale libere și periodice, competiția dintre diferite partide politice pe baza unor reguli de vot transparente, participarea liberă a electorilor și selecția competitivă a reprezentanților în organe deliberative și executive, controlul politicienilor de către electorat, statul de drept etc.) au fost considerate ca reverberând pozitiv în toate celelalte sectoare ale societății. Ele ar spori performanțele economice, sociale sau culturale și mai ales ar asigura afirmarea liberă a cetățenilor[20].

---

[17] Martin S. Lipset, *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*. **The American Political Science Review**, nr. 53, 1959, pp. 69-105. *The Social Requisites of Democracy Revisited,* **American Sociological Review**, vol. 59, 1994, pp. 1-22. A. Przeworski, M.A. Alvarez, J.A. Cheibub, F. Limongi, **Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000. D. Acemoglu, S. Johnson, J.A. Robinson, P. Yared, *Income and Democracy*, **American Economic Review**, vol. 98, 2008, pp. 808-842.

[18] Joseph Schumpeter, **Capitalism, Socialism, and Democracy,** 3d ed., New York, Harper and Row, 1950, p. 250.

[19] Cronicile sintetice de la începutul anilor 1990 (*cf. Freedom Around the World,* **Freedom Review,** vol. 24, nr. 1 [număr special], 1993, pp. 3-67) consemnau faptul că mai mult de jumătate dintre statele membre ale ONU (107 din 186) erau deja organizate politic ca democrații care susțin alegeri competitive și garantează legal drepturi politice și individuale. După 1970, sistemele democratice s-au răspândit în sudul european, pentru ca apoi, în anii 1980, să se extindă în America Latină și Asia, iar la începutul anilor 1990 – în Europa Centrală și Orientală și în unele zone ale Africii subsahariene.

[20] Vezi și S.N. Eisenstadt, (ed.), **Studies in Human Society: Democracy and Modernity,** New York, E.J. Brill, 1992.

Totuşi, traiectoria dinspre autocraţie spre democraţie politică nu a fost şi încă nu este nici lineară şi nici universală. Timpul şi formele democratizării, distanţele dintre organizarea formală ce corespunde instituţiilor democratice şi practicile politice efective, care uneori doar le *mimează* pe cele formale, ritmul consolidării instituţiilor democratice şi riscurile reîntoarcerii în autocraţie sunt variabile istoric şi naţional.

Secolele XIX şi XX prezintă multe exemple de state naţionale care au oscilat între democraţie şi autocraţie, fie că e vorba de Germania sau Italia, fie de Spania sau Portugalia. Uneori, cum s-a întâmplat cu statele europene şi asiatice care au adoptat regimul ordinii politice comuniste, chiar s-au prezentat ca dispunând de o organizare instituţională democratică, dar au practicat în mod efectiv forme, mai mult sau mai puţin disimulate, ale autocraţiei politice. Astfel de oscilaţii sunt explicabile: instituţiile politice dominante influenţează distribuţia puterii politice şi, prin asta, accesul la resurse economice şi la distribuţia avuţiei.

Grupurile sau categoriile sociale dintr-o societate au interese diferite, adesea opuse, în privinţa distribuţiei puterii politice şi a accesului la resurse, neezitând a se angaja în lupta pentru hegemonie. Conflictele de interese politice sau economice sunt conflicte instituţionale cu privire la forma regimului politic - democratic sau autocratic - şi a ordinii sociale a economiei şi societăţii. Problema oscilaţiei între autocraţie şi democraţie este de fapt una a proporţiei costurilor simbolice şi economice pentru elitele politice şi pentru cetăţeni: cine pierde şi cine câştigă mai mult din schimbarea într-o direcţie sau alta? Cu cât astfel de costuri sunt mai mici, cu atât este mai probabilă declanşarea luptei pentru obţinerea/deţinerea puterii hegemonice şi schimbarea ordinii instituţionale a guvernării.

Dinamica sintetică a performanţelor politice

Performanţele politice ale societăţii româneşti moderne ilustrează astfel de premise. Pentru a le face cât mai vizibile pe traiectoria istorică a modernităţii politice româneşti, să luăm în considerare datele furnizate de Polity IV[21] şi să prezentăm în formă sintetică, grafică şi comparativă, dinamica performanţelor politice ale societăţii româneşti moderne dinspre autocraţie spre democraţie (Figura 1.1.). Pentru a realiza comparaţii mai relevante istoric, am grupat ţările membre ale Uniunii Europene în patru categorii, pe baza similitudinilor istorice şi geografice dintre ele:

* *Europa de Vest (EV)*: Austria, Belgia, Franţa, Germania, Irlanda, Luxemburg, Olanda, Anglia;

* *Europa de Nord (EN)*: Danemarca, Finlanda, Norvegia, Suedia;

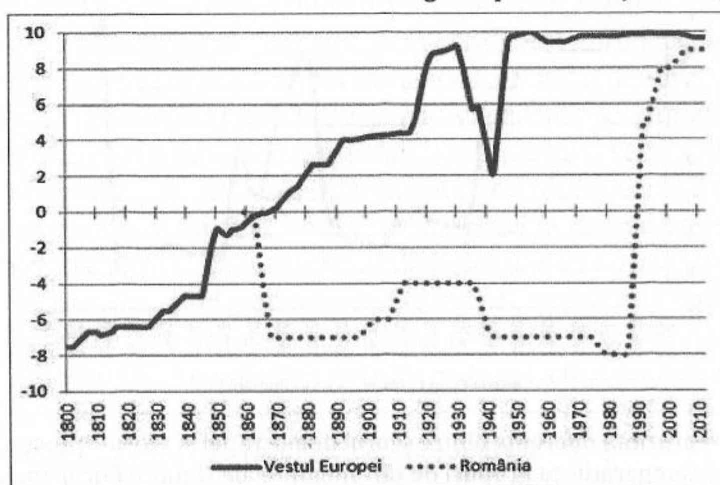
* *Europa de Sud (ES)*: Grecia, Italia, Portugalia, Spania;

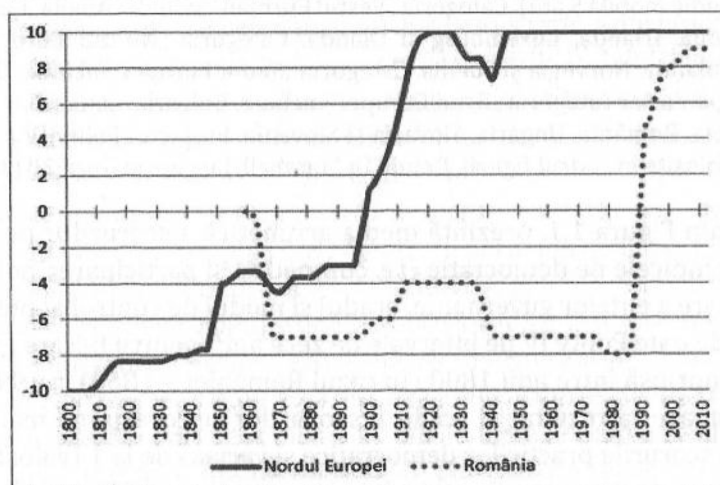
* *Europa de Est (EE)*: Bulgaria, Cehia, Ungaria, Polonia, România, Slovacia, Slovenia, Estonia, Letonia, Lituania.

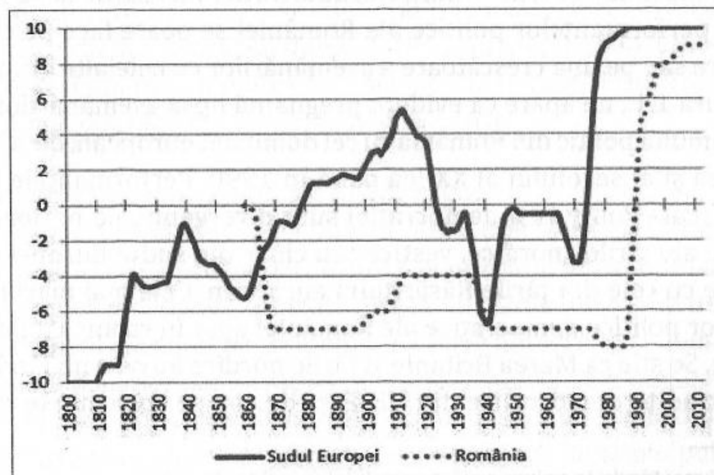

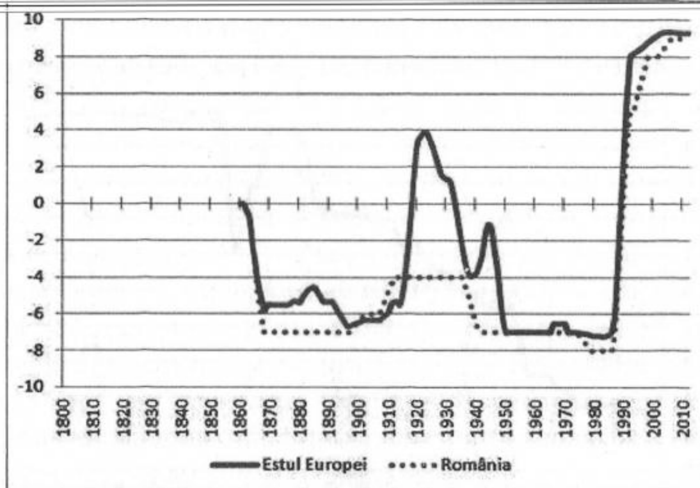
[21] Monty G. Marshall, Keith Jaggers, *Political Regime Characteristics and Transitions. 1800-2002*, **Polity IV Project**, University of Maryland, 2004. Vezi şi: http://www.cidcm.umd.edu/inscr/polity/. Monty G. Marshall, Ted R. Gurr, Keith Jaggers, **Polity IV Project. Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2012. Dataset Users Manual**, Center for Systemic Peace, 2013. www.systemicpeace.org.

Figura 1.1. Dinamica istorică a indicelui democraţiei, pe intervalul 1800-2010, într-o abordare comparativă de scoruri: România versus categorii specifice de ţări europene

Notă. Indicele reprezintă diferența dintre scorul democrației și scorul autocrației. România este prezentată comparativ cu grupuri de țări membre ale Uniunii Europene pe intervalul 1800-2012 (medie mobilă 5 ani). Categoria „Vestul Europei" include: Anglia, Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Luxemburg și Olanda. Categoria „Nordul Europei" include: Danemarca, Finlanda, Norvegia și Suedia. Categoria „Sudul Europei" include: Grecia, Italia, Portugalia și Spania. Iar categoria „Estul Europei" include: Bulgaria, Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Ungaria, Slovacia și Slovenia. Proiectul Polity IV a reprezentat sursa datelor folosite în cadrul figurii. Detalii în Marshall, Jaggers și Gurr, 2011.

Graficele din Figura 1.1. prezintă media aritmetică a scorurilor pe variabilele care definesc indicele de democrație (*i.e.* competiția și participarea politică, criteriile de selectare a elitelor guvernante, gradul și modul de control al puterii executive) în baza de date Polity IV pe intervale de zece ani[22] pentru fiecare grup de țări, în perioada cuprinsă între anii 1800 (în cazul României - 1860) și 1990. Indicele democrației apare ca rezultat al scăderii scorurilor ce corespund manifestărilor autocrate din scorurile practicilor democratice și variază de la 1 (valoare minimă) la 10 (valoare maximă); scorurile indicelui autocrației variază de la –1 la –10. Comparativitatea performanțelor politice ale României se poate face pe o traiectorie descrescătoare sau pe una crescătoare a asemănărilor cu celelalte grupuri de țări.

Citind Figura 1.1., ne apare ca evident pregnantă lipsa asemănărilor sau a convergenței regimului politic din România cu cel dominant european, de-a lungul secolului al XIX-lea și al secolului al XX-lea până în 1990. Performanțele politice ale României pe scala Polity IV a democrației sunt divergente, pe perioade lungi, în raport cu cele ale țărilor nordice, vestice sau chiar din sudul Europei și ceva mai asemănătoare cu cele din țările Răsăritului european. Cele mai mari decalaje ale performanțelor politice democratice ale României apar în raport cu țările nordice și occidentale. Se știe că Marea Britanie și țările nordice au cele mai îndelungate și aprofundate tradiții democratice din UE. Față de ele, performanțele democratice

[22] Vom reveni mai târziu în volum asupra variabilelor incluse în index.

românești sunt într-adevăr divergente. Performanțele autocrației apar la noi ca dominante, în timp ce, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, performanțele politicii nordice și occidental-europene se înscriseseră ferm în direcția dezvoltării democrației liberale. Au existat și aici fluctuații, în sensul diminuării practicilor democratice în perioada anilor 1920-45: minore în țările nordice (de la scorul maxim de zece la cel de minimum șapte) și ceva mai accentuate în grupul țărilor vestice, mai ales în Germania și Austria (de la scorul de nouă, până la scoruri cuprinse între doi și opt). Diminuarea practicilor democratice în aceste țări s-a produs atunci când Europa a fost bântuită de fantoma nazismului și fascismului.

În mod comparativ, citind graficele din Figura 1.1., se poate spune că, în întreaga perioadă modernă, performanțele politice românești au fost divergente în raport cu cele ale țărilor din Europa de Vest și de Nord: la noi a fost dominantă autocrația, la ei – democrația.

Nu același spațiu al divergențelor accentuate apare în comparațiile cu țările sudice și estice ale Uniunii Europene. În raport cu țările din sud, pe perioada 1860-1920, regimul politic românesc a început prin a fi mai democratic. Apoi practicile autocrate s-au multiplicat în România, iar cele democratice în țările sudului european. Evoluția performanțelor democrației românești a ajuns astfel să fie divergentă și cu cea din Europa de Sud pentru o perioadă de circa 50 de ani. Țările sudului european au alunecat, totuși, în anii 1925-1945; spre autocrație și au devenit, pentru o perioadă relativ scurtă, pe deplin convergente cu autocrația românească, iar apoi, în anii 1960-1970, au fost doar parțial convergente. În perioada de după 1920 până în jur de 1965, țările sudice au înregistrat unele scoruri pe panta autocratică, dar scorurile performanțelor politice românești de tip autocratic au fost mai mari, tot așa cum traiectoria democratică a țărilor de Sud, mai ales Portugalia și Spania, au anticipat-o cu peste 20 de ani pe cea românească de după 1990. Valurile democratizării liberale au prins țările sudului european cu mult timp înaintea României, astfel că am intrat în decalaj și cu acestea. Față de regimurile politice din țările Estului european, convergențele în autocrație au fost mult mai pregnante decât divergențele. Numai în perioada interbelică scorurile democrației românești au fost inferioare față de ale celorlalte țări din est – membre actuale ale UE. În rest, țările acestei zone europene au fost mai degrabă convergente în autocrație.

Perseverența românească în autocrație

Datele empirice sintetice indică un fapt important: direcția performanțelor politice ale societății românești moderne nu a fost neapărat lineară, chiar dacă tendința istorică generală a fost divergentă față de cea din țările europene dezvoltate. Societatea românească a oscilat pe termen scurt între autocrație și democrație, dar pe termen lung fie a *mimat* democrația (*cf.* Mattei Dogan), fie a perseverat în diverse forme de autocrație. După 1990, cetățenii români și elitele conducătoare au optat legal pentru ordinea politică democratică și, de atunci, România politică a devenit formal convergentă european. O astfel de convergență formală trebuie însă analizată

în detaliu, pentru a identifica în ce măsură dispunem astăzi de o democrație consolidată și competitivă pe plan european. Din păcate, așa cum vom vedea mai încolo în multe analize din cadrul Uniunii Europene, regimul democratic românesc este considerat ca fiind caracteristic unui *backslider*[23], adică unui sistem politic instituțional-formal democratic, în care însă nici elitele politice și nici cetățenii nu aplică în mod consecvent practici politice care corespund unei veritabile democrații politice.

Care ar fi rațiunile acestor decalaje dintre performanțele societății politice românești și cele ale altor țări membre ale Uniunii Europene? Țin ele de matricea instituțională a ordinii sociale și a sistemului politic românesc, de selecția și acțiunile elitei politice ori de cultura politică a cetățenilor? Și ce consecințe sociale sau economice ar avea decalajele? Altfel spus, nu este suficientă descrierea unei traiectorii a perseverenței politice în autocrație sau într-o mimare a democrației, ci e necesară explicarea acestora.

Traiectoria performanțelor economice

Pentru inițierea evaluării performanțelor economice din perioada modernității românești, să ne referim la cel mai sintetic indicator economic în valori nominale: Produsul Intern Brut pe locuitor (PIB per capita).

Creștere continuă a decalajelor economice

Privind Figura 1.2., constatăm că în termeni comparativi, din 1870 și până în prezent, România a produs mai puține bunuri și servicii decât alte societăți europene. Totuși, traiectoria decalajelor s-a schimbat în timp. În perioada de până la cel de-al Doilea Război Mondial, PIB-ul nostru ne poziționa la un nivel relativ apropiat de al altor state europene, chiar dacă în decalaj. Apoi, după acest război, ritmul de creștere economică a fost mult mai mare în țările europene occidentale comparativ cu România. Decalajele noastre economice s-au accentuat până acolo încât PIB-ul lor nominal per capita a ajuns să fie de circa 3-5 ori mai mare decât al nostru. Mai mult, decalajele economice s-au acumulat istoric, astfel că în perioada recentă (2010-2013), comparativ cu alte țări membre ale Uniunii Europene, România produce doar circa 47-50% din media PIB-ului UE și de circa 4-6 ori mai puțin decât țările cele mai dezvoltate[24].

Tendința de stagnare a producției totale de bunuri și servicii a fost istoric întreruptă la noi de scurte perioade istorice de creștere: 1888-1891, 1898-1901, 1925-1938. Cea mai lungă perioadă de creștere economică a fost consacrată în timpul regimului comunist (1950-1988), în condițiile unui regim politic autocratic, dar tot în această perioadă decalajele europene s-au accentuat cel mai mult. Totuși, din nou trebuie spus că, pe termen lung, stagnarea economică relativă a societății românești a fost

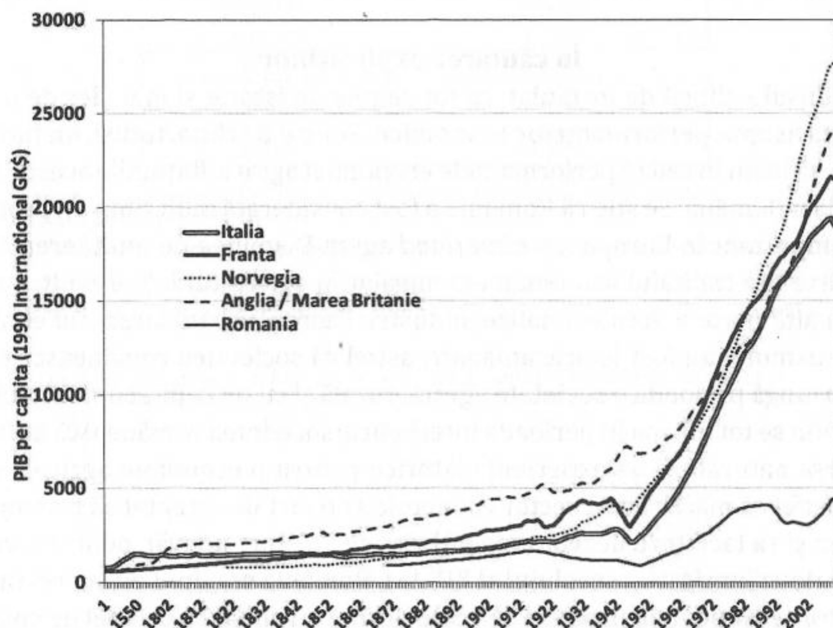
---

[23] Vezi, de exemplu, Jonathan Birdwell, Sebastien Feve, Chris Tryhom, Natalia Vibla, **Backsliders: Measuring Democracy in the EU**, London, DEMOS, 2013.

[24] Pentru detalii, vezi Eurostat http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/GDP_per_capita,_consumption_per_capita_and_price_level_indices/ro. Accesat: ianuarie 2014.

dominantă, chiar dacă întreruptă, pe perioade istorice scurte, de pusee de creştere. Altfel spus, stagnarea istorică a produsului economic domestic nu este rezultatul sintetic al lipsei unor pusee de creştere, pentru că acestea au existat şi au fost chiar mari în unele perioade, ci al existenţei lor pe perioade istorice scurte şi mai ales al alternării acestor perioade cu unele de recul sau de creştere negativă. Rezultanta economică a stagnării sau recesiunii prelungite a condus la accentuarea continuă a decalajelor economice ale României faţă de Occidentul european.

Figura 1.2. Produsul Intern Brut per capita. România comparativ cu alte state europene, pe intervalul de timp 1-2010

Notă. Liniile care exprimă tendinţa au fost obţinute prin aplicarea tehnicii de nivelare exponenţială, folosindu-se următoarea formulă: alpha*X_{T-1}+(1-alpha)*P_{T-1}. În cadrul formulei, X_{t-1} reprezintă valoarea observată la momentul $_{t-1}$, P_{t-1} reprezintă predicţia făcută la momentul $_{t-1}$, iar alpha reprezintă coeficientul de nivelare (i.e. de scădere a erorilor pătratice medii de prognoză). În acest caz, a fost aplicat un coeficient alpha de 0,3. Figura ilustrează date puse la dispoziţie de Bolt şi van Zanden (2013), în cadrul Maddison Project.

În căutarea explicaţiilor pentru aceste decalaje, de regulă s-a apreciat că factorii geopolitici ar fi exercitat o influenţă semnificativă. Aflată istoric în bătaia hoardelor barbare migratoare şi la confluenţa a trei imperii (Otoman, Rus şi Austriac), iar geografic la periferia sistemului occidental, România ar fi fost angajată mai mult, poate exclusiv, în mobilizarea şi cheltuirea resurselor pentru apărare şi perpetuă reconstrucţie, lăsând în umbră inovaţia şi dezvoltarea. De altfel, se pare că orice străin care s-ar interesa de istoria României ar fi frapat de misterul supravieţuirii unei insule latine într-un ocean slav şi de aspiraţia perpetuă a societăţii româneti de a fi cât mai europeană, în ciuda evidenţei de a nu fi ajuns încă pe deplin acolo. Iată

un exemplu elocvent al întâlnirii unui diplomat și scriitor francez de talia lui Paul Morand cu Bucureștiul interbelic și cu destinul istoric al poporului român: *O mie de ani de invazii atroce dintre care una singură ar fi fost suficientă pentru a extermina un popor obișnuit, apoi zece secole obscure și aproape necunoscute; istoria îndepărtată a României este una a așezărilor distruse și a tradițiilor înăbușite – tenebre adânci ca acelea unde își au rădăcinile rasele dispărute pentru totdeauna*[25]. Imaginea este a unui popor confruntat cu o perpetuă apărare și reconstrucție. În plus, s-a invocat relativa lipsă de resurse naturale, care ar fi indus o stare prelungită de subdezvoltare economică. Dar sunt astfel de factori într-adevăr singurii responsabili de decalajele noastre economice?

În căutarea explicațiilor

Răspunsul e dificil de formulat, ca tot ce ține de istorie și mai ales de o privire istoricistă asupra performanțelor economice. Pentru a schița, totuși, un început de răspuns, să luăm în calcul performanțele economiei agrare. Rațiunile acestei opțiuni ne sunt la îndemână. Se știe că România a fost considerată mult timp un producător agricol important în Europa, un *hinterland* agrar. Dispunea de mult teren arabil și mare parte din capitalul său uman era angajat în agricultură. Mai mult, cum vom vedea în altă parte a acestei analize, industrializarea, urbanizarea sau eliminarea analfabetismului au fost istoric amânate, astfel că societatea românească a rămas pentru o lungă perioadă o societate agrară, rurală și cu un capital uman subeducat. Totuși, cum se tot afirma în perioada interbelică, societatea românească ar fi dispus de resurse naturale și de experiențe istorice pentru o economie agricolă performantă, astfel că măcar acest sector economic ar fi fost de așteptat să fie competitiv european și să faciliteze dezvoltarea industriei[26]. Și, într-adevăr, pentru o vreme, a fost: în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, România era unul dintre cei mai mari exportatori europeni de produse agricole primare. Numai că o astfel de competitivitate nu s-a bazat pe tehnologii și forme superioare de organizare a muncii, ci pe extinderea terenului arabil și mai ales pe intensificarea exploatării lucrătorilor agricoli, care a și dus la fenomenul *neoiobăgiei* (cum l-a numit C. Dobrogeanu-Gherea) sau la cea de a doua iobăgie, după ce aceasta fusese desființată prin reforma agrară a lui Cuza din 1864, în mod similar cu opțiunile europene ale vremii. Căile de ieșire a țăranilor din starea de mizerie și creșterea producției agricole au fost găsite de elitele guvernante ale vremii în repetarea împroprietării țăranilor (în 1923, după Primul Război Mondial, apoi în 1946, după al Doilea Război Mondial, și iarăși după schimbarea de regim politic din 1990). În ciuda acestor reforme agrare repetate, competitivitatea economiei agrare nu s-a dovedit deloc sustenabilă pe termen lung. Să privim la Tabelul 1.1. și la figura asociată, care prezintă producția totală de

---

[25] Paul Morand, **București**, Paideia, 2012 (traducere din limba franceză de Sașa Constantinescu a volumului **Bucarest**, Paris, 1935)

[26] Virgil N. Madgearu, **Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuții la studiul evoluției sociale românești**, Cluj-Napoca, Dacia, 1997 (1936).

cereale în diferite perioade ale istoriei noastre moderne. Curba evolutivă este sinusoidală: perioadele de creştere alternează cu cele de scădere. Nimic constant pe perioade istorice mai lungi.

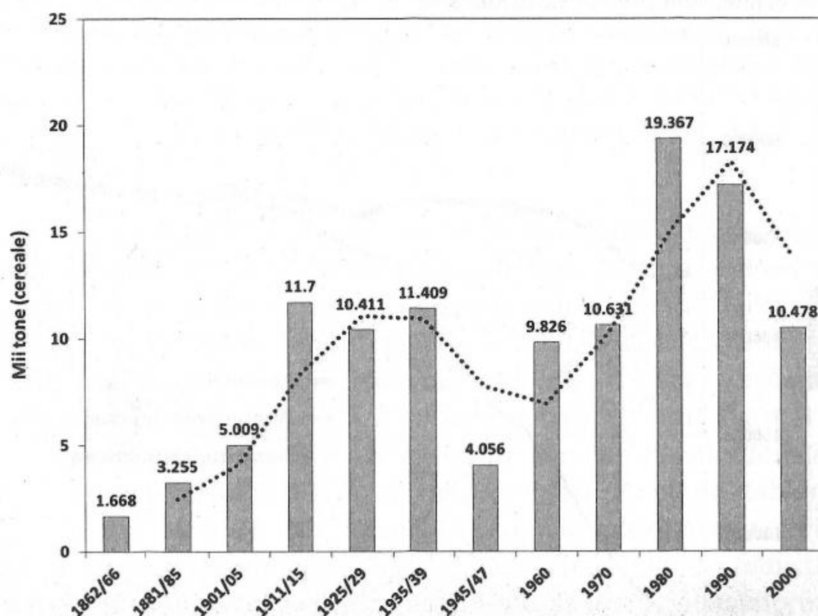
Tabelul 1.1. Producţia cerealieră pe perioade selectate (1862-2000), în România

Perioada	Producţia totală de cereale (tone)
1862/66	1.668
1881/85	3.255
1901/05	5.009
1911/15	11.700
1925/29	10.411
1935/39	11.409
1945/47	4.056
1960	9.826
1970	10.631
1980	19.367
1990	17.174
2000	10.478

Sursa: Axenciuc (2012, pp. 104, 107).

Notă. În situaţiile în care sunt raportate intervale de timp, valorile aferente reprezintă medii ale producţiei totale de cereale. Cifrele fac referire la producţia de cereale din Vechiul Regat, Transilvania, Bucovina şi Basarabia. Vezi şi B. Murgescu (2010, p. 226). După 1945, Basarabia este, evident, exclusă din statistici.

Figura 1.3. Dinamica producţiei totale de cereale în perioada 1860-2000, în România

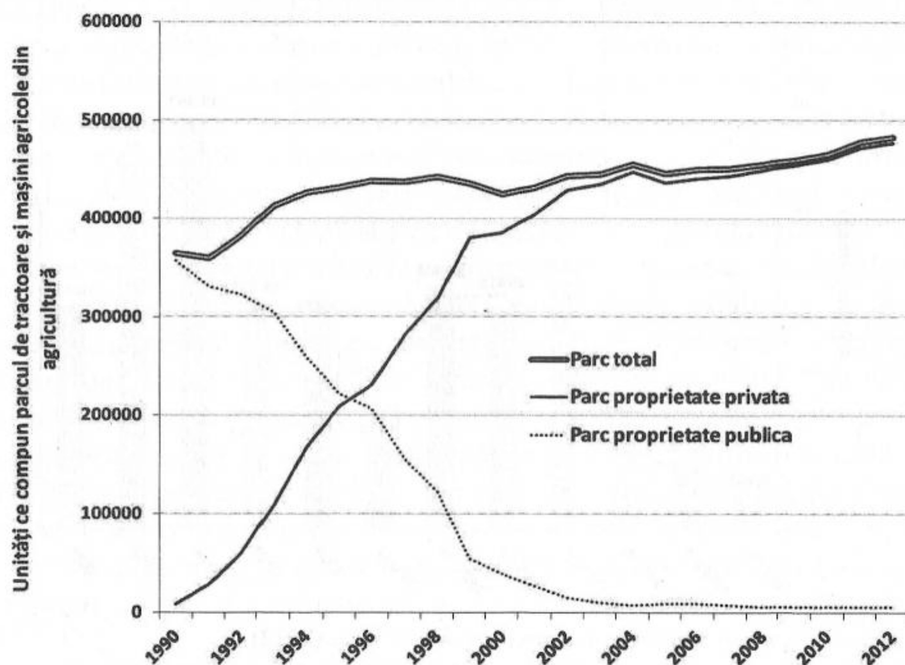

Notă. În cadrul figurii sunt ilustrate date preluate din Axenciuc (2012).

Se observă că producţia totală de cereale a crescut constant şi substanţial de la reforma agrară din 1864, atingând un nivel ridicat, competitiv european, în perioada

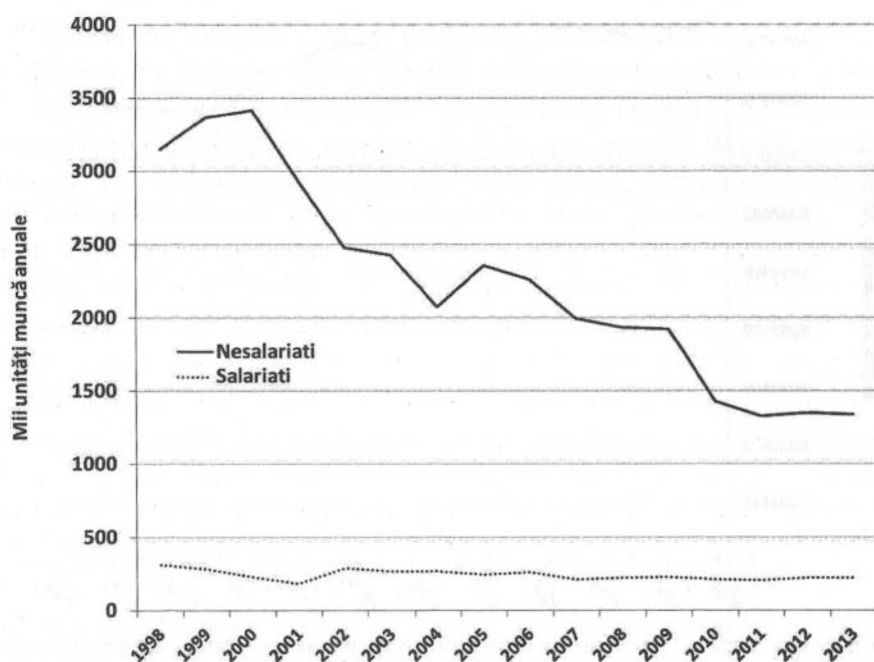
1911-1915, după răscoala din 1907. Producția a tins apoi să scadă și a atins nivelul cel mai scăzut după cel de-al Doilea Război Mondial, mai ales dacă avem în vedere efectele reformei agrare din 1946 și ale secetei din această perioadă. După încheierea colectivizării agriculturii din anii 1960, producția cerealieră pe exploatații mari începe să crească rapid, până în 1990, după care scade din nou, ca urmare a retrocedării proprietăților colectivizate, a fragmentării exploatațiilor agricole și a lipsei acute de stimulente și tehnologii agricole corespunzătoare. Înainte de 1990, statul comunist aplica practici de organizare a muncii care nu ofereau stimulente pentru țăranii cooperativizați, ci numai pentru colectarea de produse destinate exportului agricol și alimentării muncitorilor industriali din zonele urbane. Producția agricolă de pe loturile lăsate în folosința familială a țăranilor cooperativizați depășea adesea, în termeni relativi, producția agricolă cooperativizată. După 1990, am intrat cu agricultura într-o situație economică și de organizare politică similară celei dintre cele două războaie mondiale: au fost redate proprietarilor funciari (chiar dacă sincopat și cu numeroase conflicte) vechile lor loturi și exploatații agricole, dar nu s-au oferit stimulente economice și facilități tehnologice de creștere a producției și inovației agricole pentru micii proprietari, ci s-au creat toate condițiile instituționale de practicare a unei agriculturi duale: intensive pe câteva exploatații mari și autarhice în gospodării individuale fragmentate (Figurile 1.4., 1.5. și 1.6. oferă o imagine cu privire la

Figura 1.4. Evoluția numărului de tractoare și mașini agricole principale din agricultură, pe forme de proprietate, în intervalul 1990-2012, în România

Notă. În cadrul figurii sunt ilustrate date preluate de la Institutul Național de Statistică (prin intermediul serviciului Tempo Online, https://statistici.insse.ro/shop/).

Figura 1.5. Evoluția volumului forței de muncă (nesalariați și salariați) din agricultură, în România, în intervalul 1998-2013

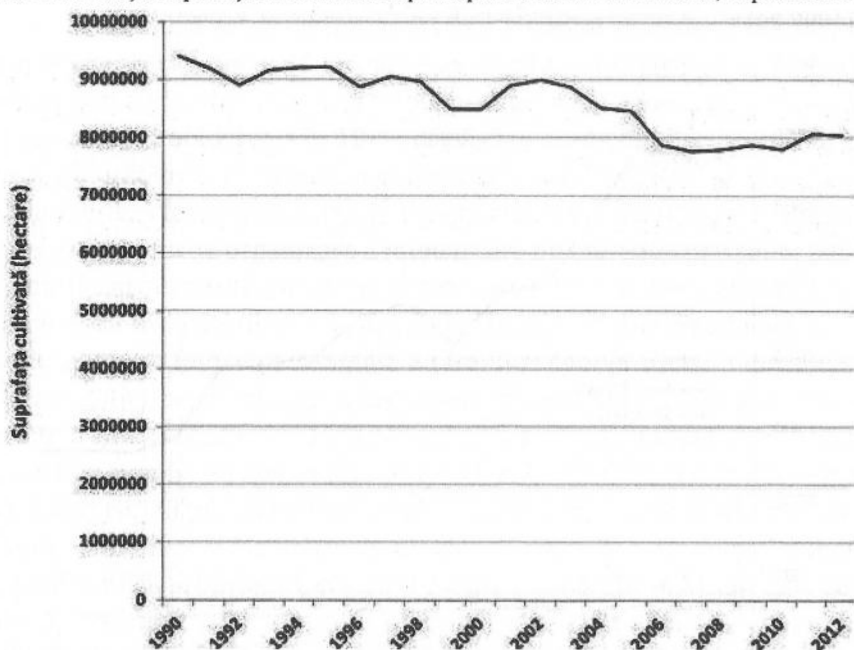

Notă. Volumul forței de muncă din agricultură este exprimat în unități de muncă anuale. Figura ilustrează datele preluate de la Institutul Național de Statistică, prin intermediul serviciului Tempo Online. Conform metodologiei Institutului Național de Statistică, unitățile anuale de muncă (UAM) reprezintă raportul dintre numărul total de zile lucrate de salariații și nesalariații din ramura de activitate agricolă într-un an și unitatea anuală de muncă exprimată în zile. Unitatea anuală de muncă reprezintă munca desfășurată de o persoană în echivalentul timpului complet de muncă într-un an în agricultură (245 de zile lucrătoare, a câte 8 ore pe zi).

evoluția agriculturii după 1990). Odată cu aceasta, agricultura românească s-a întors în istoria de un secol a (re)împroprietăririlor și în perseverarea absenței stimulentelor economice sau tehnologice pentru creșterea productivității muncii agricole.

Din punct de vedere istoric, statul român a realizat două reforme agrare de împroprietărire a țăranilor cu loturi relativ mici, care asigurau doar o economie agricolă de subzistență (în 1864 și 1923). Apoi, cum vom vedea în analiza mai detaliată dintr-un alt capitol, a promovat în mod consecutiv stimulente instituționale de pierdere a drepturilor de proprietate funciară mică, de refacere a proprietăților funciare mari ale latifundiarilor, de sărăcire continuă a țăranilor și de diminuare a ritmurilor urbanizării ca urmare a menținerii gospodăriilor țărănești într-o producție economică de subzistență. După reforma agrară din 1946, au fost din nou împroprietăriți țăranii cu pământ și au fost desființate marile proprietăți funciare, dar numai pentru o perioadă scurtă, întrucât în circa zece ani statul comunist a etatizat complet proprietatea funciară și a introdus instituții colectiviste de stimulare a producției agricole. Pentru perioada comunistă de după 1965, creșterea producției agricole

Figura 1.6. Evoluția suprafețelor cultivate cu principalele culturi în România, în perioada 1990-2012

Notă. Figura ilustrează date preluate de la Institutul Național de Statistică (INS), prin intermediul serviciului Tempo Online. Conform INS, suprafața cultivată cu principalele culturi reprezintă suprafața însămânțată sau plantată în ogor propriu, în anul agricol de referință sau în anii precedenți (culturi bienale, trienale sau perene), cu o cultură principală care ocupă terenul în cea mai mare perioadă a anului.

este explicabilă prin efectele provizorii ale instituțiilor de tip etatist. Totuși, instituțiile etatiste au condus la performanțe mai mari doar pe termen scurt. Pe termen lung, ele s-au dovedit complet nesustenabile: au generat permanente tensiuni sociale în surdină și au exercitat presiuni difuze care au dus la apariția unor forțe sociale ce s-au opus tacit regimului comunist. După 1990, s-a procedat la retrocedarea vechilor proprietăți rurale și la reorganizarea treptată a unei economii agricole similare celei din secolul al XIX-lea. Din nou, însă, performanțele economiei agrare au scăzut, fără să-și fi revenit nici după 20 de ani.

Ca atare, în ciuda faptului că România dispunea de resurse naturale mari pentru dezvoltarea unei economii agrare performante, resurse care nu erau epuizabile, performanțele ei economice au fost pe cât de oscilante, pe atât de scăzute.

Concluzia devine clară chiar și după o considerare sumară și sintetică a performanțelor economice ale societății românești moderne: nu numai că producția totală de bunuri și servicii a fost scăzută și în decalaj crescând față de cea din alte state europene, dar nici producția agrară, care dispunea de mari resurse naturale, nu s-a înscris pe o pantă ascendentă sau la niveluri ridicate și competitive de productivitate pe plan european. Nu neapărat lipsa resurselor ar fi fost responsabilă pentru nivelul scăzut al performanțelor economice, ci altceva, probabil mult mai important și persistent în timpul istoric.

CONCLUZIE

Traiectoriile performanţelor politice şi economice ale societăţii româneşti în epoca modernităţii indică perpetuarea unor decalaje de dezvoltare. Au fost dominante: (a) perseverenţa în autocraţie politică şi (b) accentuarea decalajelor dintre producţia economică autohtonă şi cea din alte ţări sau regiuni europene. Acestea sunt doar traiectorii sintetice. În capitolele următoare, oferim detalii despre aceste tendinţe.

Capitolul 2. PERFORMANȚE POLITICE

Atunci când ilustrăm distribuții statistice sau de alt tip ale performanțelor politice din istoria modernă a societății românești, relevăm nu doar o dinamică specifică, ci și moduri în care ordinea politică a fost influențată sau a generat performanțe în alte sectoare sociale, mai ales economice.

În cadrul ordinii sociale, economia, politica și cultura se dezvoltă convergent, dar în absența unor traiectorii de determinare cauzală dinspre una către celelalte. Tranzițiile dinspre un tip de ordine socială spre altul sunt atât economice, cât și politice și culturale[27]. Ca atare, în matricea instituțională a ordinii sociale putem distinge instituții economice, politice și culturale cu o dinamică specifică a configurării în cazul fiecăreia. Totuși, instituțiile specifice nu rămân suspendate, ci sunt asociate cu migrări sau transferuri instituționale dintr-o arie în alta. De exemplu, configurările sau schimbările instituționale din structura socială, din cultura relațiilor interumane sau din aria producției și schimburilor economice se transferă în aria politică și pot genera aici noi câmpuri instituționale de tip emergent. Totuși, în și prin aceste transferuri, instituțiile politice au, până la urmă, o poziție importantă în tranziția de la un tip de ordine socială la altul, întrucât aria lor de referință vizează deținerea și exercitarea puterii politice prin care sunt promovate sau blocate diverse politici de dezvoltare. Dintr-o astfel de perspectivă, analiza performanțelor politice este indicativă și pentru alte performanțe sociale. Este ceea ce se va demonstra în acest capitol.

DISTINCȚII PRELIMINARE

Aria de referință a performanțelor politice include o largă varietate de elemente:

- modul de organizare și exercitare, *de jure* sau *de facto,* a puterii politice în stat;
- alegerile sau opțiunile sociale/individuale – care pot sau nu să dispună de spații publice pentru exprimare liberă, să fie competitive, să se agrege într-un mod

[27] Douglass C. North, John J. Wallis, Barry R. Weingast, **Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

specific de organizare a puterii politice și să încurajeze participarea cetățenilor unei națiuni la formularea deciziilor care-i privesc;

- modul de reglementare a raporturilor dintre cetățeni și a raporturilor dintre ei și puterea politică sau autoritățile statului;
- libertățile și responsabilitățile individuale sau ale organizațiilor dominante;
- formele și mecanismele de construcție și aplicare a politicilor publice în cadrul guvernării.

Toate acestea, prin modul în care sunt instituționalizate legal și practicate efectiv, facilitează sau blochează, uneori în mod hotărâtor, funcționarea ordinii sociale dintr-o națiune, realizarea de bunuri publice, distribuția și redistribuția socială a rezultatelor activităților economice și culturale, afirmarea cetățeniei și realizarea personală a fiecărui cetățean. Prin identificarea unor astfel de performanțe politice ale societății românești din perioada istoriei ei moderne, urmărim a specifica:

a) traiectorii ale tranziției de la regimuri autocratice la democratizări ale regimului politic relevate de multiplicarea formelor de participare politică a cetățenilor, consacrarea pluralismului și a competiției politice, creșterea continuă a controlul public al elitelor guvernante;
b) niveluri ale eficienței guvernării relevate de calitatea funcțională a administrației publice, elaborarea, aplicarea și evaluarea politicilor de producere a bunurilor publice și de stimulare a inițiativelor private etc.;
c) impactul pe care performanțele politice consacrate istoric l-au avut în alte sectoare sociale.

Democrația este considerată, în prezent, de către cei mai mulți teoreticieni ai domeniului, singura opțiune politică dezirabilă. Dar nu e singura, mai ales când este complementară cu funcționarea eficientă a instituțiilor statului de drept. Democrația, ca *regim politic*, și capacitatea funcțională a statului de drept, ca instrument de promovare și implementare a *guvernării,* sunt complementare în asigurarea unor performanțe competitive ale dezvoltării naționale. La rândul lor, performanțele din alte sectoare sociale, în special economice, obținute pe termen lung sunt asociate pozitiv cu evoluția proceselor de democratizare și cu consolidarea statului de drept, funcțional în mod eficient.

Statul național și democrația liberală, împreună cu industrializarea, urbanizarea, secularizarea și altele similare au fost în mare parte creații ale modernității, mai ales după secolul al XVIII-lea. Tranziția istorică dinspre autocrație către regimurile politice democratic-liberale a început odată cu modernitatea. Apoi, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, au apărut global și european mai multe valuri de democratizare[28], dar și de întoarceri dramatice în autocrații de tip totalitar. Perseverarea pe traiectoria

---

[28] Samuel P. Huntington, **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Norman, University of Oklahoma Press, 1991, pp. 13-26. Autorul distinge, pe plan global, trei valuri de democratizare pe direcția universalizării scrutinului electoral. Primul val ar fi avut loc în perioada 1828-1926, când a început deschiderea către cât mai mulți participanți în scrutinele electorale, al doilea în perioada 1943-1962 și ultimul, de universalizare la scară globală a scrutinele electorale, mai ales după 1974.

democratizării a rămas însă dominantă, în principal din rațiuni pragmatice. Democrația liberală s-a asociat în mod pregnant cu performanțe mai înalte ale dezvoltării economice și culturale[29] într-un cadru național dat[30]. Regimul politic autocratic corespunde unei ordini sociale extractive în care grupul ce deține hegemonia politică folosește puterea pentru a extrage de la ceilalți, aflați în poziții de subordonare, profituri economice și simbolice cât mai mari. Democrația corespunde unei ordini sociale inclusive în care cetățenii dispun de șanse egale de acces la resurse ale puterii politice și de participare politică.

Luând în considerare configurări politice ale societății românești de după anul 1860 pe traiectoria persistenței sau schimbării regimurilor politice autocratice (nondemocratice) sau democratice și admițând că *democrația consolidată* este expresia fundamentală a asigurării unor performanțe mai înalte în politică și în celelalte sfere ale societății, sub forma unei ordini sociale inclusive, anticipăm încă de acum următoarele etape pe traiectoria dezvoltării societății politice românești moderne:

1. *Etapa persistenței ordinii sociale extractive între anii 1859-1990*, în cadrul căreia au apărut: (a) mai întâi (1859-1916) statul român modern, care s-a bazat pe unele instituții politice de tip democratic, împrumutate din Occidentul european și experimentate cultural, și care a inițiat forme primare ale industrializării și urbanizării într-o societate ce a rămas încă dominant rurală, cu o economie predominant agricolă; (b) apoi (1916-1989) continuarea modernizării politice, economice și culturale, inclusiv a industrializării și urbanizării, dar prin perseverarea promovării și consolidării instituțiilor extractive de tip feudalo-capitalist (1916-1947) și comunist (1948-1990) și a unor rate înalte de dependență individuală, care au împiedicat afirmarea emancipării prin oferirea de spații sociale pentru exercitarea libertăților individuale.
2. *Etapa tranziției societății românești, după 1990, dinspre ordinea socială extractivă către o ordine socială inclusivă,* bazată pe un regim politic consecvent democratic și, mai ales după 2007, pe o guvernare cât mai eficientă în cadrul Uniunii Europene.

Separarea celor două etape o facem în mod evident din rațiuni dominant teoretice sau explicative. Scopul este mai ales acela de a facilita analiza dinamicii diferențiate, pe stadii istorice, a performanțelor politice și economice ale societății românești moderne.

---

[29] Sudiile consacrate acestor chestiuni sunt numeroase în toate științele sociale, inclusiv sau mai ales în prezent. Iată exemple din istoria economică, știința politică sau sociologie în care s-a analizat relația dintre dezvoltarea economică și democrație: Seymour M. Lipset, *Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy*, în **American Political Science Review**, 53 (1), 1959, pp. 69-101. Adam Przeworski, Michael E. Alvarez, Jose A. Cheibub, Fernando Limongi, **Democracy and Development: Political Institutions and Well-being in the World**, 1950-1990, Cambridge, Cambridge University Press, 2000. David Landes, **The Wealth and Poverty of Nations**, New York, W.W. Norton, 1999. Douglass C. North, **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, New York, Cambridge University Press, 1990. Daron Acemoglu, James A. Robinson, **Economic Origins of Dictatorship and Democracy**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

[30] Cristian Preda, **Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent**, Iași, Polirom, 2011, p.18.

Regim politic și guvernare

Deținerea puterii politice și controlul public al instituțiilor politice dominante influențează distribuția și redistribuția avuției dintr-o societate. Performanțele politice sunt de evaluat în funcție de ***profilul regimului politic,*** care poate fi autocratic sau democratic, și de constituirea și orientarea ***guvernării*** în cadrul unei ordini sociale, adică de măsura în care contribuie eficient și eficace la consolidarea sau schimbarea ordinii sociale, fie că e vorba de cea extractivă sau de cea inclusivă. Regimurile autocratice apar și se manifestă într-o ordine socială extractivă, adică într-una în care cei ce dețin puterea politică se preocupă să-și asigure numai propria bunăstare, prin menținerea în mizerie sau sărăcie a celorlalți, și acționează prin blocarea, uneori violentă, a libertății și egalității șanselor de acces al cetățenilor la resursele existente. Regimurile democratice corespund unei ordini sociale inclusive în care atât bogăția, cât și participarea la decizii colective sunt distribuite competitiv conform unor *reguli democratice* acceptate de cei implicați.

Elite versus cetățeni

Pentru a facilita înțelegerea sociologică a modului de funcționare a instituțiilor politice, distincția dintre elite și cetățeni se poate dovedi utilă[31]. Primul grup, al elitei, deține și exercită puterea politică în cadrul puterii executive a statului, astfel că politicile și alegerile sociale de care beneficiază sunt diferite de ale celor care aparțin grupului mai numeros al cetățenilor. Raporturile politice dintre elite și cetățeni sunt, de regulă, conflictuale în regimurile autocratice și competitive în regimurile democratice, atunci când sunt avute în vedere tipurile de politici publice care ar fi de promovat și aplicat în societate. Totuși, granița dintre conflict și competiție este destul de poroasă. Relațiile competitive pot deveni conflictuale atunci când elita care deține puterea politică în stat acționează astfel încât: (a) să se mențină la putere cu orice preț, (b) să folosească pozițiile de putere pentru creșterea privilegiilor sale prin politicile publice promovate și (c) să blocheze accesul liber, deschis și egal la resurse al oricărui cetățean.

Identitățile politice și economice ale elitei și cetățenilor sunt diferite. De regulă, elitele sunt mai bogate economic, dispun de mai multă putere simbolică sau de capital intelectual și își pot apropria mai ușor un capital de violență simbolică și chiar militară. Totuși, raportul dintre bogăția economică și puterea politică este variabil: uneori, bogăția poate să preceadă dobândirea de putere politică, alteori poate fi o consecință a ocupării unei asemenea poziții. Bogăția și puterea politică tind, până la urmă, să se consolideze reciproc.

---

[31] Mattei Dogan (ed.), **Elite Configuration at the Apex of Power**, Leiden (The Netherlands), Brill, 2003. Michael Hartmann, **The Sociology of Elites**, London, Taylor & Francis, 2007. Heinrich Best, Ronald Gebauer & Axel Salheiser (eds.), *Political and Functional Elites in Post-Socialist Transformation: Central and East Europe since 1989/90*, **Historical Social Research**, 37 (2), număr special, 2012. Jan Pakulski, Heinrich Best, Verona Christmas-Best, Ursula Hoffmann-Lange (eds.), *Elite Foundations of Social Theory and Politics*, **Historical Social Research**, 37 (1), număr special, 2012.

Preferințele și opțiunile politice ale membrilor elitei economice nu sunt întru totul omogene. Ele sunt dependente de sursele variabile ale bogăției și de pozițiile ocupate în sistemul de putere economică, putând fi opuse sau convergente. Totuși, membrii elitelor economice evită conflictele puternice dintre ei din cauza costurilor mari pe care acestea le-ar avea pentru realizarea propriilor interese, care sunt, totuși, relativ convergente în privința dominării economice și politice a cetățenilor. Coalițiile transpartinice ale membrilor elitei economice sau politice, pentru maximizarea realizării propriilor interese și dominarea cetățenilor, sunt destul de frecvente în regimurile autocratice și în democrațiile neconsolidate.

Cetățenii, ca grup mult mai numeros, sunt mai puțin omogeni economic și social decât elita politică. Cu cât gradul de omogenitate a cetățenilor este mai redus (e.g. din punct de vedere economic, al nivelului de educație, al fragmentării etnice, culturale și lingvistice etc.), cu atât elitele politic conducătoare pot influența mai ușor preferințele și alegerile acestora. Astfel, cu cât nivelul inegalităților economice este mai mare, cu atât elita politică dispune de mai multe posibilități de a-și menține dominația: se aliază cu cei bogați și oferă compensații minore celor dezavantajați doar în perioade care preced scrutinele electorale. Costurile economice sau simbolice de influențare a opțiunilor grupurilor dezavantajate sunt minore. Iată două exemple ilustrative pentru construcția logicii dominației politice a elitei. Atunci când, în sistemul de pensii, rata de dependență este mare (numărul de contributori e mult mai mic decât numărul de beneficiari), și nivelul mediu al pensiei este mic; sau când sistemele publice de pensii dispun de bugete de asigurări sociale nesustenabile și așteaptă subvenții de la bugetul de stat pentru echilibrare bugetară; sau când ritmul creșterii economice este atât de redus, încât tinerii nu-și găsesc slujbe și îngroașă rata șomajului. În toate aceste stări și în cele similare lor, elita politică lansează promisiuni multiple și promovează acțiuni compensatorii episodice în perioade electorale. Nici pensionarii și nici tinerii, în virtutea precarității resurselor economice de care dispun și a altor factori asemănători, nu se unesc pentru a-și afirma nevoile și a ieși din starea de mizerie. Costurile unirii lor, din cauza înaltei fragmentări, sunt atât de mari, că devin prohibitive, pe când costurile și investițiile manipulative ale elitei sunt de-a dreptul minore. Chiar dacă pierd alegerile electorale, elitele politice dispun de posibilitatea de a intra în alianțe transpartinice tacite sau vizibile social pentru a-și conserva privilegiile, pe când cei fără resurse se adâncesc în dependențe și mai împovărătoare.

Democrație versus autocrație

Raporturile dintre elite și cetățeni pot fi de egalitate sau de inegalitate politică, în funcție de modul de participare politică și de gradul de control ce poate fi exercitat de cetățeni asupra celor care ocupă poziții de putere în executiv. Chiar dacă gradele de egalitate sau de inegalitate politică sunt relative, diferențele nu pot fi neglijate. În funcție de aceste grade, se poate distinge între democrație și autocrație. Democrației îi corespunde egalitatea politică relativă, iar autocrației – inegalitatea

politică. Autocrația se bazează pe exercitarea discreționară a puterii politice de către o persoană (*e.g.* rege, domnitor, președinte, șef de stat etc.), asociată cu și sprijinită de o grupare mai mare sau mică de privilegiați și beneficiari absoluți ai puterii politice. În cadrul autocrației, libertățile participării politice se limitează prin diverse mecanisme: introducerea unor criterii de selecție a celor care își pot exprima preferințele și alegerile; eliminarea sau îngustarea drepturilor de participare la alegeri și de asociere în partide politice; impunerea unui mod limitat de exprimare a opiniilor și de exercitare a alegerilor; corupția electorală etc. În autocrație, puterea politică se exercită în absența controlului cetățenesc efectiv. Democrația asigură manifestarea liberă a preferințelor fiecărui cetățean (*i.e.* competiție și pluralism politic); participarea la alegeri este asigurată juridic prin sufragiu universal, fiind garantate secretul și exprimarea liberă a votului (*i.e.* participare politică extinsă); deciziile politice ale executivului sunt transparente la maximum, cetățenii dispun de mijloace și mecanisme de control al celor care ocupă poziții de putere (*i.e.* control public eficient al puterii politice).

Distincția dintre democrație și autocrație ia ca unitate de analiză statul național și sistemul său de guvernare și de legitimare a guvernării. În cadrul statului, sunt de avut în vedere: (a) modul de organizare a autorității publice într-o comunitate națională; (b) modul de exercitare a autorității pentru realizarea scopurilor formulate și asigurarea unei anumite direcții de configurare socială a guvernării; (c) libertatea și egalitatea șanselor de acces al cetățenilor la resurse ale puterii politice, distribuția în comunitate a drepturilor civice și libertăților politice. Autoritatea și capacitatea funcțională a statului se afirmă, sub forma guvernării, în mod variabil și în regimurile autocratice, și în cele democratice, astfel că pot sau nu să conducă la performanțe înalte în alte sectoare sociale, în special în cele economice, indiferent de regimul politic. Totuși, după cum vom vedea mai încolo, obținerea de performanțe economice înalte de către statele ce corespund regimurilor politice autocrate este limitată în timp.

Instituționalizarea autorității publice este considerată legitimă în mod diferit de regimurile democratice și de cele autocratice. Diferențele rezultă cu pregnanță din considerarea a trei axe complementare[32]:

(1) *Participarea politică a cetățenilor* poate fi: (a) *selectivă* (numai unii au drept de vot, pe criterii care variază istoric și național); (b) *universal-deschisă* (toți cetățenii maturi au drept de vot, voturile individuale sunt secrete, libere și egale) și (c) *universal-dirijată* (elita politică dispune de mijloace de dirijare a voturilor și de evaluare a consecințelor acestora).

(2) *Selecția elitei executive* se bazează pe: (a) *competiție transparentă, de tip meritocratic,* asociată cu accesul egal pentru toți și cu evaluarea competențelor fiecăruia; sau pe (b) *alocare discreționară/arbitrară de poziții executive* către

32 În identificarea acestor axe, am urmărit realizarea convergenței cu datele, istoric relevante, prezentate ***în Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2012.*** Vezi http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm. Accesat în data de 2 ianuarie 2014.

elita dominantă, în funcție de propriile interese clientelare și de valoarea economică sau de influență politică a pozițiilor de conducere.

(3) Controlul elitei executive se referă la măsura variabilă în care executivul (*e.g.* guvern și/sau președinte, monarh) se află sub controlul parlamentului sau al unor organe colective, în genere al cetățenilor, fiind supraordonat sau subordonat cetățenilor și/sau reprezentanților acestora.

Luând în considerare aceste axe, diferențele empirice dintre democrație și autocrație devin mai pregnante, după cum se ilustrează în Tabelul 2.1.

Tabelul 2.1. Practici politice dominante în regimurile democratice și autocratice

	Autocrație	**Democrație**
Participare politică	Selectivă *sau* universal-dirijată	Universal-deschisă
Selecția elitelor executive	Alocare discreționar-interesată	Competiție transparentă
Constrângeri asupra elitelor executive	Elită discreționară și supraordonată	Elită subordonată

Tipul ideal al regimului politic democratic se caracterizează prin:

a. *participarea cetățenilor în competiții politice* (existența instituțiilor și procedurilor prin care cetățenii își pot exprima electoral preferințele pentru politici publice și lideri alternativi, întrucât dispun de libertăți civile în viața cotidiană și în actele de participare politică);

b. *selecția competitivă a elitelor* (existența unor instituții și proceduri transparente pentru recrutarea, promovarea și dezvoltarea elitelor cu funcții executive în autoritățile și administrația publică);

c. *controlul elitei politice executive de către cetățeni* (atât în mod direct, cât și prin organisme colective reprezentative).

Regimurile politice de tip autocratic au caracteristici opuse celor democratice:

a. *participarea politică* este deschisă numai anumitor categorii de cetățeni, în funcție de interesele elitei dominante, iar atunci când participarea este universalizată, elita conducătoare poate interveni în forță sau prin proceduri specifice pentru dirijarea participării politice către obținerea rezultatelor care o favorizează;

b. *selecția elitelor executive* se face în mod netransparent, în funcție de criterii clientelare, financiare (e.g. cumpărare de demnități publice) sau de nepotism, și în vederea maximizării realizării propriilor interese sectare;

c. *elita este supraordonată* față de cetățeni, astfel că eventualele organisme de reprezentare sunt neoperaționale sau nu sunt invocate decât pentru a apăra interesele elitei conducătoare.

Rezultă, astfel, perspectiva interpretativă care direcționează analiza performanțelor politice ale societății românești în diferite perioade istorice. *Un regim politic este cu atât mai autocratic,* cu cât: participarea politică a cetățenilor este mai selectivă sau

mai universal dirijată, elitele executive sunt alocate pe poziții de conducere în mod cât mai discreționar, iar constrângerile politice de control al elitelor executive de către cetățeni sunt mai laxe sau chiar inexistente. *Un regim politic este cu atât mai democratic* cu cât: partiparea politică a cetățenilor este mai universal deschisă, selecția elitelor executive se realizează în mod competitiv și transparent, iar executivul funcționează în condiții de exercitare extinsă și riguroasă a controlului cetățenesc direct și/sau prin organe reprezentative asupra activităților și deciziilor sale.

Instituții politice ale guvernării

Prin evaluarea unui regim politic ca democratic sau autocratic, având în vedere caracteristicile menționate, se ajunge, totuși, doar la o imagine statică despre dobândirea și exercitarea puterii politice de către elitele conducătoare și despre poziționarea cetățenilor în acest spațiu. Invocarea instituțiilor politice facilitează trecerea de la o imagine statică la una dinamică a guvernării. În acest sens, instituțiile nu se referă doar la modul de generare a unei stări de fapt dintr-o perioadă istorică dată și la eventuala ei persistență sau continuitate, ci și la schimbări posibile și necesare în cadrul unei stări de fapt prin practica guvernării.

Elitele conducătoare ale unui regim autocratic sunt interesate de asigurarea continuității și reproducerii pozițiilor dominante. Acest lucru e posibil numai în măsura în care cetățenii nu sunt organizați și nu dispun de permisivitatea unui cadru de organizare pentru a-și reprezenta interesele, mai ales atunci când elitele conducătoare le neglijează sau le împiedică să se manifeste. În plus, autocrația oferă posibilitatea înăbușirii cu forța, inclusiv militară, a conflictelor active sau latente dintre elite și cetățeni și dispune de mijloace de asigurare a maximizării realizării intereselor elitei conducătoare, mai ales a intereselor economice și de exercitare a puterii. Altfel, elitele caută ca, prin negocieri cu opoziția cetățenească, să nu afecteze nucleul tare al matricii instituționale a regimului politic autocratic, aducându-i doar cosmetizări superficiale.

În regimurile democratice, elita aflată la putere tinde și ea să acționeze astfel încât să se perpetueze în poziția de putere. Dacă nu reușește cu mijloacele regimului democratic, elita poate utiliza poziția de putere pentru a schimba regimul democratic neconsolidat într-unul nedemocratic. Totuși, regimul democratic oferă mult mai multe posibilități de negociere între diferite facțiuni ale elitei conducătoare și de intervenție a cetățenilor pentru blocarea unor tendințe sau practici nedemocratice ale elitei dominante politic.

În consecință, orice regim politic este tranzitoriu și vulnerabil la schimbarea raporturilor de forță sau de putere dintre elite sau dintre elite și cetățeni într-o perioadă istorică dată. Instituțiile politice, consfințite legal în constituții și legi juridice, sunt menite să asigure durabilitatea unui regim politic. Instituțiile democrației politice dispun de un potențial mai mare de durabilitate întrucât facilitează *circulația elitelor* și asigură posibilități de control al formelor și surselor conflictelor. Altfel spus, competiția politică se substituie în democrație conflictelor sau oferă mijloace de rezolvare pașnică a acestora prin: intervenția votului liber exprimat al cetățenilor;

controlul și îngrădirea spațiului de manevră al elitelor tentate de perpetuarea propriei poziții de putere; elaborarea de politici alternative care mobilizează preferințele cetățenilor majoritari etc. Regimurile nedemocratice de tip autocratic se perpetuează prin forța violenței fizice sau simbolice îndreptate către cetățenii care caută deschiderea accesului la resurse.

Totuși, simpla existență a instituțiilor formale ale democrației nu asigură funcționarea eficientă a unui sistem democratic. Cultura politică a exercitării libertăților de alegere și participare politică poate să fie saturată de instituții informale generate de dependențele cetățenilor față de cei privilegiați, care dețin mai multe resurse materiale sau intelectuale. Cu cât nivelul resurselor materiale, cognitive sau tehnologice dintr-o societate este mai redus , iar libertatea de acces la resurse e mai inegal distribuită, cu atât este mai mare riscul de apariție a unor instituții informale care blochează competiția și participarea politică specifice unui regim democratic.

În ultimă instanță, așa cum istoria a demonstrat, regimurile autocratice evoluează către democrație întrucât numai democrația asigură obținerea durabilă de performanțe mai înalte în dezvoltarea economică și socială. Regimurile democratice dispun de instituții și proceduri de tip competitiv care asigură circulația elitelor și sunt apărate de către cetățenii ce beneficiază de existența lor, asigurându-le continuitatea. Totuși, posibilitatea ca un regim democratic să fie transformat de o elită prădalnică în regim nedemocratic este inerentă.

Așa cum se știe, Schumpeter definea democrația ca fiind acel *aranjament instituțional de ajungere la decizii politice prin care unii indivizi dobândesc puterea de a decide pe baza luptei competitive pentru voturile poporului.*[33] O astfel de înțelegere a democrației este instituționalistă. Aceasta presupune: existența unor instituții specifice de tipul competiției electorale libere și echitabile, răspunderea și responsabilitatea politicienilor față de cetățeni, accesul liber și dreptul de a alege și de a fi ales, controlul cetățenesc al executivului, dominația statului de drept. Totuși, modurile în care astfel de instituții își relevă efectele practice diferă de la o perioadă istorică la alta.

PREMISE ISTORICE: CONSTITUIREA SISTEMULUI POLITIC MODERN DIN ROMÂNIA

Înainte de a prezenta distribuții cantitative și analize calitative, nu se poate evita evidențierea a trei procese istorice, mai mult sau mai puțin convergente, care au apărut odată cu constituirea României ca stat național și au generat cadrele de configurare a performanțelor modernității ei politice. Considerăm că aceste trei procese au fost următoarele:

---

[33] Joseph A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, New York, Harper & Brothers, 1942, p. 250.

(1) constituirea sistemului politic național, de tip modern, odată cu Unirea Principatelor Moldovei și Țării Românești din 1859;

(2) crearea unui cadru de stimulare a participării și competiției politice prin: apariția partidelor politice, practicile de selecție a elitelor politice, schimbări ale regulilor votării, inclusiv extinderea dreptului de vot;

(3) multiplicarea schimburilor economice, politice și culturale cu Occidentul european și apariția controversei culturale dintre imitația europeană și specificul național.

Aceste procese s-au desfășurat în cadrul unei ordini sociale extractive care a marcat de la începuturile modernității românești modurile de cristalizare a performanțelor politice: serii de dezvoltări autocrate se derulau succesiv și erodau continuu cristalizările democratice. Totodată, conflictul dintre opțiunile democratice și cele autocrate se afirmau în aceeași perioadă în care mișcările de consolidare democratică luaseră avânt în țările mai dezvoltate ale Europei. Cadrul inițial al sistemului politic național avertizează astfel, prin propriile procese de configurare, dezvoltări care s-au perpetuat mai târziu prin forme reproductive ale limitării realizării individuale a libertăților politice de tip democratic. Iată pe scurt ce ne oferă informația istorică disponibilă.

Constituirea sistemului politic modern

Premisele organizării moderne a sistemului politic românesc pot fi identificate în prevederi ale Regulamentelor Organice aplicate în Moldova și Țara Românească în perioada 1832-1856, dar și în mișcările revoluționare din jurul anului 1848 sau în cele animate de pregătirea și realizarea Unirii Principatelor. Prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost saturată de mișcări sociale, schimbări politice, dezvoltări economice[34]. Referindu-se la această perioadă, Hitchins apreciază că *schimbările instituționale au pus ordine în administrația guvernamentală, au permis experimentul adunărilor reprezentative și au stimulat formarea unor grupări politice distincte atât prin ideologie, cât și prin statut social (...). Niciun aspect semnificativ al vieții publice și private a elitei și a celor care aspirau să se încadreze în aceasta nu a scăpat amprentei Europei*[35]. Totuși, astfel de *schimbări instituționale* erau inițial pe cât de premoderne, pe atât de pregătitoare pentru ceea ce a urmat. Cadrul propriu-zis de consacrare a performanțelor politice moderne, devenite efectiv naționale, a fost realizat prin constituirea statului național unitar, ca urmare a Unirii din 1859, și prin instituirea unei puteri centrale aflate sub conducerea unui domnitor unic ales – Alexandru Ioan Cuza –, recunoscut internațional de marile puteri europene ale epocii[36]. Într-un astfel de cadru,

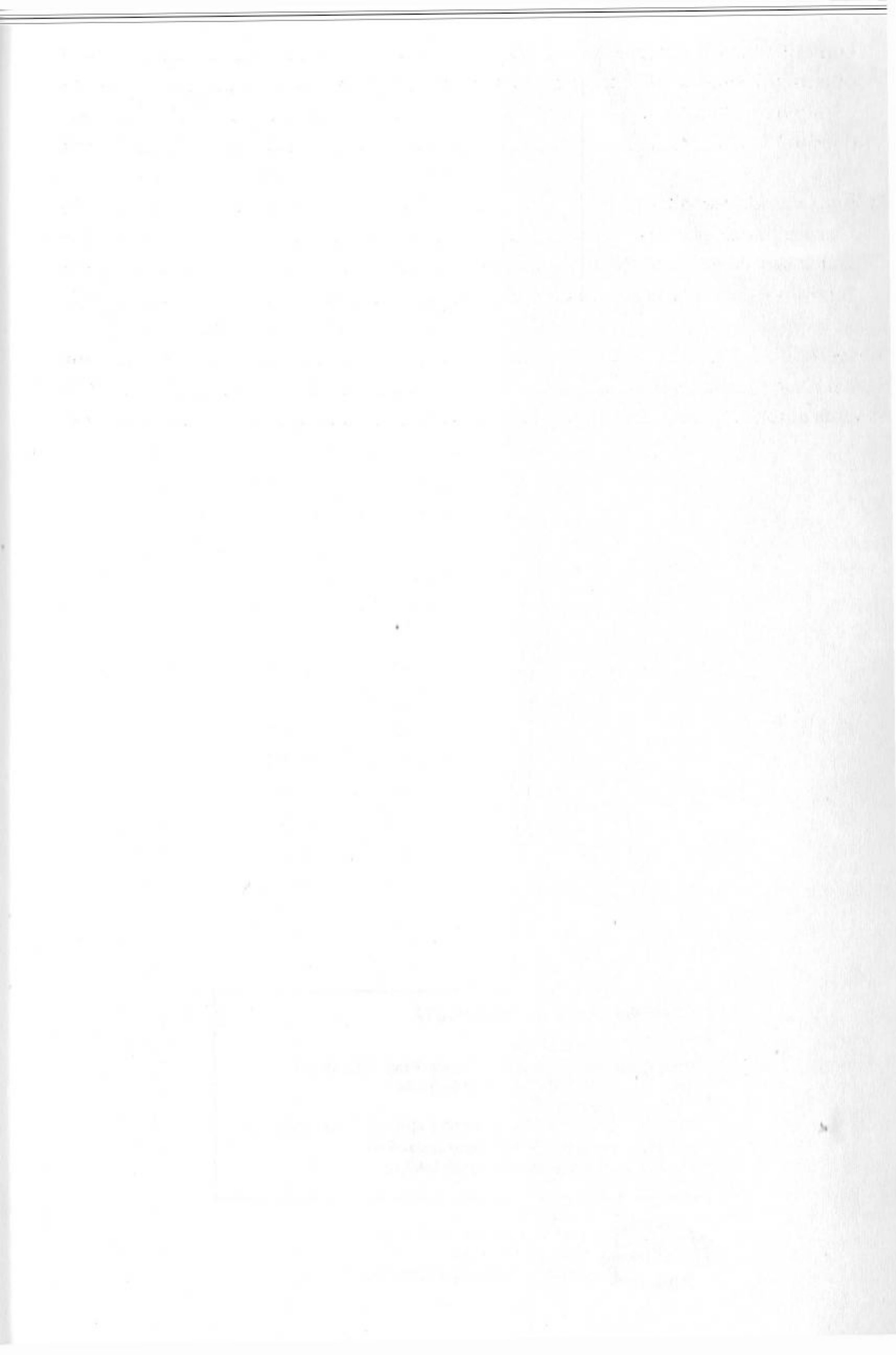
---

[34] I.C. Filitti, **Principatele Române de la 1828 la 1834,** București, 1934. I.C. Filitti, **Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834-1848**, București, 1915. G. Platon, **Geneza revoluției române de la 1848**, Iași, 1980.

[35] Keith Hitchins, **România, 1774-1866**, București, Humanitas, 2013, p. 178.

[36] La numai câțiva ani de la Unire, în 1862, adunările legislative separate ale Moldovei și Munteniei sunt convocate de către domnitorul nou ales în sesiune comună la București – noua capitală a tinerei națiuni – pentru ziua de 24 ianuarie 1862, iar cu două zile înainte de această dată domnitorul Alexandru

SUMAR

domnitorul ales, prim-ministrul numit și apoi aprobat, odată cu întregul guvern, de o adunare legislativă unică, libertățile politice și civice manifestate în exprimarea și circulația liberă a ideilor au constituit în epocă un sistem politic național cu caracteristici efectiv moderne. Ulterior i s-au tot adus modificări, dar sistemul a devenit de atunci național, modern și întru totul comparabil cu cele europene avansate ale vremii. Schimbări în structura teritorială a statului național s-au tot produs de atunci, de la Mica Unire din 1859 la Marea Unire din 1918, prin care Transilvania a devenit parte componentă a României, iar apoi până la includerea recentă, în 2011, a unei părți din platforma continentală a Mării Negre în teritoriul suveran al țării. Fluctuațiile teritoriale, mai ales cele de după Marea Unire din 1918, au generat schimbări în câmpul partidist și au consacrat orientări ideologice asociate mai ales naționalismului și protecționismului economic. Totuși, structura sistemului politic național s-a perpetuat. Performanțele politice ale sistemului pe axa democrație-autocrație au fost, însă, așa cum vom vedea de îndată, puternic influențate de modul constituirii inițiale a sistemului poltic, de fluctuațiile teritoriale care au întreținut mișcări naționaliste și de raporturile economice, culturale și ideologice dintre clasele sociale polarizate.

Transformarea structurilor participării politice

Ca o continuare a luptelor și cristalizărilor ideologice prilejuite la începutul secolului al XIX-lea de Regulamentele Organice, de mișcările revoluționare de la 1848 și de cele pentru Unirea Principatelor, imediat după 1859 apar discuții și opțiuni legale privitoare la extinderea drepturilor de vot și de participare politică ale cetățenilor. În aceeași perioadă, se configurează nucleele partidelor politice cu ideologii care le vor separa pe axa liberalism-conservatorism[37]. Liberalii și conservatorii au dominat apoi viața politică până la începutul secolului al XX-lea și au inițiat într-un mod specific, ce va lăsa urme istorice perpetuate, competiția politică pluripartidistă. Adică, încă de la începuturile pluripartidismului politic românesc, partidele au fost mai degrabă neunitare, permanent scindate în interior de facționalism, dezertări, dezintegrări și reorganizări, pentru ca pe scena competiției politice să fie când iremediabil despărțite, când unite pentru împlinirea propriilor interese și a celor

---

Ioan Cuza îl numește prim-ministru pe conservatorul Barbu Catargiu. Pe data de 21 februarie 1862, adunările legislative reunite adoptă legea prin care e consacrată denumirea oficială de România și este abolită Comisia Centrală de la Focșani, care fusese învestită, prin Convenția de la Paris, cu misiunea de a coordona activitățile de adoptare a unor legi comune de către adunările legislative din cele două Principate separate. Se instituia astfel, legal și cu recunoaștere încă ezitantă în Europa, statul național român, care dispunea de un domnitor ales, de un guvern central și de o adunare legislativă. Mai întâi de fapt și apoi și de drept, în perioada de dinainte și de după unirea administrativă a Principatelor, a apărut sistemul politic modern al României, care se substituia suprastructurii politice anterioare bazate pe separarea celor două Principate cu propriile organisme politice și pe puterea unei singure clase – cea a boierimii.

[37] Pentru a ataca activitățile boierilor reformatori, Mihai Sturdza folosea pentru prima dată la noi, într-un memorandum din 1823, termenul de *conservator* pentru a caracteriza boierii care se raliau menținerii sistemului politico-social tradițional. Boierii reformatori erau considerați liberali. Cf. Hurmuzaki, **Documente**, Supliment I, Partea a IV-a, București, 1891, p. 6.

convergente. Aceste tendințe au ieșit în evidență destul de rapid după alegerea domnitorului Cuza și Mica Unire, odată cu apariția conflictelor boierilor conservatori cu domnitorul pe tema reformei electorale și a celei agrare. Reforma electorală preconizată de Cuza și de reformatori viza extinderea bazei electorale a participării politice, prin micșorarea cuantumului impozitului anual pentru selectarea alegătorilor direcți și indirecți și prin lărgirea bazei de selecție a elitelor politice. Proiectul de lege electorală, propus Adunării legislative de către prim-ministrul Mihail Kogălniceanu la 15 aprilie 1864, în înțelegere cu Cuza, pentru deschiderea participării politice către tânăra burghezie liberală și mai ales către țărănimea covârșitor dominantă numeric, nu numai că nu a fost aprobat de o Adunare dominată de conservatori, dar n-a fost nici măcar dezbătut. Aceeași soartă a avut-o atunci și Legea agrară. Drept urmare, între executivul reformator și legislativul predominant conservator a apărut un conflict de proporții. Pentru a ieși din conflict, domnitorul a dizolvat Adunarea prin decret, eliminând ceea ce a numit *opoziția implacabilă* a unei *oligarhii turbulente,* și a trecut rapid la organizarea unui referendum de consultare a cetățenilor cu privire la reformele constituționale, electorale și agrare. Poporul a aprobat cu o majoritate zdrobitoare programul reformator ce i s-a propus, iar Cuza și Kogălniceanu au trecut apoi la adoptarea Legii agrare, a unei constituții *(Statut)* ce urma modelul Constituției franceze și a unei legi electorale care lărgea baza electorală și de selecție a elitelor politice. În configurarea legală a noului regim politic a apărut, însă, o breșă indusă de lupta dintre liberali și conservatori. De acum, performanțele politice democratice s-au subminat în mod continuu.

Sistemul politic modern din România debutează astfel ca unul democratic, devine destul de rapid o combinație ciudată de democrație și autocrație și alunecă apoi puternic către autocrație. Elita executivă reformatoare de după 1862 a preconizat un model de îmbinare a unor instituții democratice cu instituții autocrate în care domnitorul deținea puteri absolutiste în raport cu legislativul (*e.g.* era singurul care putea avea inițiative legislative și care putea legifera prin decrete, avea drept de veto față de legile adoptate de legislativ etc.). Scurta perioadă de democrație care a urmat Unirii a fost secondată astfel de conflicte politice între executiv și legislativ care s-au terminat cu inițiative și apoi cu practici autocrate. Iată o combinație care va stărui în spectrul performanțelor politice ale României de acum încolo, inclusiv cu privire la selecția, adesea arbitrară, a elitelor executive sau la dirijarea votului democratic pentru obținerea rezultatelor dorite și așteptate de elita și puterea dominantă.

Debuturile sistemului politic modern din România au fost marcate de tentative legale și efective de democratizare liberală a vieții politice, dar și de lupta conservatorilor pentru limitarea participării politice și a controlului cetățenesc asupra executivului. Apoi, de-a lungul unei lungi perioade – din 1864 până în 1938 –, a avut loc o confruntare continuă între democrație și autocrație, concretizată până la urmă în predominarea practicilor autocratice de tip dictatorial care limitau participarea politică de tip deschis și inclusiv. Din 1938 și până la începutul anului 1990, au urmat în mod succesiv forme pure ale autocrației politice: dictatura regală (carlistă),

dictatura autoritară a unui singur conducător al statului, dictatura proletară (1947-1965) şi apoi aşa-zisa democraţie socialistă a unui singur partid, care conducea autoritar participarea politică dirijată (1966-1989). Aşadar, cadrul instituţional-legal şi formele efective ale practicilor participării politice au debutat pe traiectorii istorice oscilante, adesea divergente, autocratice sau democratice, ceea ce şi-a pus amprenta, cum vom vedea de îndată, asupra distribuţiei în timp a performanţelor politice.

Adoptarea şi adaptarea naţională a modelelor occidentale

Imediat după Unire, s-a intrat în epoca imitaţiilor instituţionale ale Occidentului european. Mai întâi, Cuza a propus un proiect de statut (*Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris* sau *Actul adiţional la Convenţiunea din 7/19 august 1858)* care imita Constituţia franceză din 1852, mai ales în privinţa limitării puterii organelor legislative şi a accentuării puterii executive a domnitorului. De asemenea, pentru a modela european sistemul judecătoresc, Cuza a promulgat în 1864 un nou Cod civil, un nou Cod penal şi unul de procedură penală – care erau replici ale celor franceze în vigoare; în 1865, s-a adoptat un nou Cod de procedură civilă – replică a celui din cantonul elveţian al Genevei. Toate aceste coduri legislative erau centrate pe ideea de cetăţean al noii Românii: asigurau libertăţile cetăţeneşti, garantau egalitatea civilă a tuturor în faţa legii, promovau relaţiile contractuale civile dintre părţi egale în tranzacţii economice. Altfel spus, ideile liberale ale unei cetăţenii individualizate au fost transpuse în coduri juridice româneşti de tip european care le înlocuiau pe cele tradiţionale ale lui Caragea din 1818 sau Şuţu din 1820, centrate, cum erau, pe aşa-zise *obiceiuri ale pământului*. Apoi, după abdicarea forţată a lui Cuza din 23 februarie 1866, Adunarea Constituantă rezultată în urma alegerilor din aprilie 1866 a pregătit o nouă constituţie, care a luat ca model, în formă şi conţinut, Constituţia belgiană din 1831[38].

Rezultatul adoptării Constituţiei din 1866 şi a codurilor juridice menţionate, prin imitarea şi adaptarea celor occidental-europene, a constat în convergenţa instituţională formală a ordinii politice din România cu cea existentă în Europa avansată a epocii. Aplicarea în viaţa politică reală a principiilor formale ale democraţiei liberale a constituit, totuşi, marea problemă a performanţelor politice efective. De exemplu, aplicarea legii electorale în exercitarea drepturilor de vot şi organizarea competiţiei electorale, selecţia elitelor conducătoare şi multele posibilităţi de intervenţie a regelui în influenţarea rezultatelor procesului electoral au generat un decalaj între cerinţele instituţiilor formale şi cultura realizării libertăţilor politice, respectiv informalitatea practicilor politice.

Formalitatea convergent europeană, de tip democratic, a ajuns să fie modelată naţional de informalităţi economice şi culturale care au generat practici de tip

---

[38] Alexandru Pencovici, **Dezbaterile Adunării Constituante din anul 1866 asupra constituţiunei şi legii electorale,** Bucureşti, 1883. T. Drăganu, **Începuturile şi dezvoltarea regimului parlamentar în România până la 1916,** Cluj, 1991.

autocratic. Exercitarea libertăților politice ale cetățenilor era influențată de îngrădirea accesului egal la resurse ale puterii politice din cauza dependențelor de tip clientelar în care erau prinși cetățenii cu drept de vot. Odată cu aceste decalaje, au apărut și controversele culturale sau de alt gen privitoare la raporturile dintre imitațiile europenilor liberali și *obiceiurile pământului* sau, în termenii lui Titu Maiorescu, dintre formele imitate și fondul specific românesc. Dar nu numai atât. Practicile politice efective s-au înscris și ele pe traiectorii care au fost uneori divergente în raport cu conținuturile instituțiilor formale, iar alteori disjuncte cu unele și convergente cu alte instituții formale care s-au distanțat de principii ale democrației liberale. *Regimurile politice autocrate au ajuns să fie mereu dominante, nu neapărat în formă, cât mai ales în practicile de aplicare.*

BAZA EMPIRICĂ A ANALIZEI PERFORMANȚELOR POLITICE

După acest interludiu istoric, în care am prezentat pe scurt configurarea inițială a sistemului politic modern din România și unele schimbări ce au survenit ulterior, să trecem acum la analiza statistică și interpretativă a datelor care ilustrează dinamica performanțelor politice în timp. Pentru evidențierea sintetică și analiza detaliată a unor performanțe politice ale societății românești moderne în context European, utilizăm două tipuri de baze de date: (a) Polity IV[39] care oferă informații pentru toate țările independente de după anul 1800 cu privire la dominația democrației și a autocrației și (b) baze de date construite de organizații interguvernamentale (e.g. Banca Mondială prin *Worldwide Governance Indicators*[40]) sau de diferite organizații europene sau nord-americane de tip *think-tank* (e.g. *Demos*[41], preocupată de construcția unui index al practicilor democratice cotidiene și de identificarea unor eșecuri ale practicilor democratice în cadrul Uniunii Europene, sau *Freedom House*[42], centrată pe indexul drepturilor politice și pe evoluția democrațiilor contemporane de după cel de-al Doilea Război Mondial). Aceste din urmă baze de date și altele ce vor fi invocate se referă la perioada istorică recentă, dinspre și de după sfârșitul secolului al XX-lea, și sunt utilizate pe larg în cercetările comparative din științele sociale actuale[43]. La analiza performanțelor politice ale României, datele și informațiile din

---

[39] Polity IV Project, University of Maryland, 2004, http://www.cidcm.umd.edu/inscr/polity/. Accesat în data de 29 decembrie 2013.

[40] Vezi http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home (accesat în data de 29 decembrie 2013). Baza de date vizează mai ales relații între performanțele economice și cele ale guvernării. Performanțele guvernării se referă la cinci dimensiuni, respectiv: *Voce și responsabilitate, Stabilitate politică și absența violenței, Eficiența guvernamentală, Calitatea reglementărilor, Domnia legii și controlul corupției.*

[41] Vezi http://www.demos.co.uk/. Accesat în data de 29 decembrie 2013.

[42] Vezi http://www.freedomhouse.org/. Accesat în data de 29 decembrie 2013.

[43] Robert J. Barro, *The Determinants of Democracy,* **Journal of Political Economy,** 107, 1999, S158-S183. Daron Acemoglu, James A. Robinson, **Economic Origins of Dictatorship and Democracy,**

Polity IV sunt utilizate mai ales pentru a ilustra evoluții pe perioade lungi, pe când cele oferite de Demos, Freedom House, Banca Mondială, Transparency International sau de alte organizații de cercetare servesc analizării unor cristalizări recente.

De regulă, la analiza datelor structurate în baza de date Polity IV se utilizează distribuții specifice indexului democrației sau autocrației. Indexul Polity IV este rezultatul diferenței dintre indexul democrației și cel al autocrației, ambele utilizând aceiași indicatori de caracterizare a performanțelor politice. Indexul democrației și autocrației variază pe intervalele [0; 10], respectiv [-10; 0], pe baza datelor codificate pentru: (a) *competitivitatea participării politice* (există sau nu există alegeri electorale dintre mai multe partide și mai mulți candidați și există sau nu există reglementări instituționale cu privire la competiția politică); (b) *gradul de transparență și competitivitate* în recrutarea de elite pentru poziții de conducere executivă (guvernamentală); (c) ponderea limitărilor sau *constrângerilor* asupra celor care exercită funcții de conducere executivă. De exemplu, gradele de constrângere a executivului se distribuie pe o scală cu șapte trepte, de la nivelul *autorității nelimitate* (caz în care *nu există niciun fel de limitări consecvente ale acțiunilor unei persoane cu funcții executive*), la nivelul *subordonării sau al parității* (caz în care *grupuri reprezentative de control dispun de o autoritate efectivă cel puțin egală sau mai mare decât a celor are exercită funcții executive*). Autoritatea nelimitată corespunde unui regim politic autocratic, iar cea limitată – unui regim democratic. Unei țări i se acordă cel mai mic scor pe scala referitoare la existența constrângerilor asupra executivului atunci când *restricțiile constituționale asupra executivului (guvernării) sunt ignorate* sau atunci când *nu există o adunare legislativă ori, dacă există, aceasta lucrează pe baza ordinelor guvernării executive și poate fi oricând dizolvată.* Scorul cel mai mare pe această scală se acordă țării în care *legislativul, partidul conducător sau un consiliu nobiliar inițiază cea mai importantă parte a legislației* sau în care *executivul (guvernul) e ales de grupul reprezentativ și este dependent de sprijinul acestuia pentru a exercita conducerea.* Indexul autocrației variază pe intervalul [-10; 0], fiind construit pe baza scorurilor alocate diferitelor țări in funcție de aceiași indicatori menționați în cazul democrației: *competitivitatea participării politice, forma de reglementare a participării politice, transparența și competitivitatea recrutării celor care exercită funcții executive sau guvernamentale, nivelul constrângerilor exercitate de legislativ asupa executivului.*

Preluând scorurile înregistrate în baza de date Polity IV și având în vedere premisele de interpretare relevate anterior, am prezentat în secțiunea introductivă a lucrării o imagine a cristalizărilor și evoluției istorice care au marcat performanțele politice ale României din 1859 până în prezent. În continuare, vom detalia această imagine istorică. Totodată, referințele la performanțe politice actuale vor avea în vedere alte baze de

---

Cambridge, Cambridge University Press, 2006. Monty G. Marshall, Keith Jaggers, *Political Regime Characteristics and Transitions. 1800-2002,* **Polity IV Project,** University of Maryland, 2004. Vezi și http://www.cidcm.umd.edu/inscr/polity/. Monty G. Marshall, Ted R. Gurr, Keith Jaggers, **Polity IV Project. Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2012. Dataset Users Manual,** Center for Systemic Peace, 2013. www.systemicpeace.org.

date care oferă cristalizări specifice ale sistemului politic actual din România şi posibilităţi de comparare cu ale celorlalte ţări membre ale Uniuni Europene.

CONFIGURĂRI ALE PERFORMANŢELOR POLITICE MODERNE

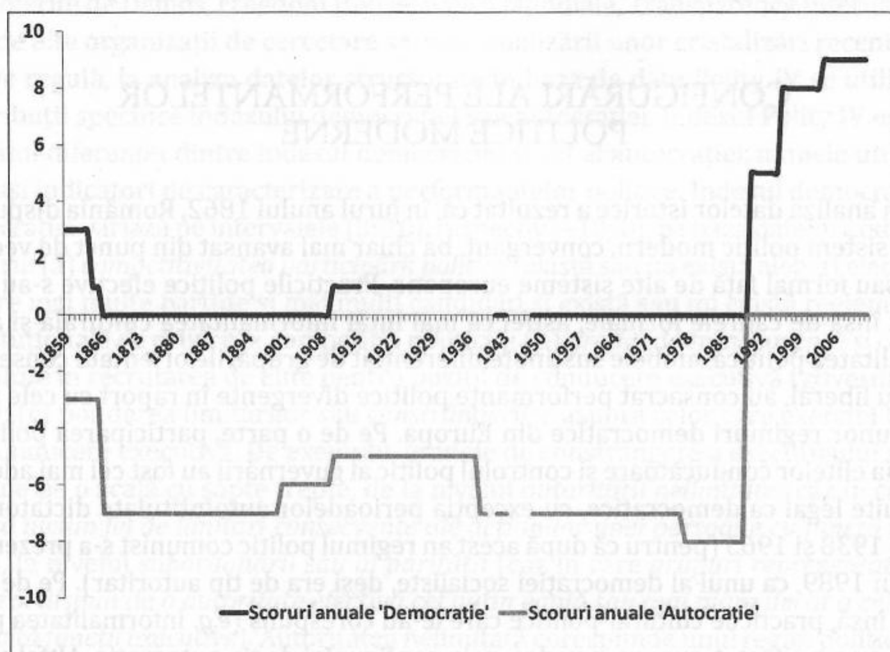
Din analiza datelor istorice a rezultat că, în jurul anului 1862, România dispunea de un sistem politic modern, convergent, ba chiar mai avansat din punct de vedere legal sau formal faţă de alte sisteme europene. Practicile politice efective s-au distanţat însă de cadrele formale, astfel că mai întâi informalitatea culturală şi apoi formalitatea politică, ambele susţinute diferenţiat de grupările orientate conservator sau liberal, au consacrat performanţe politice divergente în raport cu cele specifice unor regimuri democratice din Europa. Pe de o parte, participarea politică, selecţia elitelor conducătoare şi controlul politic al guvernării au fost cel mai adesea instituite legal ca democratice, cu excepţia perioadelor autointitulate dictatoriale dintre 1938 şi 1965 (pentru că după acest an regimul politic comunist s-a prezentat, până în 1989, ca unul al democraţiei socialiste, deşi era de tip autoritar). Pe de altă parte, însă, practicile cultural-politice care le-au corespuns (*e.g.* informalitatea politică) s-au manifestat, cum vom vedea, prin configurări de tip autocratic. Altfel spus, în ciuda conflictului pe axa formalitate legală – informalitate a practicilor politice, traiectoriile performanţelor sistemului politic modern din România nu au cunoscut mari fluctuaţii istorice. S-ar putea spune că au fost chiar cvasilineare pe intervale lungi de timp sub forma autocraţiei politice. Numai în 1990 s-a produs o schimbare de amploare prin trecerea la principii şi reguli democratice.

Perseverenţă lineară în autocraţie

Figurile 2.1. şi 2.2. oferă ilustrări ale acestor traiectorii pentru perioada cuprinsă între 1859 şi 2010. Figura 2.1. prezintă distribuţii ale scorurilor din baza de date Polity IV pe indicatorii „democraţie" şi „autocraţie". Figura 2.2. prezintă numai distribuţii ale scorurilor medii pentru democraţie după extragerea scorurilor corespunzătoare autocraţiei.

Aşa cum am văzut şi în prezentarea dinamicii evenimentelor istorice, sistemul politic modern din România a debutat ca unul marcat de practici democratice specifice conjuncturii politice a epocii, dar numai pentru o perioadă scurtă. Conflictul domnitorului Cuza cu Adunarea dominată de conservatori a fost rezolvat de domnitor prin asumarea unor puteri autocrate care limitau masiv exercitarea puterii legislative. Apoi, până la începutul secolului al XX-lea, s-au accentuat practicile nondemocratice de tip autocratic. Pe traiectoria unui fond dominant autocratic, apar fluctuaţii minore de democratizare din 1862 până în 1990. În perioada 1910-1938, sunt relaxate democratic practicile autocratice, dar fără evadarea din spectrul autocraţiei. Se extinde participarea politică prin adoptarea de noi legi

Figura 2.1. Evoluția scorurilor anuale ale indicatorilor privind „Democrația" și „Autocrația" în România, în intervalul 1859-2010

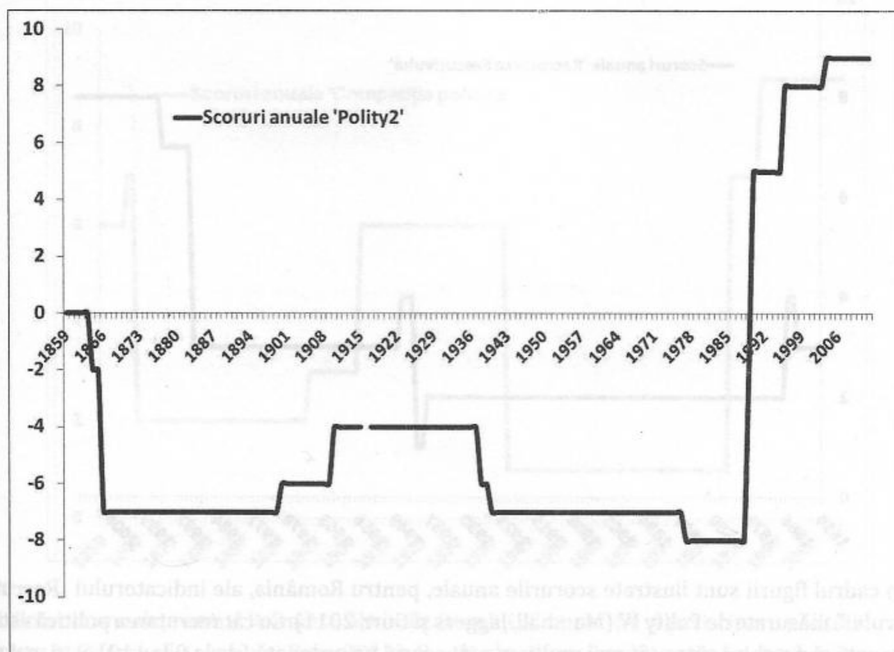

Notă. Figura ilustrează scorurile anuale, pentru România, ale indicatorilor privind „Democrația" și „Autocrația" preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). Scorurile pe dimensiunea *Autocrație* (*Autocracy*) varianză pe intervalul [0; -10], iar cele pe dimensiunea *Democrație* (*Democracy*) variază pe intervalul [0; +10].

electorale, apar noi partide politice care se afirmă ca naționale și ca reprezentative pentru burghezia în ascensiune (e.g. partide liberale), pentru clasa țărănească dominantă numeric (e.g. partide țărănești) sau pentru clasa muncitoare ce se forma pe baza extinderii industrializării (e.g. partide social-democrate, socialiste și comuniste). Selecția elitelor și controlul public al guvernării au fost, totuși, realizate conform logicii specifice unui regim autocratic. Autocrația dictatorială ajunge chiar să se instaureze și formal în anii 1938-1944. În perioada dintre 1944 și 1947, autocrația e relaxată prin alegerile din 1946 până la abolirea monarhiei din 1947, iar în intervalul de după, până în 1965, domină dictatura proletară, pentru ca apoi, să zicem cu aproximație mai ales din 1971 (când se afirmă opțiuni comuniste sino-nord-coreene) până în 1989, este accentuată autocrația regimului politic comunist al lui Nicolae Ceaușescu. Abia din 1990 sunt instaurate formal-legal și practicate mai mult sau mai puțin consecvent instituții specifice democrației liberale.

O astfel de distribuție a performanțelor politice pe perioada 1859-1990 ilustrează nu numai dominația practicilor autocratice și caracterul deloc consolidat al celor democratice, dar și consecvența ordinii sociale extractive promovate și susținute politic. Ni se relevă sintetic ***o istorie politică a autocrației românești care***

Figura 2.2. Perioade istorice ale configurării regimului politic din România modernă pe axa democrație-autocrație, în intervalul 1859-2010

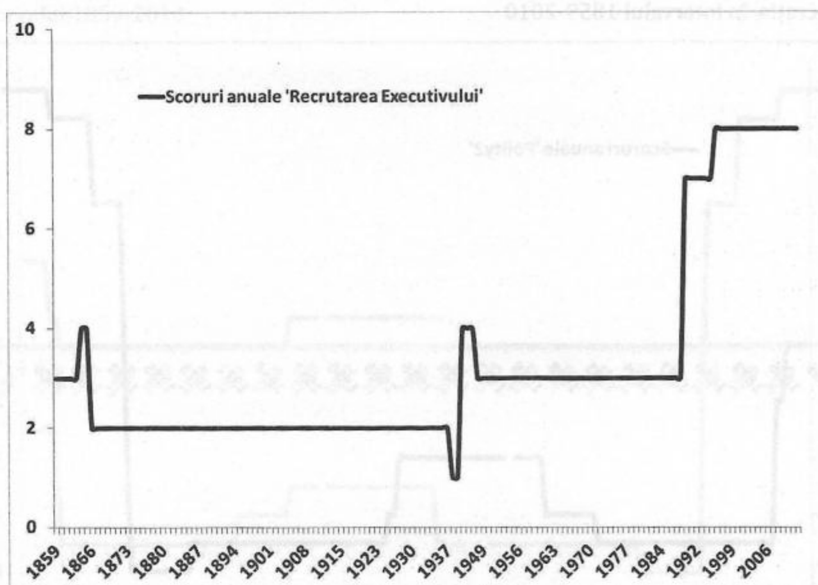
Notă. Figura ilustrează scorurile anule anuale, pentru România, ale indicatorului „Polity 2", preluat din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). Scorurile rezultă din diferența aritmetică a scorurilor anuale privind practicile democratice (care variază între 0 și +10) și scorurile anuale ale practicilor autocratice (care variază între 0 și -10).

s-a manifestat, mai mult de trei sferturi de veac, prin autoritarism dictatorial și mimări democratice episodice. Traiectoria democratică de după 1990 nu s-a putut sprijini pe tradiții și experiențe democratice, ci doar pe cele autocratice, adesea dictatoriale.

Sursele distribuțiilor indicelui democrației sau autocrației sunt de identificat în trei arii constitutive: (a) recrutarea executivului; (b) controlul legislativului asupra executivului; (c) participarea și competitivitatea politică. Evoluția performanțelor politice pe aceste trei variabile sunt ilustrate în Figura 2.3. Analiza mai detaliată a lor va releva caracteristici diferențiate. Totuși, cele mai mari decalaje istorice românești în context european s-au manifestat în modurile de manifestare a participării și competitivității politice. Acestea au reprezentat sursa principală a diferențierii pe axa democrație-autocrație. În Figura 2.3.c, distribuția performanțelor democratice în această arie pe scala [1; 10] relevă scoruri care se situează în zona inferioară a scalei.

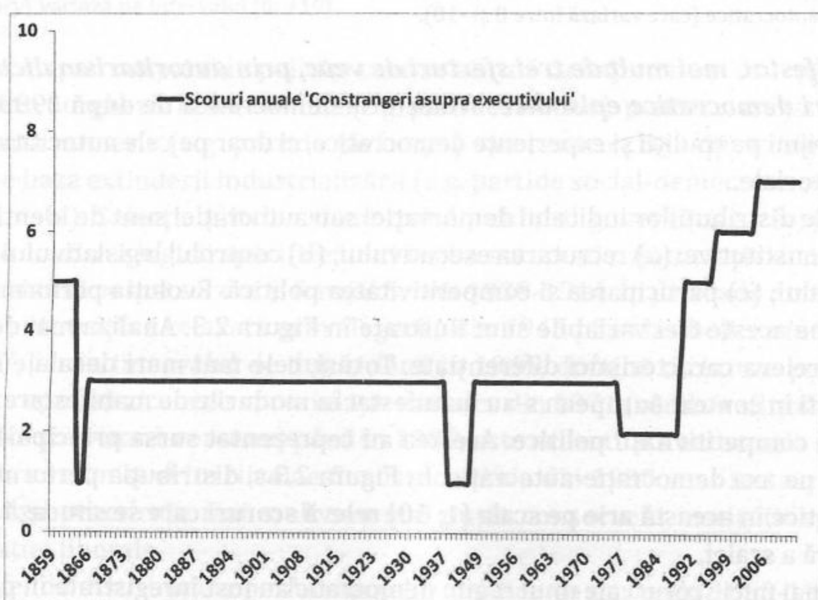
Cele mai mici scoruri ale unui regim democratic au fost înregistrate în perioada regimului comunist, care a corespuns alegerilor electorale dirijate și controlate, dar și în perioada de după 1870 până în preajma celui de al Doilea Război Mondial sau în intervalul istoric al dictaturilor din anii 1938-1944.

Figura 2.3.a. Variații istorice ale tipurilor de recrutare a elitelor politice în România, în intervalul 1859-2012

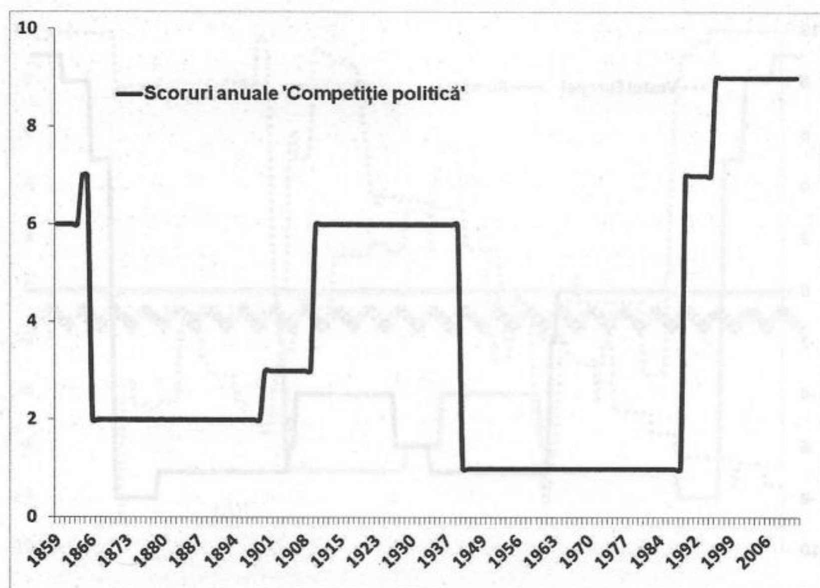
Notă. În cadrul figurii sunt ilustrate scorurile anuale, pentru România, ale indicatorului „Recrutarea executivului", măsurate de Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). Cu cât recrutarea politică este mai transparentă și deschisă către cât mai mulți, cu atât scorul pe ordonată (de la 0 la +10) este mai mare.

Figura 2.3.b. Variații istorice ale gradelor de constrângere publică a executivului, la nivelul României, în intervalul 1859-2012

Notă. Scoruri anuale, pentru România, ale indicatorului „Constrângeri asupra executivului", măsurate de Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). Cu cât gradul de constrângere este mai mare, cu atât scorul pe ordonată (de la 0 la +10) e mai ridicat.

Figura 2.3.c. Variații istorice ale intensității participării și competiției politice, în România, în intervalul 1859-2012

Notă. Scoruri anuale, pentru România, ale indicatorului „Competiție și participare politică", măsurate de Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). Cu cât pluralismul politic și competiția dintre candidați pentru votul popular sunt mai mari, cu atât scorurile anuale, de pe ordonată, pentru competiția politică sunt mai ridicate

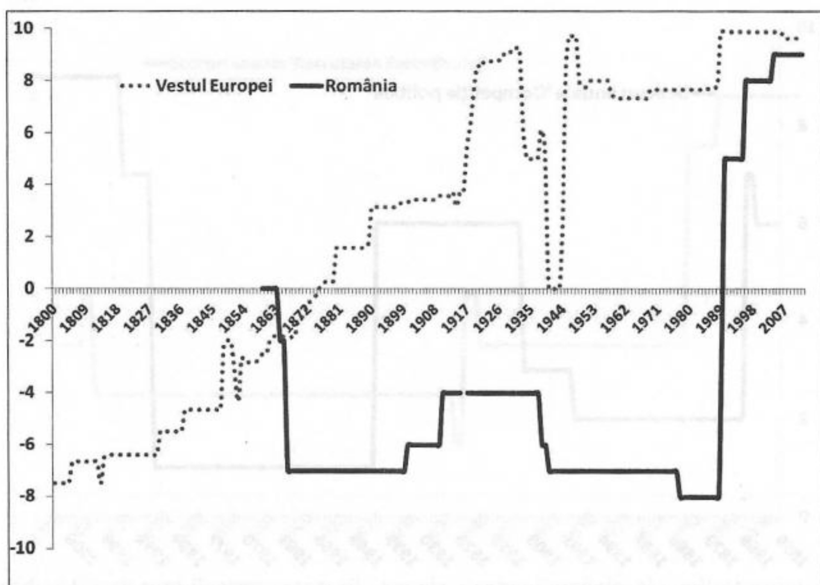
Să trecem acum la comparații cu alte țări europene pentru a vedea în ce măsură au fost sau nu convergente european performanțele politice ale României pe axa democrație-autocrație și dacă eventualele decalaje în democratizarea politică au fost sau nu constante pe perioade lungi.

COMPARAȚII EUROPENE

Lupta politică din Principate și apoi din România de după Mica și Marea Unire s-a dus în mod progresiv pe terenul democratizării dreptului de vot și a organizării competiției politice între partide și candidați ai unor partide diferite. Totuși, după sincronizarea democratică inițială, au început să apară decalaje față de societățile europene care s-au democratizat în mod accelerat după intrarea în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea. Figura 2.4. ilustrează începuturile decalajelor și traiectoriile divergente ale performanțelor democrației politice din România și din celelalte societăți europene.

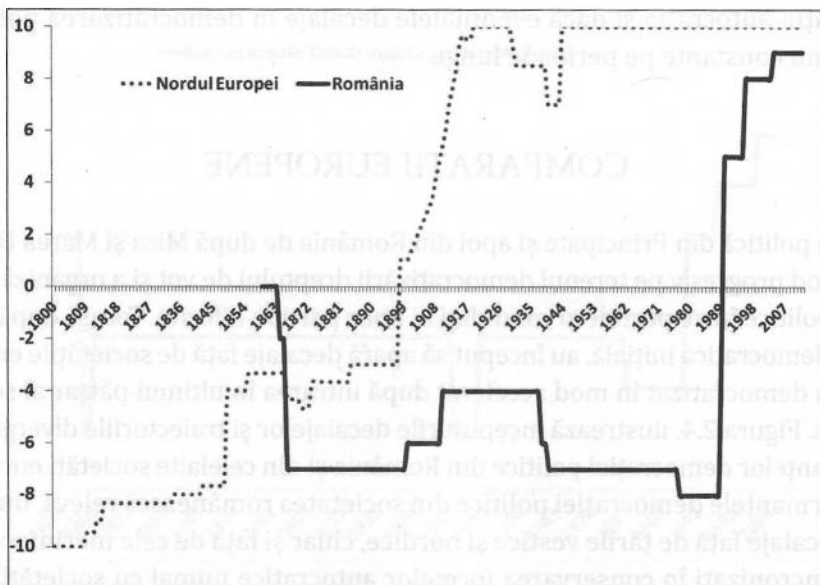
Performanțele democrației politice din societatea românească relevă, după anul 1859, decalaje față de țările vestice și nordice, chiar și față de cele meridionale. Am rămas sincronizați în conservarea formelor autocratice numai cu societățile răsăritene. În timp ce în primele se extindea participarea politică prin scrutine electorale deschise pentru cât mai mulți și se accentua competiția efectivă dintre candidați

Figura 2.4.a. Comparație între România și Vestul Europei, pe scorurile anuale Polity IV, calculate pentru „regimul politic democratic", în intervalul 1800 - 2012

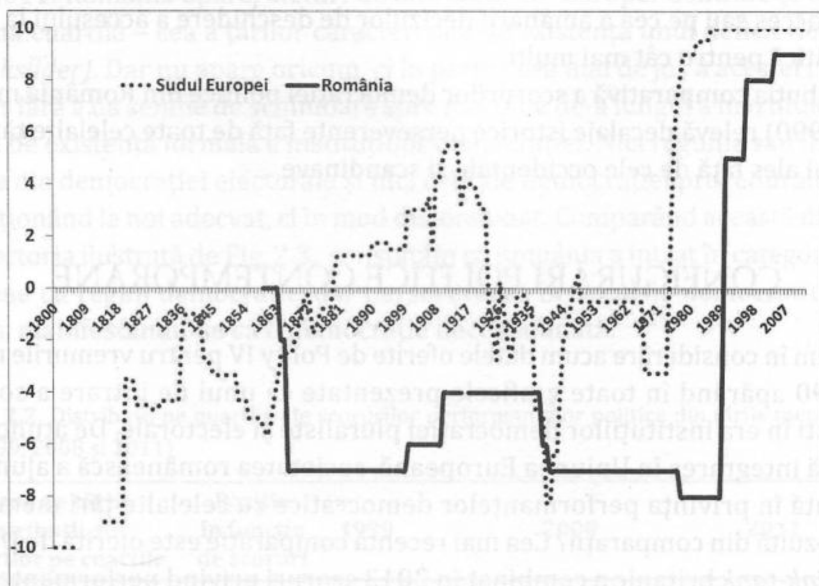
Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). În categoria „Vestul Europei", au fost introduse: Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Marea Britanie și Olanda.

Figura 2.4.b. Comparație între România și nordul Europei, pe scorurile anuale Polity IV, calculate pentru „regimul politic democratic", în intervalul 1800-2012

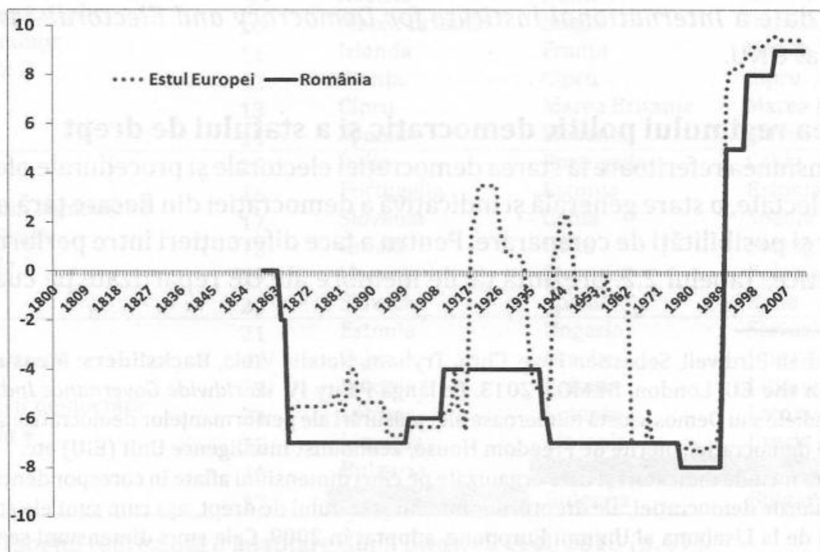
Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). În categoria „Nordul Europei", au fost plasate: Danemarca, Finlanda, Norvegia și Suedia.

Figura 2.4.c. Comparație între România și sudul Europei, pe scorurile anuale Polity IV, calculate pentru „regimul politic democratic", în intervalul 1800-2012

Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). În categoria „Sudul Europei", au fost plasate: Grecia, Italia, Portugalia și Spania.

Figura 2.4.d. Comparație între România și estul Europei, pe scorurile anuale Polity IV, calculate pentru „regimul politic democratic", în intervalul 1800-2012

Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers și Gurr, 2011). În categoria „Estul Europei", au fost plasate: Bulgaria, Cehia, Estonia, Polonia, România, Lituania, Letonia, Slovacia, Slovenia și Ungaria.

pentru reprezentarea în foruri parlamentare sau în adunări reprezentative ale autorităților locale, societatea românească persevera pe calea conservării unor bariere de acces sau pe cea a amânării deciziilor de deschidere a accesului la participare politică pentru cât mai mulți.

Distribuția comparativă a scorurilor democrației politice din România modernă (1860-1990) relevă decalaje istorice perseverente față de toate celelalte țări europene, mai ales față de cele occidentale și scandinave.

CONFIGURĂRI POLITICE CONTEMPORANE

Să luăm în considerare acum datele oferite de Polity IV pentru vremurile recente, anul 1990 apărând în toate graficele prezentate ca unul de intrare a societății românești în era instituțiilor democrației pluraliste și electorale. De atunci și mai ales după integrarea în Uniunea Europeană, societatea românească a ajuns să fie comparată în privința performanțelor democratice cu celelalte țări membre ale UE. Ce rezultă din comparații? Cea mai recentă comparație este oferită de Demos[44]. Acest *think-tank* britanic a combinat în 2013 scoruri privind performanțele politice naționale pe diferiți indicatori și a elaborat un index al democrației din țările membre ale Uniunii Europene – *Indexul Demos al democrației*[45]. Să continuăm și noi o astfel de analiză, referindu-ne la starea democrației electorale și procedurale măsurată pe trei indicatori prezenți în baza de date a Băncii Mondiale (i.e. stabilitatea politică și absența violenței, statul de drept și gradul de control al corupției) și pe indicatorul referitor la participarea electorală la vot, selectat din baza de date a *International Institute for Democracy and Electoral Assistance* (IIDEA) al ONU.

Starea regimului politic democratic și a statului de drept

Dimensiunea referitoare la starea democrației electorale și procedurale oferă, prin datele selectate, o stare generală și indicativă a democrației din fiecare țară membră a UE, dar și posibilități de comparare. Pentru a face diferențieri între performanțele democratice, Tabelul 2.2. prezintă țările membre ale UE repartizate pe cuartile în

---

[44] Jonathan Birdwell, Sebastien Feve, Chris Tryhom, Natalia Vibla, **Backsliders: Measuring Democracy in the EU**, London, DEMOS, 2013. Pe lângă Polity IV, *Worldwide Governance Indicators* ai Băncii Mondiale sau Demos, există numeroase alte măsurări ale performanțelor democratice sub formă de indici ai democrației, oferite de Freedom House, Economist Intelligence Unit (EIU) etc.

[45] Acesta include indicatori și date organizate pe cinci dimensiuni aflate în corespondență cu principiile și valorile democrației, ale drepturilor omului și statului de drept, așa cum sunt ele specificate în Tratatul de la Lisabona al Uniunii Europene, adoptat în 2009. Cele cinci dimensiuni se referă la: democrația electorală și procedurală, drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, tolerarea minorităților, cetățenia activă, capitalul social și politic. Datele subiective și obiective sunt selectate de DEMOS din baze de date prezentate de Banca Mondială (*Worldwide Governance Indicators*), Freedom House, European Social Values etc.

funcţie de distribuţia scorurilor pe indicatorii dimensiunii menţionate din perioada 2008-2011. România apare, alături de alte state ale Europei Centrale şi Orientale, în ultima cuartilă – cea a ţărilor caracterizate de existenţa unui deficit democratic (i.e *backslider)*. Dar nu apare oricum, ci în partea cea mai de jos a acestei cuartile şi mai ales fără a da semne de schimbare spre mai bine de-a lungul a mai mult de două decenii de existenţă formală a instituţiilor democraţiei. Nici regulile sau instituţiile formale ale democraţiei electorale şi nici cele ale democraţiei procedurale nu apar ca funcţionând la noi adecvat, ci în mod distorsionat. Comparând această distribuţie cu traiectoria ilustrată de Fig. 2.3., constatăm că România a intrat în categoria ţărilor europene cu regim democratic, dar perseverează în decalaje democratice faţă de acestea, manifestându-se ca o democraţie neconsolidată.

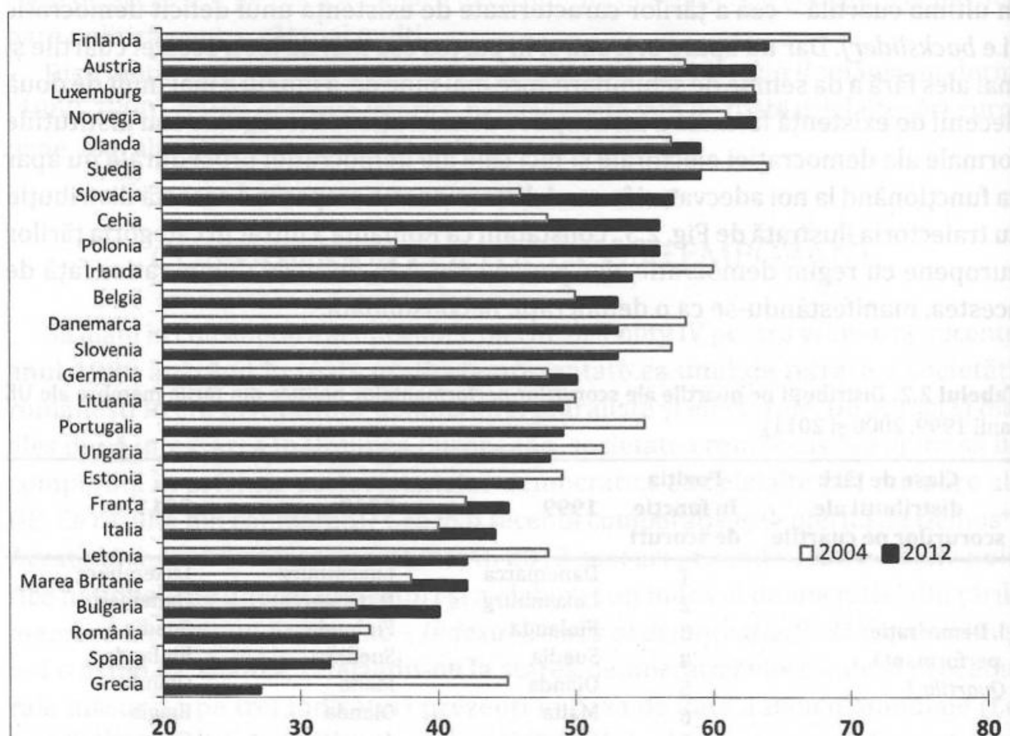
Tabelul 2.2. Distribuţii pe quartile ale scorurilor performanţelor politice din ţările membre ale UE (anii 1999, 2008 şi 2011)

Clase de ţări: distribuţii ale scorurilor pe cuartile	Poziţia în funcţie de scoruri	1999	2008	2011
I. Democraţie performantă *Quartila 1*	1	Danemarca	Luxemburg	Luxemburg
	2	Luxemburg	Danemarca	Danemarca
	3	Finlanda	Finlanda	Suedia
	4	Suedia	Suedia	Finlanda
	5	Olanda	Malta	Olanda
	6	Malta	Olanda	Belgia
	7	Germania	Austria	Germania
II. Democraţie în declin minor *Quartila 2*	8	Belgia	Germania	Malta
	9	Austria	Irlanda	Austria
	10	Marea Britanie	Belgia	Irlanda
	11	Irlanda	Franţa	Franţa
	12	Franţa	Cipru	Cipru
	13	Cipru	Marea Britanie	Marea Britanie
	14	Spania	Slovenia	Slovenia
III. Declin democratic semnificativ *Quartila 3*	15	Italia	Portugalia	Cehia
	16	Portugalia	Estonia	Estonia
	17	Slovenia	Cehia	Spania
	18	Grecia	Italia	Portugalia
	19	Ungaria	Slovacia	Polonia
	20	Slovacia	Spania	Italia
IV. Deficit democratic *Quartila 4*	21	Estonia	Ungaria	Slovacia
	22	Cehia	Grecia	Ungaria
	23	Polonia	Polonia	Lituania
	24	Letonia	Letonia	Letonia
	25	Lituania	Lituania	Grecia
	26	Bulgaria	Romania	Romania
	27	Romania	Bulgaria	Bulgaria

Notă. Tabelul reprezintă o adaptare după Birdwell et al, 2013 (p. 97).

Figurile 2.5.-2.7. oferă detalii ale repartizării scorurilor pe trei dintre indicatorii utilizaţi în măsurătorile *Worldwide Governance Indicators* ale Băncii Mondiale,

Figura 2.5.a. Scoruri privind „Stabilitatea politică și absența violenței", raportate pentru două momente de timp (2004 și 2012), în 26 de state europene

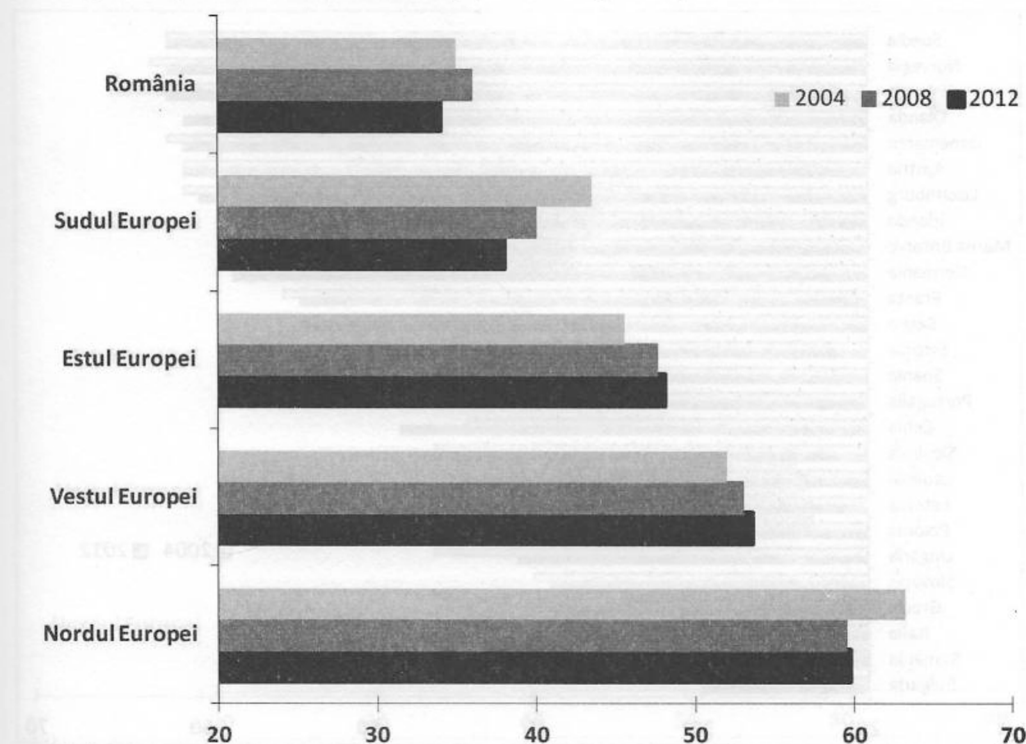
Notă, Distribuțiile reprezentate în figură corespund valorilor standardizate de tip t ale scorurilor pentru indicatorul „Stabilitate politică și absența violenței" din baza de date a Băncii Mondiale (i.e. Worldwide Governance Indicators, http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home). Pentru comparație, a se vedea și analiza lui Birdwell et al (2013).

respectiv: stabilitatea politică și absența violenței, statul de drept și gradul de control al corupției. Ilustrările din aceste figuri sunt structurate pe țări membre ale UE și în mod comparativ între România și grupări regionale.

În privința stabilității politice și a absenței violenței, regimul democratic din România s-a situat în mod constant, pe intervalul de timp analizat (2000-2012), printre țările membre ale UE instabile politic și afectate de forme ale violenței sociale. În perioada crizei economice de după 2008, numai Grecia și Spania au ajuns să aibă scoruri superioare Bulgariei și României, întrucât efectele crizei au fost aici unele dintre cele mai puternice și mai extinse, comparativ cu alte țări membre ale UE, afectând multe categorii sociale care s-au manifestat prin demonstrații, proteste și lupte în stradă.

Scorurile regimului politic pe indexul corespunzător funcționării statului de drept în perioada de după 2004 nu poziționează România decât în aceeași categorie a statelor cu performanțe democratice îngrijorătoare, alături de Bulgaria și de alte țări din Europa de Sud și de Est, în decalaj mai ales față de statele Europei de Nord și de Vest.

Figura 2.5.b. Comparație între categorii de țări europene și România, pe indicatorul „Stabilitate politică și absența violenței", la trei momente de timp (2004, 2008 și 2012)

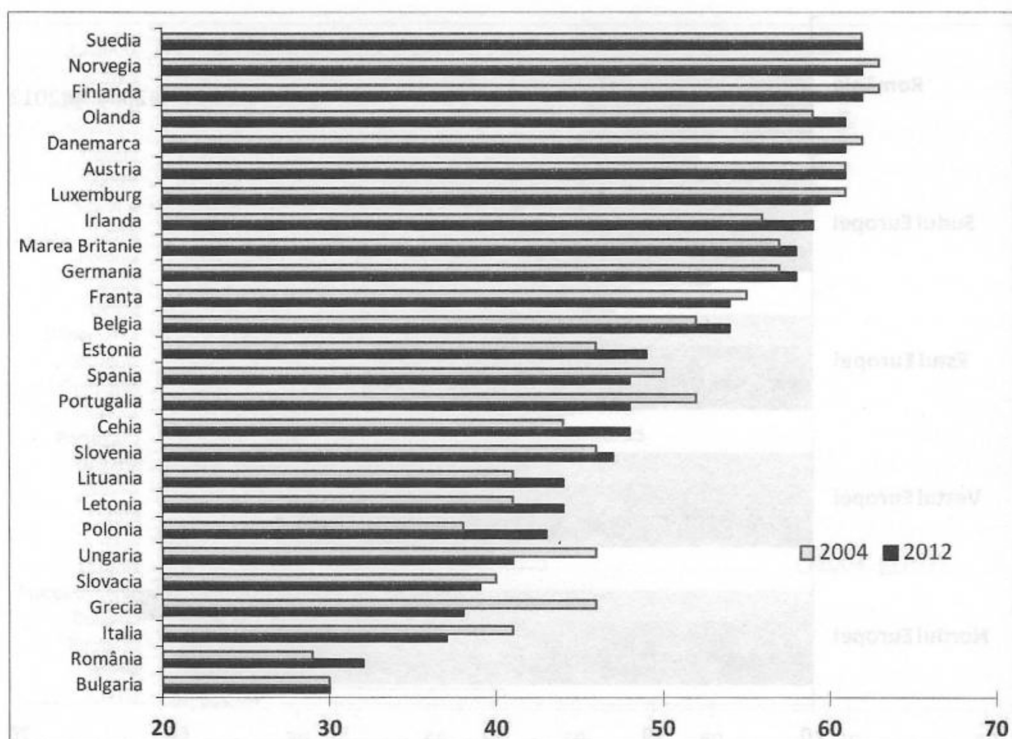
Notă. Distribuțiile reprezentate în figură corespund valorilor standardizate de tip t ale scorurilor pentru indicatorul „Stabilitate politică și absența violenței" din baza de date a Băncii Mondiale (i.e. Worldwide Governance Indicators, http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home). Valorile aferente *sudului, estului, vestului și nordului Europei* reprezintă scoruri medii calculate pe baza scorurilor standardizate t ale statelor ce intră în fiecare dintre cele patru categorii. În clasa „Nordul Europei", au fost plasate: Danemarca, Finlanda, Norvegia și Suedia. În clasa „Vestul Europei", au fost plasate: Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Marea Britanie și Olanda. În clasa „Sudul Europei", au fost plasate: Grecia, Italia, Portugalia și Spania, iar în clasa „Estul Europei", au fost plasate: Bulgaria, Cehia, Estonia, Polonia, România, Lituania, Letonia, Slovacia, Slovenia și Ungaria.

Dacă, în privința funcționării guvernării, ne referim numai la controlul corupției[46], constatăm că regimul democratic din România actuală înregistrează, pe acest indicator (Figura 2.7.), cele mai scăzute performanțe politice dintre țările membre

---

[46] Înțelesul curent al corupției este definit in documente legislative internaționale ca ***abuse of power for private gains*** (abuz de putere pentru câștig personal sau utilizarea abuzivă a puterii pentru maximizarea beneficiilor private), mai ales în **The United Nations Convention against Corruption; Council of Europe anti-corruption legal instruments, including the Resolution (97) 24 on the twenty Guiding Principles for the fight against corruption and the recommendations No. R (2000) 10 on codes of conduct for public officials and No. R (2003) 4 on common rules against corruption in the funding of political parties and electoral campaigns.**

Figura 2.6.a. Scoruri privind indicatorul „Statul de Drept" raportate pentru două momente de timp (2004 şi 2012), în 26 de state europene

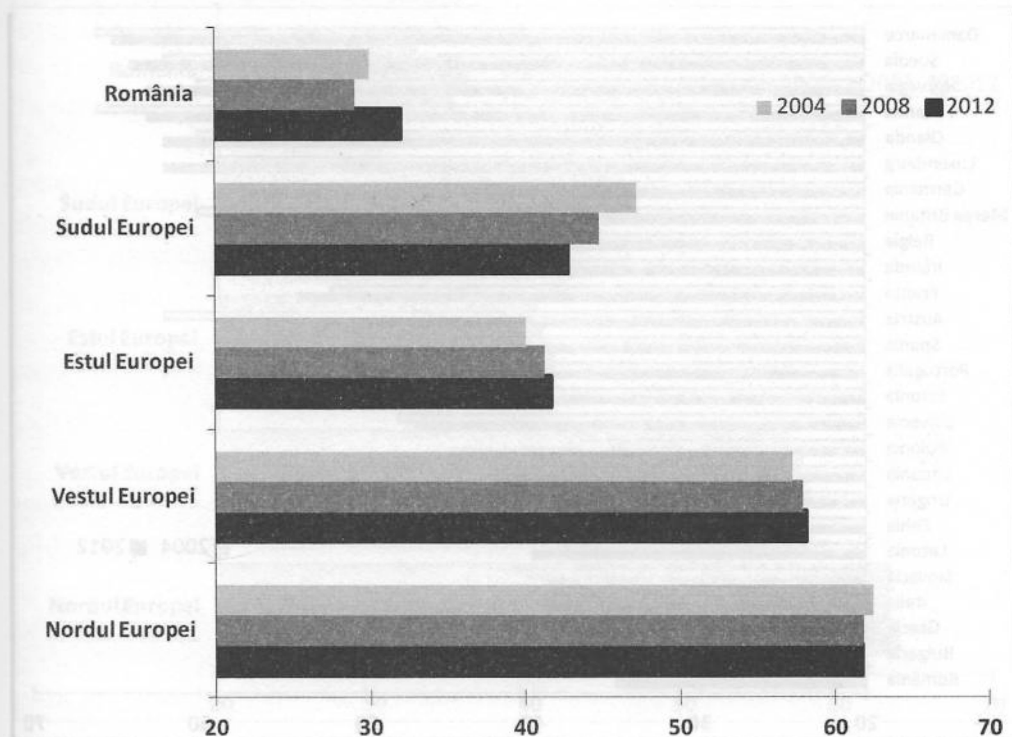
Notă. Distribuțiile reprezentate în figură corespund valorilor standardizate de tip t ale scorurilor pentru indicatorul „Statul de drept" din baza de date a Băncii Mondiale (i.e. Worldwide Governance Indicators, http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home). Pentru comparație, a se vedea și analiza lui Birdwell et al (2013).

ale UE[47]. Am văzut deja că statul de drept, ca expresie a regimului democratic, funcționa deficitar în România și înainte de accederea în Uniunea Europeană. Tocmai de aceea, în Tratatul de aderare a României la UE s-a prevăzut un *mecanism de cooperare și verificare* prin care să se asigure juridic că performanțele din acest domeniu, mai ales al reformei judiciare și controlului corupției, vor ajunge să crească[48]. Rapoartele periodice ale Comisiei Europene cu privire la aplicarea

[47] Cele mai recente rapoarte ale Comisiei Europene privind incidența corupției consemnează România printre țările membre cu cea mai răspândită corupție mare (în tranzacții economice care implică mari companii și licitații publice organizate de stat) sau corupție mică (plăți informale pentru servicii publice curente din sănătate, administrație publică, educație etc.). Vezi: **EU Anti-corruption Report from the Commission to the Council and the European Parliament**, COM (2014)38, Brussels, 2014. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf. Accesat în februarie 2014.

[48] *Cf.* Act concerning the conditions of accession of the Republic of Bulgaria and Romania and the adjustments to the treaties on which the European Union is founded, **Official Journal of the European**

Figura 2.6.b. Comparație între categorii de țări europene și România pe indicatorul „Statul de Drept", la trei momente de timp (2004, 2008 și 2012)

Notă. Distribuțiile reprezentate în figură corespund valorilor standardizate de tip t ale scorurilor pentru indicatorul „Statul de Drept" din baza de date a Băncii Mondiale (i.e. Worldwide Governance Indicators, http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home). Valorile aferente *sudului, estului, vestului și nordului Europei* reprezintă scoruri medii calculate pe baza scorurilor standardizate t ale statelor ce intră în fiecare dintre cele patru categorii. În clasa „Nordul Europei", au fost plasate: Danemarca, Finlanda, Norvegia și Suedia. În clasa „Vestul Europei", au fost plasate: Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Marea Britanie și Olanda. În clasa „Sudul Europei", au fost plasate: Grecia, Italia, Portugalia și Spania, iar în clasa „Estul Europei", au fost plasate: Bulgaria, Cehia, Estonia, Polonia, România, Lituania, Letonia, Slovacia, Slovenia și Ungaria.

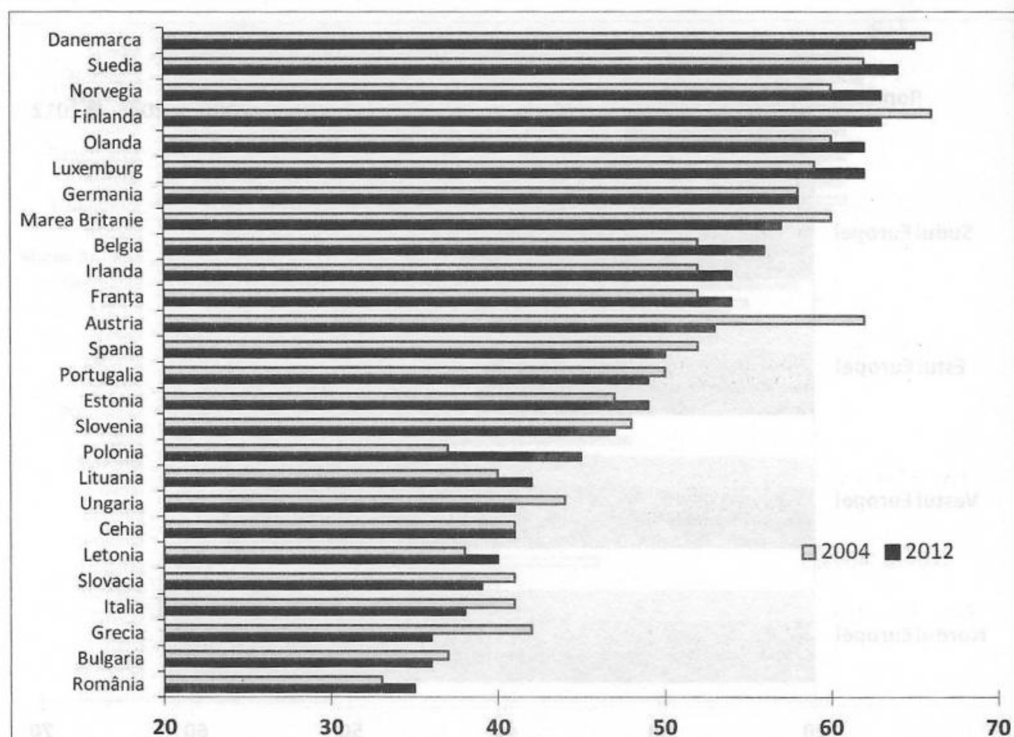
mecanismului de cooperare și verificare, care vizează România și Bulgaria de după 2007, oferă detalii concrete anuale în această privință[49] și constată în mod repetat

---

Union, L157/203.** F. b. Vezi și: **The Treaty of Accession concerning the accession of the Republic of Bulgaria and Romania to the European Union (2005)**; Commission Decision of 13 December 2006 [*notified under document number C(2006) 6569* (2006/928/EC)] establishing a mechanism for cooperation and verification of progress in Romania to address specific benchmarks in the areas of judicial reform and the fight against corruption, **Official Journal of the European Union, L354/56, 14.12.2006.**

49 http://ec.europa.eu/cvm/progress_reports_en.htm. De exemplu: **Report from the Commission to the European Parliament and the Council on progress in Romania under the Cooperation and Verification Mechanism**, Brussels, 22.1.2014 COM(2014) 37: http://ec.europa.eu/cvm/docs/com_2014_37_en.pdf (accesat: ianuarie 2014).

Figura 2.7.a. Scoruri privind indicatorul „Controlul corupției" raportate pentru două momente de timp (2004 și 2012), în 26 de state europene

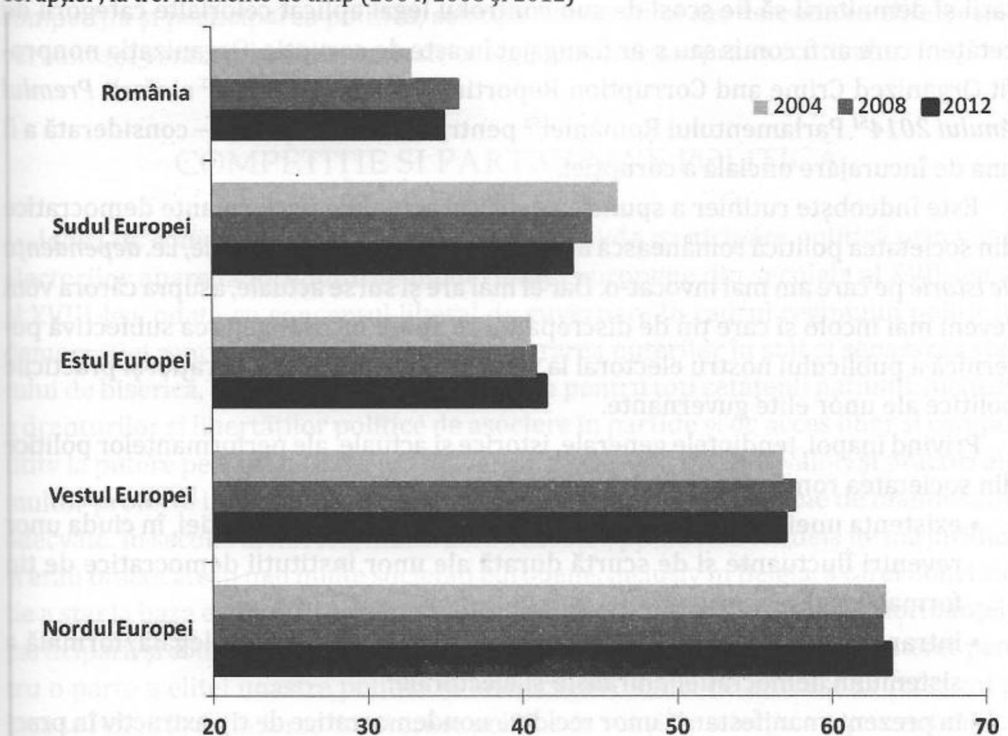

Notă. Distribuțiile reprezentate în figură corespund valorilor standardizate de tip t ale scorurilor pentru indicatorul „Controlul corupției" din baza de date a Băncii Mondiale (i.e. Worldwide Governance Indicators, http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home). Pentru comparație, a se vedea și analiza lui Birdwell et al (2013).

că progresele sunt fie lente, fie amendate de intervenția unor acțiuni ale elitelor guvernante care sunt contrare consolidării statului de drept și eradicării corupției.

Rezultanta acestor ilustrări empirice și a multor altora similare este una singură: regimul democratic din România de după 1990 dispune, ca și cel din alte țări membre ale UE, de o bază legală extinsă privitoare la instituțiile formale ale democrației, dar distribuția performanțelor sale politice demonstrează persistența într-o stare specifică democrației neconsolidate. Astfel, dacă în Tabelul 2.2. România apare, pe perioada 2008-2011, în cuartila ultimă – a țărilor afectate de deficit democratic –, împreună cu alte țări din Europa Centrală, de Est și de Sud, în Figurile 2.5.-2.7., diferențierile între decalajele noastre democratice sunt și mai pregnante pe toate și pe fiecare dimensiune avută în vedere. Distanța României de după 2012 față de media performanțelor democratice ale țărilor europene din UE este atât de mare, încât se poate aprecia fără dubiu că societatea noastră politică se află nu doar în decalaj democratic, ci chiar alunecă, prin unele practici politice, către un gen de revizionism autocratic al democrației. Cel puțin pe indicatorii care vizează stabilitatea politică

Figura 2.7.b. Comparație între categorii de țări europene și România, pe indicatorul „Controlul corupției", la trei momente de timp (2004, 2008 și 2012)

Notă. Distribuțiile reprezentate în figură corespund valorilor standardizate de tip t ale scorurilor pentru indicatorul „Controlul corupției" din baza de date a Băncii Mondiale (i.e. Worldwide Governance Indicators, http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home). Valorile aferente *sudului, estului, vestului și nordului Europei* reprezintă scoruri medii calculate pe baza scorurilor standardizate t ale statelor ce intră în fiecare dintre cele patru categorii. În clasa „Nordul Europei", au fost plasate: Danemarca, Finlanda, Norvegia și Suedia. În clasa „Vestul Europei", au fost plasate: Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Marea Britanie și Olanda. În clasa „Sudul Europei", au fost plasate: Grecia, Italia, Portugalia și Spania, iar în clasa „Estul Europei", au fost plasate: Bulgaria, Cehia, Estonia, Polonia, România, Lituania, Letonia, Slovacia, Slovenia și Ungaria.

și absența violenței, afirmarea statului de drept sau controlul corupției, performanțele practicilor noastre politice ne-ar situa pe poziția de recidivist în autocrație. Elita politică românească tinde spre aplicarea de instituții specifice unei culturi politice care generează practici nedemocratice de tipul lipsei de transparență sau al corupției în tranzacții economice și în relațiile cu electoratul, adică aplică instituții politice extractive care maximizează realizarea autocratică a propriilor interese dominatoare. Mai mult, o parte a elitei politice, atunci când ajunge la guvernare, nu ezită chiar să revizuiască acele instituții democratice care s-ar opune tendințelor și practicilor ei extractive. Așa a procedat în vara anului 2012 prin forțarea procedurilor constituționale de suspendare a președintelui republicii și a perseverat pe această traiectorie în *așa-zisa Marțe Neagră* din 10 decembrie 2013, când majoritatea politică

Oroveanu, între alţii[53], a făcut o analiză istorică a *evoluţiei instituţiilor constituţionale* în dreptul românesc[54] şi a demonstrat cum, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, *ploua* cu proiecte de instituţii ale unei organizări politice care ar fi corespuns unui regim al emancipării democratice. Prin Regulamentele Organice, după 1831, se realizează începuturile trecerii de la idei-proiecte la codificări juridice ale unor instituţii formale ale competiţiei şi participării politice. Astfel, în ambele Principate române, conform prevederilor legale ale Regulamentelor, Domnul şi adunările deliberative urmau să fie alese prin vot. Articolul 26 din ambele Regulamente prevedea în mod expres alegerea Domnului de către *Obşteasca Adunare Extraordinară*, adică de către un colegiu electoral special constituit în acest scop, iar alte articole se refereau la separaţia puterilor în stat, la constituirea adunărilor deliberative sau la selecţia prin vot a membrilor acestora.

Intrarea în epoca votului democratic şi universalizarea dreptului de vot

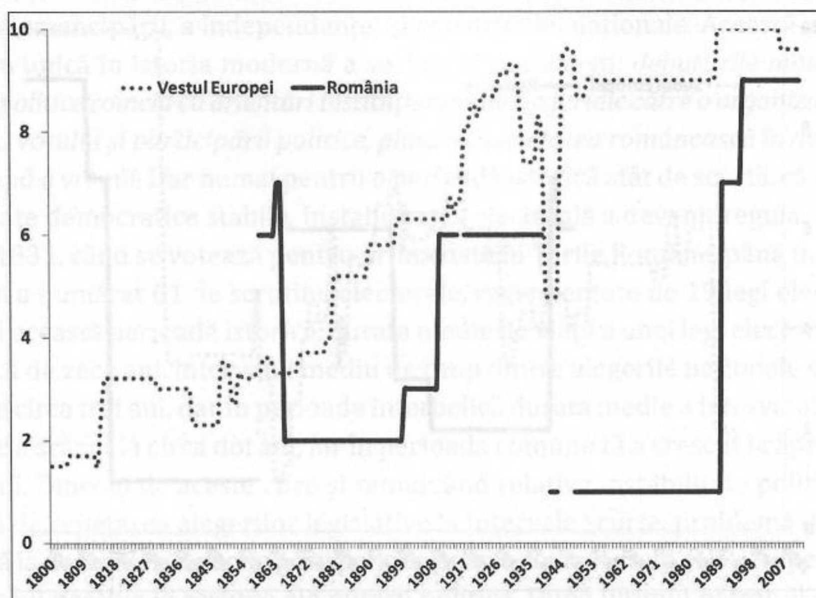
A analiza competiţia şi participarea politică presupune, înainte de toate, referirea la vot ca la o formă de exprimare a opţiunilor şi alegerilor politice dintre mai mulţi candidaţi la poziţii de reprezentare în organe deliberative şi legislative. În Principatele române de la începuturile modernităţii, respectiv din 1831 până în 1848, au avut loc deja patru scrutine electorale pentru alegerea reprezentanţilor în adunările legislative. Odată cu acestea, în acea perioadă, *Principatele române intraseră în epoca votului politic şi a competiţiei dintre candidaţi în selecţia elitelor guvernante şi deliberative*. Se intrase pe o traiectorie a instituţionalizării unor principii ale democratizării elective. După Regulamentele Organice, ideile revoluţionarilor de la 1848, cum ar fi cele incluse în *Proclamaţia de la Izlaz* sau cele asociate epocii Unirii Principatelor, mai ales prin Legea electorală din 1864, promovau consecvent alegerile ca forme ale participării politice şi ale competiţiei politice pentru selecţia reprezentanţilor cu funcţii de deliberare şi conducere politică. Totuşi, evoluţia performanţelor noastre democratice în spaţiile participării şi competitivităţii politice, aşa cum se poate observa din Figura 2.8., a fost chiar divergentă cu cea din ţările vestice sau nordice. Astfel, cu excepţia primei jumătăţi a secolului al XX-lea, când au apărut unele schimbări care, totuşi, nu ne-au scos cu totul din autocraţia oligarhică, societatea politică românească a perseverat în autocraţie, în timp ce alţii democratizau tot mai intens competiţia şi participarea politică.

Înainte şi după Mica Unire din 1859, societatea românească din cele două Principate se caracteriza prin performanţe politice de tip democratic, în privinţa votării

[53] Radu Carp, Ioan Stanomir, **Inventarea Constituţiei. Proiecte intelectuale şi dezvoltarea instituţională în Principatele Române în secolul al XIX-lea**, Bucureşti, C.H. Beck, 2009. Emanuel Turczynski, **De la Iluminism la liberalismul timpuriu. Vocile politice şi revendicările lor în spaţiul românesc**, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2000 (traducere de Irina Cristescu).

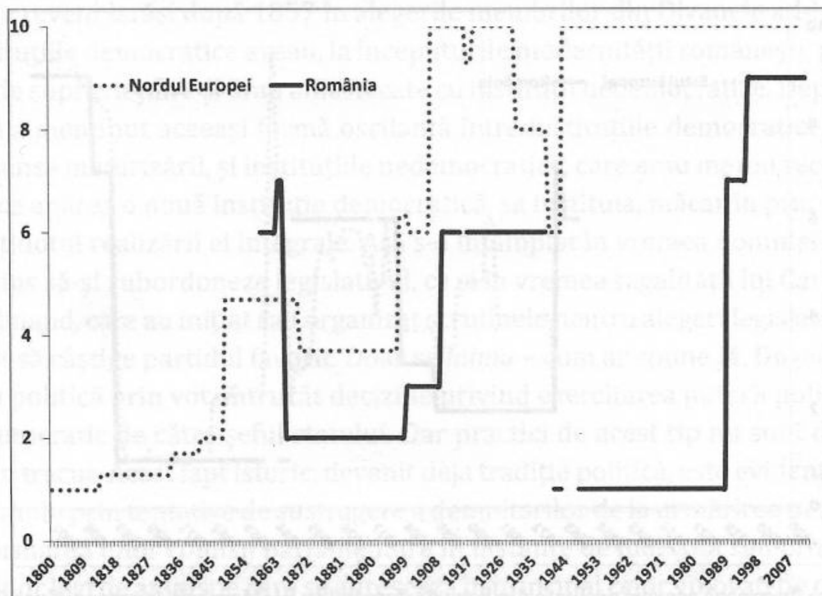
[54] Mihai T. Oroveanu, **Istoria dreptului românesc şi evoluţia instituţiilor constituţionale**, Bucureşti, Cerma, 1992, mai ales pp. 187-201.

Figura 2.8.a. Comparaţie între România şi categoria ţărilor din vestul Europei, pe scorurile anuale calculate de Polity IV pentru indicatorul „Participare şi competiţie politică", în intervalul 1800-2012

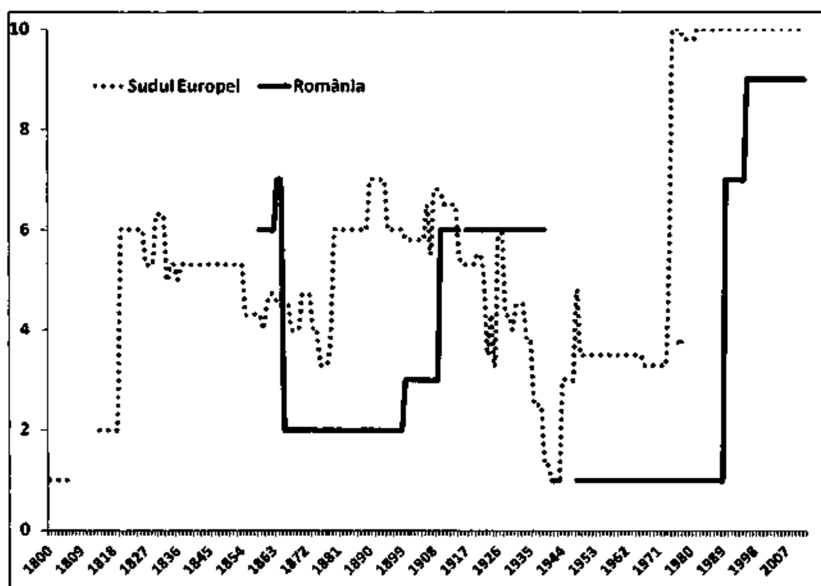
Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers şi Gurr, 2011). În categoria „Vestul Europei", au fost plasate: Austria, Belgia, Franţa, Germania, Irlanda, Marea Britanie şi Olanda.

Figura 2.8.b. Comparaţie între România şi categoria ţărilor din nordul Europei, pe scorurile anuale calculate de Polity IV pentru indicatorul „Participare şi competiţie politică", în intervalul 1800-2012

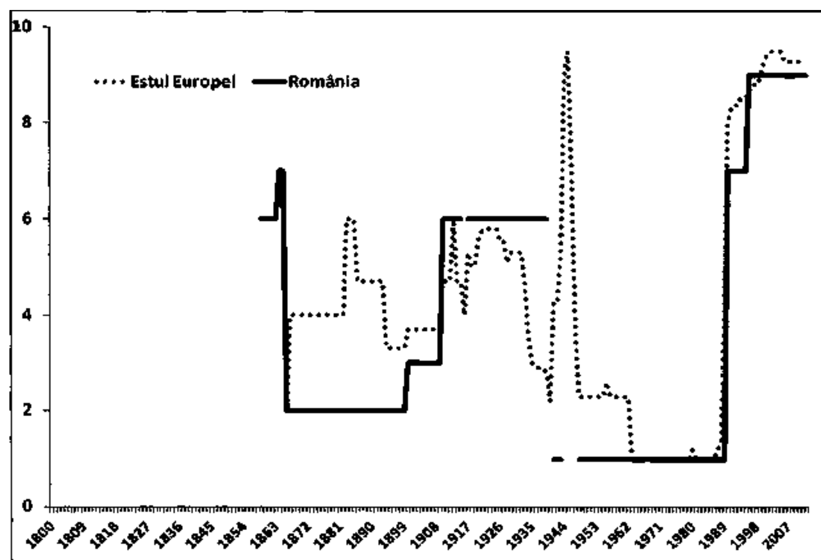
Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers şi Gurr, 2011). În categoria „Nordul Europei", au fost plasate: Danemarca, Finlanda, Norvegia şi Suedia.

Figura 2.8.c. Comparaţie între România şi categoria ţărilor din sudul Europei, pe scorurile anuale calculate de Polity IV pentru indicatorul „Participare şi competiţie politică", în intervalul 1800-2012

Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers şi Gurr, 2011). În categoria „Sudul Europei", au fost plasate: Grecia, Italia, Portugalia şi Spania.

Figura 2.8.d. Comparaţie între România şi categoria ţărilor din estul Europei, pe scorurile anuale calculate de Polity IV pentru indicatorul „Participare şi competiţie politică", în intervalul 1800-2012

Notă. Figura ilustrează scoruri preluate din baza de date Polity IV (Marshall, Jaggers şi Gurr, 2011). În categoria „Estul Europei", au fost plasate: Bulgaria, Cehia, Estonia, Polonia, România, Lituania, Letonia, Slovacia, Slovenia şi Ungaria.

și a competiției electorale, chiar superioare celor din vestul, nordul sau sudul Europei. Erau, totodată, sincrone cu cele din țările Estului european, aflate, ca și noi, în căutarea emancipării, a independenței și construcției naționale. Această stare este oarecum unică în istoria modernă a societății românești: *debuturile modernității noastre politice coincid cu orientări instituționale de tip juridic către o organizare democratică a votului și participării politice, plasând societatea românească în avangarda europeană a vremii.* Dar numai pentru o perioadă istorică atât de scurtă, că nu a avut consecințe democratice stabile. Instabilitatea electorală a devenit regula.

Din 1831, când se votează pentru prima dată în Țările Române, până în prezent, C. Preda a numărat 61 de scrutine electorale, reglementate de 19 legi electorale[55]. Pe toată această perioadă istorică, durata medie de viață a unei legi electorale a fost mai mică de zece ani, intervalul mediu de timp dintre alegerile naționale succesive a fost de circa trei ani, dar în perioada interbelică durata medie a intervalului dintre scrutine a scăzut la circa doi ani, iar în perioada comunistă a crescut la aproximativ patru ani. Dincolo de aceste cifre și remarcând relativa instabilitate politică, compensată de repetarea alegerilor legislative la intervale scurte, problema de interes se referă la deschiderea participării politice pentru cât mai mulți și la competiția pentru accesul deschis la resurse ale puterii politice. După ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, niciuna dintre acestea nu a mai fost sincronă cu dezvoltări europene ale performanțelor democratice, înregistrând decalaje mai mari sau mai mici. Astfel, după ce Regulamentele Organice au stipulat alegerea prin vot a Domnului și a unei părți a reprezentanților din adunările deliberative (pentru că reprezentanții clericali erau desemnați), ulterior, în perioada 1849-1856, alegerea prin vot a fost suspendată, pentru a reveni iarăși după 1857 în alegerile membrilor din Divanele ad-hoc.

Instituțiile democratice aveau, la începuturile modernității românești, perioade scurte de supraviețuire și erau amestecate cu instituții nedemocratice. Dependența istorică a menținut aceeași formă oscilantă între instituțiile democratice, care nu aveau șansa maturizării, și instituțiile nedemocratice, care erau mereu recesive. De îndată ce apărea o nouă instituție democratică, se instituia, măcar în practica politică, antidotul realizării ei integrale. Așa s-a întâmplat în vremea domniei lui Cuza, care a tins să-și subordoneze legislativul, ca și în vremea regalității lui Carol I sau a lui Ferdinand, care au inițiat sau organizat scrutinele pentru alegeri legislative în așa fel încât să câștige partidul favorit. Doar se *mima* – cum ar spune M. Dogan – participarea politică prin vot, întrucât deciziile privind exercitarea puterii politice erau luate autocratic de către șeful statului. Dar practici de acest tip nu sunt de evocat doar din trecut. Acest fapt istoric, devenit deja tradiție politică, este evident și astăzi (de exemplu prin tentative de sustragere a demnitarilor de la urmărirea penală, prin transformarea unor comisii parlamentare în instanțe de judecată sau prin promovarea unor legi de amnistie care se adresează în principal celor vinovați de corupție).

---

[55] Cristian Preda, **Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent**, Iași, Polirom, 2011, pp. 31-33.

Astăzi, ca şi în trecut, elita guvernantă distorsionează o instituţie a democraţiei prin promovarea unei instituţii extractive care să-i protejeze interesele.

Către sfârşitul secolului al XIX-lea, după o serie de scrutine electorale bazate pe votul cenzitar şi pe selecţia culturală a electorilor, ideea sufragiului universal începe să fie afirmată de unii liberali consideraţi în epocă a fi *radicali*. Astfel, George Panu publică în 1893 lucrarea intitulată *Sufragiul universal* în care nu numai că incriminează defazarea istorică a sistemului de vot cenzitar din societatea politică românească a vremii (*multe sunt instituţiile incompatibile cu spiritul modern şi care constituie o piedică în realizarea revendicărilor populare*), ci demonstrează că introducerea sufragiului universal ar fi acea **reformă** *fără de care ideile democratice şi emanciparea economică a maselor nu se poate face, o reformă singură în stare să modifice situaţia politică actuală* (...), *să dea naştere la partide cu bază largă populară, singură care poate mătura şi curăţa terenul de politicienii ordinari şi de linguşitorii tronului, singură, mai adaog, care va izbuti să pună un frâu puterei regale şi să reducă pe rege la rolul modest de şef al unui popor liber*[56]. Susţinerile liberale de acest tip, evenimentele de la începutul secolului al XX-lea, de la răscoala ţărănească din 1907 la *Marele Război*, cresc presiunea pentru universalizarea votului. După Primul Război Mondial, în 1919, societatea politică românească intră în era votului universal masculin. Evidenţa istorică e clară: instituţiile care au reglementat participarea politică prin vot şi competiţia pentru selecţia elitelor politice au debutat la noi în forme dintre cele mai moderne. Cât de rezistente au fost în timp şi cât de consolidate au devenit?

Amânarea aplicării a fost regula. Astfel, din cele 61 de scrutine de după 1831, C. Preda consideră că numai 16, şi abia după 1939, s-au bazat formal pe principii şi proceduri ale votului universal, fără nicio descriminare. Alte zece scrutine s-au bazat, înainte de 1939, pe votul universal masculin (excepţie face aici votul din 1939 organizat după legea lui Carol al II-lea, care includea femeile şi restrângea votul universal prin criterii culturale, adică profesionale şi de educaţie). Cele mai importante bariere în calea participării politice şi a accesului deschis la vot au fost, pentru o lungă perioadă de timp, cele referitoare la statusul economico-social şi la gen. Până în 1919, a existat votul cenzitar, care-i elimina pe cei săraci, lipsiţi de venituri mai mari sau cu o educaţie precară şi, desigur, pe ele – femeile. Naţiunea, tocmai ea, care trebuia să fie, cum spune C. Preda, *formă a democraţiei*[57], era, înainte de alegerile din 1919, încă nedemocratică, din cauza excluderii de la vot şi participare politică a unei mari părţi a populaţiei. După 1919 şi mai ales după 1952, competiţia politică a fost şi ea anulată, astfel că doar şapte scrutine din cele 26 organizate în epoca votului universal au permis o participare politică mai cuprinzătoare şi o întrecere politică mai reală. *În orizontul democratic al naţiunii, scrutinul din noiembrie 1919 e faptul politic determinant, deoarece nu există mobilizare mai importantă decât cea din ziua în care cetăţenii merg la vot*[58].

---

[56] George Panu, **Sufragiul universal**, Bucureşti, Tipografia *Lupta*, Al. Elefteriu, 1893, p. V.

[57] C. Preda, **Op. cit.**: *În orizontul democratic al naţiunii, scrutinul din noiembrie 1919 e faptul politic determinant, deoarece nu există mobilizare mai importantă decât cea din ziua în care cetăţenii merg la vot.* (p. 32)

[58] Cristian Preda, **Rumânii fericiţi. Vot şi putere de la 1831 până în prezent**, Iaşi, Polirom, 2011, p. 32.

Problema e că și atunci când, formal, a existat competiție politică și vot universal, practica efectivă a alegerilor le-a anulat. Dogan a demonstrat cu date și informații statistice forma pe care a luat-o *democrația mimată*[59], mai ales după Primul Război Mondial. De altfel, practica interbelică a existat și în vremea lui Carol I, dar a devenit dominantă în epoca lui Ferdinand și a lui Carol II, care numeau ca prim-ministru reprezentantul partidului așteptat să câștige alegerile. Altfel spus, în loc ca guvernul să fie numit de rege ca urmare a câștigării scrutinului electoral de către un partid, regele selecta partidul care să organizeze și să câștige scrutinul și, prin urmare, să formeze guvernul. *Ordinea cronologică a procesului politic,* demonstrează M. Dogan, *era următoarea: revocarea guvernului, numirea unui nou guvern, dizolvarea parlamentului, noi* alegeri, *majoritate parlamentară pentru noul guvern deja numit*[60].

Consecințele luau forma unui *deficit democratic* și a unui *avantaj autocratic,* ambele generate de factori dintre care cei mai des menționați sunt corupția politică, traficul electoral, lipsa de educație și de maturitate politică a corpului electoral[61]. Dogan identifică, pentru perioada analizată (1919-1937), aceiași factori ai deficitului democratic pe care i-am întâlnit și cu referire la perioada recentă (2004-2012) în Figurile 2.4.-2.6. Instituțiile politice extractive erau aduse de elita guvernantă, mai înainte, ca și în prezent, în poziții atât de dominante, încât duceau, până la urmă, la excluderea efectelor democratice ale participării politice. Instituțiile și practicile politice informale, generate de o cultură a dependențelor individuale sau a lipsei de emancipare personală a electorilor, s-au dovedit a fi, atunci ca și acum, mult mai puternice decât cele formal-legale. Deficitul democratic și perseverența ordinii sociale extractive au rămas dominante în continuare.

Listele de votanți și circumscripțiile electorale

Acestea cunosc și ele, peste vremuri, o dinamică dependentă de transformările asociate modernizării societății românești. Dacă în perioada regulamentară județul era categoria de localizare a alegerilor și de selectare a reprezentanților, în epoca divanelor de după 1857 apar orașele și satele, iar mai târziu subdiviziuni (e.g. circumscripții electorale) din cadrul acestora. Odată cu consacrarea politicienilor de profesie și a partidelor politice, decuparea circumscripțiilor de votare devine o operă de orientare și concentrare a voturilor care se conservă și astăzi[62] și poate fi menționată între instituțiile politice formale aplicate distorsionant prin practici informale de controlare extractivă a efectelor celor democratice.

---

[59] Mattei Dogan, **Comparații și explicații în știința politică și în sociologie** (ediție îngrijită și prefațată de Cristian Preda și Alexandra Ionașcu), Iași, Institutul European, 2010, p. 252. Mattei Dogan, **Analiza statistică a *democrației parlamentare* din România**, București, Editura Partidului Social-Democrat, 1946.

[60] Mattei Dogan, **Comparații și explicații...**, p. 252.

[61] Mattei Dogan, **Op. cit.** (*Analiza statistică...)*, p. 14. Marcel Ivan, **Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice. 1919-1932**, Sibiu, Editura Krafft& Drotleff, f.a.

[62] Ionuț Ciobanu, **Competitivitatea sistemului de partide la nivel local, 1996-2012: de la echilibru la monopol politic**. Aurelian Giugăl, *Alegerile din Dobrogea postcomunistă. 1992-2012,* în: Adrian Miroiu și Șerban Cerkez, **Competiția politică în România**, Iași, Polirom, 2013, pp. 224-284.

Practici politice care blocau democratizarea participării și competiției politice

Urmărind traiectoriile istorice ale performanțelor politice, constatăm că perioada primei jumătăți și a mijlocului secolului al XX-lea a consacrat în societatea românească, în competiția și participarea politică, nu numai *prospectări și instituții democratice*, ci și *practici* politice alternative care au adus în prim-plan persistența autocrației. Din păcate, aceste practici alternative au fost inegale. Instituțiile extractive ale elitelor au fost atât de puternice, încât au generat, așa cum ilustrează Figurile 2.7. și 2.8., dominația autocrației și începuturile decalajelor în care, de atunci, s-au aflat mai mereu performanțele participării politice din societatea românească. Stagnarea și evoluția, conflictul și competiția democratică au marcat o configurare istorică mereu contradictorie a performanțelor noastre politice: instituțiile politice formale ale sistemului democratic, atunci când existau, erau subminate funcțional de practici nedemocratice generate de instituții extractive. Dependența de o astfel de istorie a practicii politice promovate de elitele politice și guvernante se manifestă și astăzi cu îndărătnicie: celor mai democratice instituții politice formale le este opus un evantai cuprinzător de practici nedemocratice. Menționăm doar două dintre ele, care, ulterior perioadei de constituire, au devenit generatoare de decalaje democratice în context european.

Primul gen de practici se referă la *neaplicarea integrală a instituțiilor politice formale legal existente*. Astfel, în istoria de început a modernității noastre politice, instituțiile politice formale ale alegerii domnului prin proceduri competitive s-au aplicat numai în Țara Românească, deși existau în ambele Regulamente. În 1842, Obșteasca Adunare l-a ales domn pe Gheorghe Bibescu; în Moldova, însă, s-a perpetuat numirea domnului de către puterile suzerane, în ciuda prevederii exprese a alegerii acestuia prin Art. 26 din Regulamentul Organic al Moldovei. Altfel spus, lipsa de independență națională sau existența unei suzeranități externe (otomane și rusești) a Principatului Moldovei a blocat aplicarea cerințelor instituțiilor formale interne. Conta atât de puțin existența instituțiilor formale ale organizării interne a statului și ale orientării practicilor sale politice, încât se putea ajunge la ignorarea lor în practica politică fără teama de consecințe juridice. În cazul menționat, forța externă era mai puternică decât forțele interne. Între legea de pe hârtie și legea în funcțiune nu se stabiliseră corespondențe stricte. Instituțiile politice erau doar declarate, fără a dispune de mijloace efective de impunere și sancțiune în caz de neaplicare consecventă. O astfel de practică politică a ignorării instituțiilor formale apăruse, în prima parte a secolului al XIX-lea, doar în Moldova și din rațiuni externe, dar apoi din excepție a devenit regulă a respectării selective și conjuncturale a instituțiilor formale democratice în practica politică, odată cu conservarea consecventă a instituțiilor extractive. Dreptul pozitiv a ajuns să acționeze doar parțial și inconsecvent în reglementarea practicilor participării politice.

Premisele eșecurilor instituționale repetate au apărut astfel odată cu ascensiunea ideilor modernității politice. În zilele noastre se produce, totuși, o schimbare de amploare: forțele externe devin apărătoarele instituțiilor democratice ale statului

de drept[63]. Instituțiile statului de drept sunt acum apărate atât de tratatele constitutive ale Uniunii Europene (UE), cât și de tratatul de aderare a României la UE, fapt ce legitimează intervenția tacită sau declarativă a forțelor externe. Ceea ce se manifestă în prezent ca intervenție a forțelor externe se moștenește, totuși, istoric din epoci revolute. Sunt numeroase situațiile istorice din epoca suzeranității otomane sau a ocupației rusești/sovietice în care elitele politice sau guvernante și-au dovedit incapacitatea de a rezolva conflictele interne; sau cazurile de neaplicare consecventă a legislației și de manifestare a conflictelor politice pentru rezolvarea cărora se apela, până la urmă, la arbitrajul sau chiar la implicarea directă a forțelor externe.

Vrem să fim tranșanți în evaluarea acestor practici: nu neapărat forțele externe au intervenit arbitrar, prin propria voință, în gestionarea afacerilor noastre politice interne. Mai degrabă, forțele externe au fost invitate de forțe interne să intervină în spațiul politic autohton întrucât tocmai cele interne s-au dovedit incapabile să-și gestioneze propriile afaceri conform intereselor naționale. Instituțiilor democratice, formal statuate în legi juridice, le erau opuse chiar interesele acelor forțe interne care-și căutau aliați în afară pentru a diminua costurile simbolice și economice ale schimbărilor nedemocratice pe care le promovau în interior și pentru a menține dominația instituțiilor extractive. În felul acesta, puteau apoi să acuze forțele externe, pentru a nu rămâne discreditate pe plan național. Acest fenomen de inversiune a forțelor de impunere a instituțiilor politice, dinspre interiorul spre exteriorul națiunii, este specific pentru istoria noastră modernă, inclusiv pentru cea actuală. E fenomenul *orientării exogene* a elitelor guvernante românești pentru impunerea, justificarea și legitimarea disimulată a instituțiilor extractive pe care le practică. Elitele noastre politice s-au preocupat prea puțin, și înainte, și în prezent, de găsirea resurselor interne de rezolvare democratică a problemelor cetății, căutând aiurea, pe la alții, resurse de intervenție externă pentru afirmarea și menținerea puterii lor domestice extractive și astfel partajate cu protectorii. Oare dependența istorică a statului român de puteri imperiale a fost, de fapt, o dependență căutată de elitele noastre politice?

Al doilea gen de practici politice care se distanțau de instituționalizarea juridică a principiilor democratice se referă la *modul în care spiritul epocilor istorice a influențat participarea politică*. La începuturile democratizării politice, electorii erau selectați riguros și multicriterial. Rezultatul competiției dintre candidații la domnie sau la reprezentare în adunările legislative era decis, ca și în alte societăți ale vremii, de un număr mic de electori, selectați conform unor criterii socio-economice (*e.g.*

[63] A se vedea reacțiile reprezentanților Uniunii Europene și ale ambasadorului Statelor Unite ale Americii la București, după evenimentele politice din iulie-septembrie 2012, care amenințau ordinea constituțională a relațiilor dintre puteri în stat. http://www.ccd21.org/news/europe/romania_impeachment.html, accesat în data de 2 ianuarie 2014. De exemplu, comisarul european pentru justiție, Viviane Reding, afirma: „Menținem (Comisia Europeană) o supraveghere atentă (a situației din România) după lupta politică teribilă din iulie și august. Am putut cere oprirea unui fel de puci parlamentar". Pentru detalii, vezi presa vremii.

avuția, ierarhia arhondologică) și demografice (*e.g.* etnie, vârstă sau sex)[64]. Mai mult, electorii care reprezentau clerul erau membri de drept, nefiind supuși vreunei alegeri. Numai cei ce reprezentau boierimea erau selectați prin vot. Selectarea acestora era variabilă în funcție de rang: mai generoasă pentru boierii de primul rang și mai restrictivă pentru ceilalți. Așa se face că domnii urmau să fie aleși, prin prevederile Regulamentelor Organice, de un număr prestabilit de electori, respectiv 190 în Țara Românească și 132 în Moldova, selectați numai din rândurile boierimii. Numărul electorilor pentru membrii adunărilor deliberative era și el foarte mic, reprezentând în deceniile regulamentare circa 0,2-0,4% din populația estimată a Principatelor. Astfel, la alegerile din 1832, în Țara Românească au participat 439 de electori, dintr-o populație estimată la circa 2,5 milioane, iar în Moldova 360, la o populație cu puțin peste 1 milion. De la această proporție a alegătorilor la cele din anii care au urmat, progresul a fost uriaș (vezi Tabelul 2.3. și Figura 2.9.).

Tabelul 2.3. Numărul de alegători efectivi și populația estimată/recenzată în diferite momente istorice, pe intervalul 1866-2012, în România

	Populație*	Alegători direcți*
1866**	4.4	0.061
1911**	7.2	0.097
1926	17.5	3.5
1931	18	4.03
1946	16	7.9
1952	17.5	10.5
1961	18.5	12.4
1992	22.8	16.4
1996	22.8	17.2
2000	22.8	18.5
2004	21.7	18.5
2008	21.7	18.5
2012	20.3	18.3

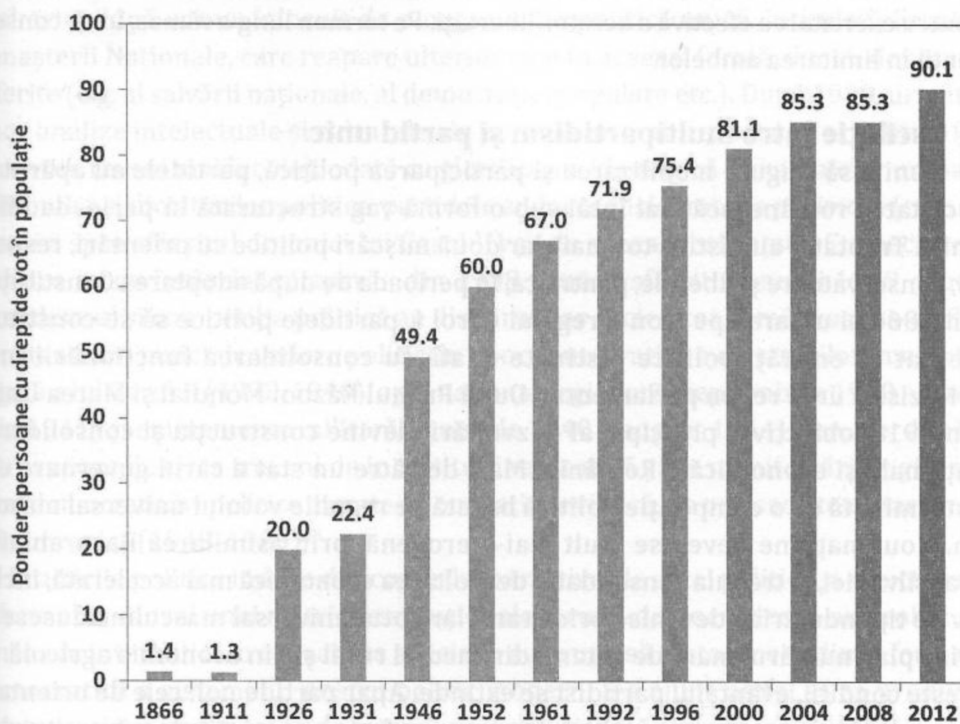
* Milioane
** Ambele principate

Notă. Datele au fost preluate din mai multe surse. Au fost consultate: situația pusă la dispoziție de Institutul Național de Statistică (*Populația la recensămintele din anii 1948, 1956, 1966, 1977, 1992 și 2002 – județe și medii*) și pagina recensamantromania.ro.

Variațiile ascendente în timp ale proporției electorilor sunt explicabile într-un singur fel: dreptul de participare la vot se democratiza prin eliminarea selectorilor

[64] Vezi și Ghizela Cosma, **Femeile și politica în România. Evoluția dreptului de vot în perioada interbelică**, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002.

Figura 2.9. Evoluția ponderii persoanelor cu drept de vot în totalul populației, la diferite momente istorice, în intervalul 1866 -2012, în România

Notă. Scorurile pentru anii 1866 și 1911 fac referire la Țara Românească și Moldova. Datele au fost colectate de la Institutul Național de Statistică.

economici, educaționali sau a celor demografici. Votul cenzitar și combinația de votanți direcți și indirecți sunt înlocuite treptat de votul universal (masculin), egal, direct, secret și obligatoriu după Primul Război Mondial; dreptul la vot al femeilor este instituit prin lege în 1939 după Constituția lui Carol II din 1938[65] și reconfirmat, în 1946, prin decrete ale regelui Mihai privind organizarea a ceea ce se numea Reprezentarea Națională și a primelor alegeri de după război; vârsta dreptului de vot scade progresiv de la 30 de ani în epoca regulamentară la 25 (1858), la 21 (1866-1938), la 20 (1948) și, prin Constituția din 1952, la 18 ani, prag existent și astăzi.

Ceea ce s-a întâmplat în societatea politică românească a luat forma amânării votului universal, respectiv a conservării îndelungate a unor criterii discriminative de selectare a electorilor. Nici măcar în prezent nu a dispărut ideea de limitare a dreptului universal la vot, unii sperând în revenirea la votul cenzitar sau la cel al persoanelor cu un nivel mai înalt de educație care ar fi mai aproape de

[65] Decalajul românesc față de alte state europene în privința dreptului de vot al femeilor este remarcabil. Finlanda îl introdusese în 1906, Norvegia în 1913, Islanda în 1915, Austria și Danemarca în 1918, Germania, Luxemburg și Olanda în 1919, Suedia și Irlanda în 1921. *Cf.* Pierre Martin, **Sistemele electorale și modurile de scrutin**, București, R.A. Monitorul Oficial , 1999, p.18.

profilul unui *alegător rațional*. Elita guvernantă românească a oscilat permanent între extinderea libertăților individuale și îngustarea spațiilor social-economice pentru exercitarea efectivă a acestor libertăți. Pe termen lung a rămas, însă, consecventă în limitarea ambelor.

Oscilație între multipartidism și partid unic

Menite să asigure mobilizarea și participarea politică, partidele au apărut în societatea românească mai întâi sub o formă vag structurată în perioada Micii Uniri. Treptat s-au distins tot mai clar două mișcări politice cu orientări, respectiv, conservatoare și liberale, pentru ca, în perioada de după adoptarea Constituției din 1866 și urcarea pe tron a regelui Carol I, partidele politice să se constituie treptat ca entități politice distincte odată cu consolidarea funcționării propriu-zise a unui regim parlamentar. După Primul Război Mondial și Marea Unire din 1918, obiectivul principal al dezvoltării devine construcția și consolidarea națională și economică a României Mari de către un stat a cărui guvernare era determinată de o competiție politică bazată pe regulile votului universal masculin. Noua națiune devenise mult mai eterogenă, prin asimilarea Basarabiei și Transilvaniei, și trebuia consolidată; dezvoltarea economică mai accelerată, inclusiv de tip industrial, devenise prioritară; iar votul universal masculin adusese în prim-plan numărul mare de votanți din mediul rural și din economia agricolă. În aceste condiții, evantaiul partidist se extinde. Apar partide noi: cele de orientare națională (aproape toate partidele se doresc a fi și se autointitulează *naționale);* partidele țărăniste sau agrare, care s-au substituit vechiului partid conservator și se prezentau ca apărătoare ale intereselor economiei rurale și ale clasei țărănești majoritare; iar partidele muncitorești de orientare social-democrată se consolidează (după 1893) sau devin comuniste (după 1921)[66]. Numai că diversitatea partidelor politice fragmentează un electorat dominant rural și prea puțin educat; modul de funcționare a statului și a sistemului electoral include corupția și formule dirijiste care distorsionează rezultatele participării politice și ale alegerilor; scrutinele electorale se repetă la un interval mediu de circa doi ani; instabilitatea guvernamentală devine cronică (ajungând și la câteva săptămâni); cultura politică românească devine, cum se spunea în epocă, tot mai *politicianistă* (*cf.* C. Rădulescu-Motru) și, odată cu ascensiunea influenței ideologiilor totalitare, apar partide sau mișcări politice antidemocratice de sorginte fascistă. Multipartidismul democratic devine ținta atacurilor unor astfel de orientări ideologice fasciste și un tip nou de participare politică se asociază cu mișcări radicale antisistem care duc, la sfârșitul anului 1937, la prăbușirea regimului parlamentar și la înlocuirea acestuia cu dictatura regelui Carol II, bazată pe o nouă constituție.

---

[66] Valentin Naumescu, **Despre liberalism în România. Realități, dileme, perspective**, Cluj-Napoca, EFES, 2001. Ioan Scurtu, **Istoria Partidului Țărănesc: 1918-1926**, București, Ed. Enciclopedică, 2002. Nicolae Jurca, **Istoria social-democrației din România**, București, Editura Științifică, 1994.

În temeiul acesteia, regele Carol II adoptă, pe 31 martie 1938, *Decretul-lege pentru disolvarea tuturor asociaţiunilor, grupărilor sau partidelor politice*[67]. Pluripartidismul este, după aceea, înlocuit de o organizaţie politică unică, intitulată Frontul Renaşterii Naţionale, care reapare ulterior cam în aceeaşi formă, dar cu denumiri diferite (e.g. al salvării naţionale, al democraţiei populare etc.). După 1938, urmând unor analize intelectuale şi culturale ale politicianismului şi corupţiei politice (la care vom reveni mai încolo), odată cu glorificarea ideologică a avantajelor unipartidismului şi dictaturilor politice, partidele au fost considerate ca *perimate* (cum se spunea spre sfârşitul domniei lui Carol II) şi, de aceea, desfiinţate. Consecinţele politice nu au întârziat să apară : din 1938 până la sfârşitul anului 1989, pluripartidismul şi competiţia politică au dispărut, iar societatea românească s-a aflat constant, din punct de vedere politic, în epoca autocratică a dictaturilor: mai întâi regală a lui Carol II (1938-1940), apoi naţional-legionară (septembrie 1940 – ianuarie 1941) şi eminamente militară (ianuarie 1940 – august 1944), urmate, după o întrerupere de circa trei ani de incertitudine istorică şi de manifestări fragile ale unei democratizări politice trucate de ocupaţia sovietică, de perioada totalitarismului comunist (1948-1989)[68].

Practicile politice induse de scopurile extractive ale elitei politice şi structurate informal în cadrul unei matrici instituţionale formal-democratice şi-au probat, în perioada interbelică, o capacitate specială: au reuşit să răstoarne ordinea formală democratică a sistemului nostru politic modern. S-a ajuns astfel să se producă, treptat şi sigur, un fenomen de *inversiune instituţională* dinspre instituţiile formale democratice, care fuseseră constituţional instituite în urmă cu aproape un secol, către instituţiile formale autocratice, care în aceeaşi perioadă fuseseră practicate sub umbrela formalităţii democratice, pentru ca apoi să devină dominante şi formal în sistemul politic românesc timp de mai mult de o jumătate de secol. Pentru România, aceasta este o lecţie istorică importantă, care ar merita să fie conştientizată în evaluarea modernităţii noastre politice: cu cât frecvenţa practicilor instituţionale de tip extractiv, bazate pe lipsa emancipării sau autonomiei individuale, pe inexistenţa sau pe limitarea accesului deschis şi competitiv la resurse şi pe existenţa unor relaţii clientelare întreţinute de elite, au şanse să se multiplice, cu atât mai mult se amână consolidarea democraţiei şi creşte probabilitatea de apariţie a inversiunii instituţionale dinspre democraţie către autocraţie.

---

[67] *Decretul-lege* este inclus în culegerea de documente editată de Cristian Ionescu, **Dezvoltarea constituţională a României. Acte şi documente, 1741-1991**, Bucureşti, R.A. Monitorul Oficial, 2000, pp. 640-644.

[68] Vladimir Tismăneanu (în **Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc**, Iaşi, Polirom, 2005; traducere din engleză de C. Petrescu şi D. Petrescu şi prefaţă de Mircea Mihăieş) distinge mai multe perioade în totalitarismul comunist din România: (a) 1948-1956 – perioada stalinismului dezlănţuit; (b) 1957-1960 – epoca undelor de şoc ale dezvăluirilor făcute de Nichita Hruşciov la Congresul XX al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice despre cruzimile stalinismului; (c) 1960-1965 – perioada apariţiei comunismului naţional, a tentativelor de emancipare de sub dominaţia sovietică prin Gheorghe Gheorghiu-Dej; (d) 1965-1989 – epoca *comunismului dinastic* a lui Nicolae Ceauşescu.

Votul, absenteismul electoral și apatia politică în participarea politică actuală

În ciuda vicisitudinilor istorice, votul a fost și încă a rămas în societatea românească expresia cea mai directă a participării politice a cetățenilor, a accesului la resurse politice. Totuși, merită în prezent să ne întrebăm: (i) dacă participarea politică poate fi redusă doar la vot, mai ales având în vedere caracterul periodic și episodic al acestuia, și (ii) dacă democrația reprezentativă[69] nu ar trebui măcar îmbinată cu forme alternative ale unei democrații mai directe – deliberative și participative –, mai ales când avem în vedere facilitățile oferite de tehnologiile actuale de comunicare[70]. Formele active ale participării politice ar fi să fie mult mai diverse, oportunitățile de acces la resurse ale autorității și puterii politice ar trebui deschise tuturor și cu șanse efective de realizare. Deja au început astfel de prospectări și probabil că în viitor ele vor fi concretizate pentru a amenda *tirania* majorităților reprezentative care exclud periodic, în intervalele dintre alegerile succesive, participarea politică activă a unei mari părți a populației. Manifestările formelor active de participare depind în mod evident de caracterul autocratic sau democratic al regimului politic. Interesantă, în acest sens, poate fi invocarea apatiei politice actuale și mai ales a absenteismului electorilor de la vot.

Absenteismul electoral a început să se manifeste la noi încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și s-a extins în perioada interbelică a secolului al XX-lea, chiar și în momente de obligativitate juridică a votării[71]. În ciuda creșterii absolute și relative a numărului electorilor în ansamblul populației de referință, proporția votanților efectivi nu a crescut în același ritm. Excepție a făcut perioada comunistă, când numărul electorilor înregistrați era cvasiegal cu cel al votanților efectivi. Obligativitatea juridică a votării și mobilizarea politică la vot erau considerate de regimul comunist teste politice ale unei *democrații populare* care căuta cu insistență afirmarea unanimității consensuale a votanților. Democrația zisă populară din perioada regimului comunist nu a fost însă, inclusiv în privința participării politice prin votare, decât autocrația politică a unui regim totalitar care forța mobilizarea la vot prin amenințări diverse.

Ce s-a întâmplat cu participarea politică și mai ales cu absenteismul electoral în perioada democratică de după 1990? Mai întâi, este de remarcat sprijinul mare al publicului pentru democrație, în ciuda ieșirii dintr-o lungă perioadă de dominare a autocrației. Tufiș a demonstrat că, în perioada de după 1990, nouă din zece cetățeni

---

[69] Vezi, în acest sens, noi perspective asupra creșterii participării politice a cetățenilor dincolo de sau în cadrul democrației reprezentative: Michael Saward, **The Representative Claim**, Oxford, Oxford University Press, 2010. Pentru contextul european, vezi : Justine Lacroix et Kalypso Nicolaïdis, (Eds.), **European Stories. Intellectual Debates on Europe in National Contexts**, Oxford, Oxford University Press, 2010.

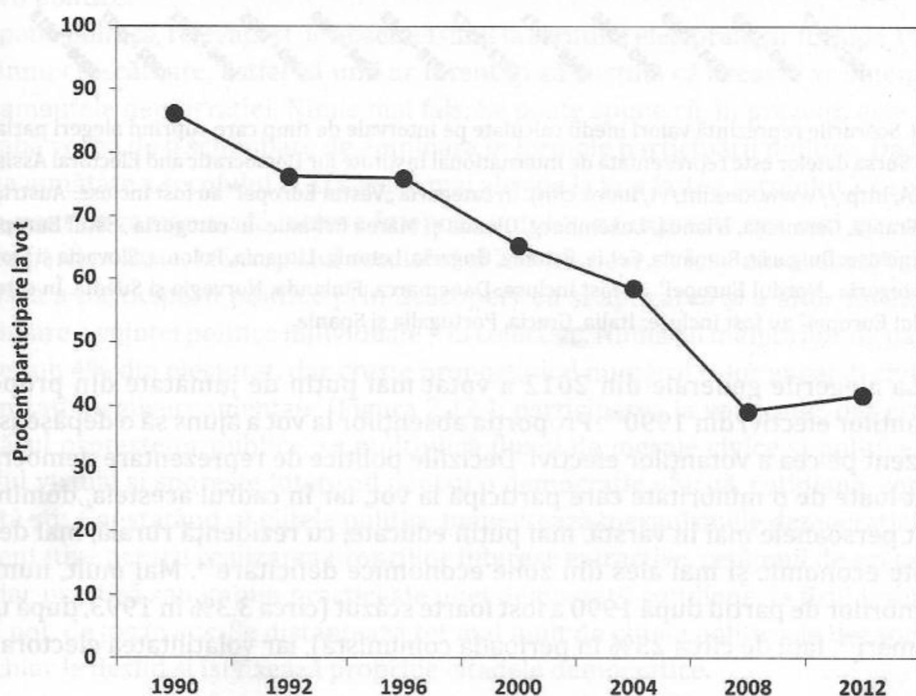
[70] Vezi Linn Carson and Brian Martin, Random Selection in Politics, Westport, Praeger Publishers, 1999. John Gastil and Peter Levine (eds.), The Deliberative Democracy Handbook. Strategies for Effective Civic Engagement in the 21st Century, San Francisco, Jossey-Bass, 2005.

[71] Cristian Preda oferă (în: **Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent**, Iași, Polirom, 2011, passim) informații în acest sens.

români considerau și încă susțin că *democrația este cel mai bun sistem politic*[72]. De-a lungul timpului recent, au existat unele fluctuații ale suportului pentru democrație, dar tendința generală a rămas constantă și a fost întărită și de efecte ale *învățării democrației.* Cum vom vedea, problema nu este însă doar una de *învățare;* în absența libertății și a accesului egal la resurse materiale, intelectuale și de conectivitate ale oricărei individualități, participarea democratică, fie și formal garantată, nu este practicată, ci poate doar mimată.

Adeziunea menținută în timp la idealul politic al democrației nu a fost deloc complementară cu o participare politică similară. În condiții de eliminare a (cvasi) obligativității votării din perioada regimului comunist, entuziasmul național al transformărilor democratice s-a concretizat la primele alegeri libere din 1990 printr-o participare de 86,2% din numărul total al electorilor înregistrați în listele electorale. Absenteismul înregistra la noi, la începuturile regimului democrației liberale, proporții relativ mici. De atunci, însă, proporția absenteismului electoral a crescut (Figura 2.10. și Figura 2.11.).

Figura 2.10. Dinamica participării la alegerile parlamentare din România, pe intervalul 1990-2012

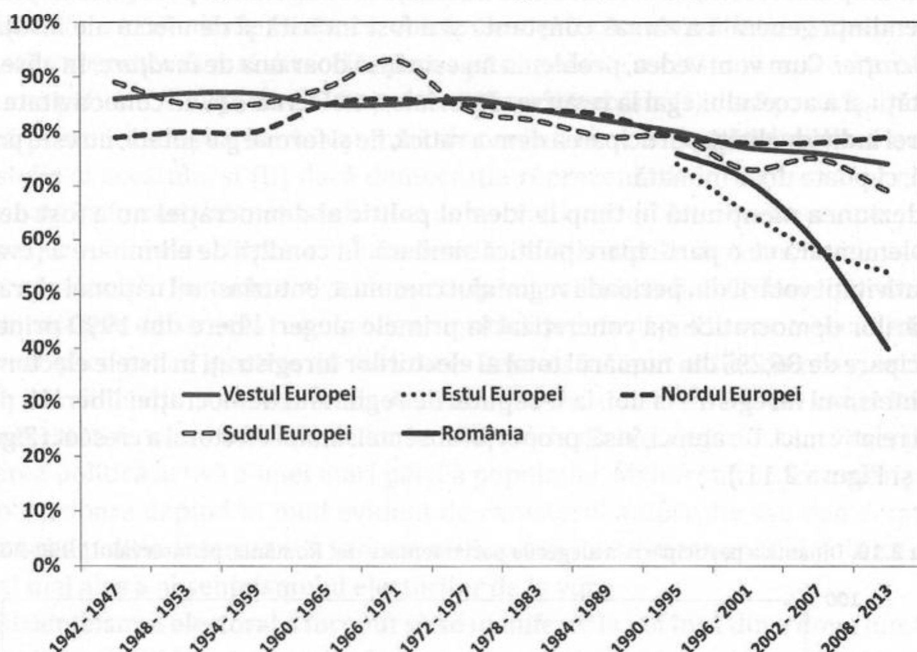

Notă. Datele fac referire la rata de participare la alegerile parlamentare în primul tur de scrutin. Datele au fost colectate din surse multiple, printre care: Alexandru, Moraru și Ercuș (2009).

---

[72] Claudiu D. Tufiș, **Learning Democracy and Market Economy in Post-Communist Romania**, Iași, Institutul European, 2012, pp. 127-141.

Figura 2.11. Dinamica ratei de participare la vot la nivel european, în intervalul 1942-2013. Comparație între scorurile României și scorurile medii a patru categorii de țări europene

Notă. Scorurile reprezintă valori medii calculate pe intervale de timp care cuprind alegeri parlamentare. Sursa datelor este reprezentată de International Institute for Democratic and Electoral Assistance (IDEA, http://www.idea.int/vt/index.cfm). În categoria „Vestul Europei" au fost incluse: Austria, Belgia, Franța, Germania, Irlanda, Luxemburg, Olanda și Marea Britanie. În categoria „Estul Europei" au fost incluse: Bulgaria, România, Cehia, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, Slovacia și Slovenia. În categoria „Nordul Europei" au fost incluse: Danemarca, Finlanda, Norvegia și Suedia. În categoria „Sudul Europei" au fost incluse: Italia, Grecia, Portugalia și Spania.

La alegerile generale din 2012 a votat mai puțin de jumătate din proporția votanților efectivi din 1990[73]. Proporția absenților la vot a ajuns să o depășească în prezent pe cea a votanților efectivi. Deciziile politice de reprezentare democratică sunt luate de o minoritate care participă la vot, iar în cadrul acesteia, dominante sunt persoanele mai în vârstă, mai puțin educate, cu rezidență rurală, mai dependente economic și mai ales din zone economice deficitare[74]. Mai mult, numărul membrilor de partid după 1990 a fost foarte scăzut (circa 3,3% în 1993, după unele estimări[75], față de circa 25% în perioada comunistă), iar volatilitatea electoratului

---

[73] Șerban Cerkez, *Influența incertutudinii asupra competiției politice*, în Adrian Miroiu și Șerban Cerkez, **Competiția politică în România**, Iași, Polirom, 2013, pp. 21-49.

[74] Multe analize au demonstrat această tendință. Pentru ilustrare, vezi în G. Teodorescu, V. Pasti (coord.), **Alegeri 2008. Campanii, lideri și sondaje**, Iași, Polirom, 2009, analiza făcută de Claudiu Ivan (pp. 217-236) sau de Răzvan Deșliu (pp. 305-321).

[75] N. Letki, *Socialization for Participation? Trust, Membership and Democratization in East-Central Europe*, în **Political Research Quarterly**, vol. 57, nr. 4, 2004, pp. 665-679.

românesc și incertitudinea rezultatelor alegerilor s-au menținut de atunci la niveluri constant ridicate. Pentru reducerea incertitudinii, elitele partidelor politice au recurs, după circa zece ani de la instalarea regimului democratic, la *cartelizarea* sistemului de partide[76], adică la utilizarea de către cei deja selectați sau aflați la putere, pe cât posibil exclusivă, a facilităților de finanțare publică și de reprezentare politică. Prin legiferare de către partidele care au ajuns să acceadă și să ocupe poziții dominante în legislativul parlamentar, s-a impus accesul limitat al altor formațiuni politice alternative la resurse ale puterii politice. Statul, cu facilitățile publice care-i sunt inerente, a devenit sursa utilizată de partidele parlamentare dominante pentru a-și perpetua dominația și a limita accesul altor partide sau forțe politice noi la resursele puterii. Competiția politică a fost redusă, prin instituția cartelizării, de către competitorii deja câștigători la un mecanism de reproducere a acelorași elite politice, care au inventat, activat și aplicat o astfel de instituție politică extractivă. Pe lângă cartelizarea sistemului de partide parlamentare, au început să apară și forme de dominație regională, municipală sau comunală a forțelor unui singur partid sau a unui *baron* politic județean. Toate acestea nu sunt decât forme deghizate ale unor instituții extractive care blochează democratizarea accesului deschis și universal la resursele puterii politice.

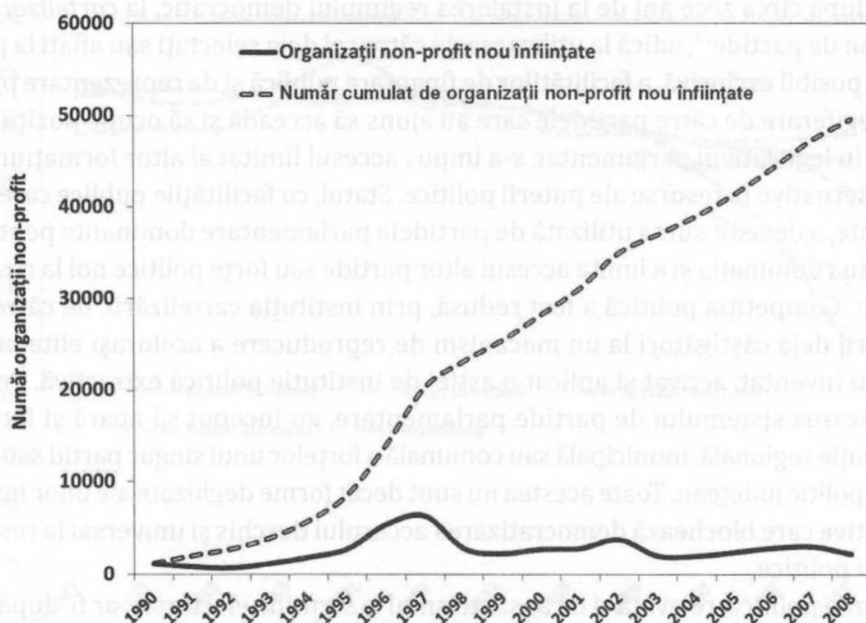
Apatia politică, relevată și de absenteismul la scrutine electorale, ar fi, după 1990, continuu crescătoare, astfel că unii ar fi tentați să susțină că aceasta ar amenința fundamentele democrației. Nimic mai fals. Se poate spune că, în prezent, este mai degrabă vorba de o schimbare de amploare în formele participării politice. Dacă în prima jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales pe la jumătatea secolului XX societatea politică românească intrase în epoca votului, ca expresia cea mai directă a participării politice, la începutul secolului al XXI-lea pare că iese din această formă primară a participării politice prin descoperirea și aplicarea și a altor forme de exprimare a voinței politice individuale sau colective. Numărul membrilor de partid scade sub 4% din electorat, dar crește proporțional numărul celor angajați civic în organizații neguvernamentale (Figura 2.12.); participarea la vot scade, dar crește numărul protestelor publice, se multiplică fluxul de mesaje civice și politice din spațiul virtual și sporește interesul pentru o democrație ubicuă, cotidiană, corporatistă etc. Constatând că elitele politice manevrează mecanismele democrației reprezentative pentru realizarea propriilor interese extractive, cetățenii de azi caută și chiar practică sau impun practici ale unei democrații cotidiene, la firul ierbii și, când pot, de jos în sus. Se distanțează tot mai mult de elitele politice, le dezaprobă sau chiar le desfid și își fixează propriile citadele democratice.

Istoric și prospectiv, este important a considera unele dintre aceste schimbări recente asociate participării și competiției politice. Să remarcăm că tendințe de

---

[76] Silviu-Dan Mateescu, *Cartelizarea sistemelor de partide din Europa Centrală și de Est: o analiză comparativă a cazurilor român și maghiar*, în Adrian Miroiu și Șerban Cerkez, **Competiția politică în România**, Iași, Polirom, 2013, pp. 100-132.

Figura 2.12. Evoluția numărului de organizații nonprofit nou-înființate, pe intervalul 1990-2008, în România

Notă. Datele au fost preluate din Registrul Național al Organizațiilor Neguvernamentale pus la dispoziție de Ministerul Justiției.

așa-zisă apatie (*i.e.* ignorare și retragere din tot ceea ce se prezintă ca politic) sau de absenteism la scrutine electorale sunt prezente nu numai la noi, ci pretutindeni și mai ales în țările dezvoltate[77]. Datele din Figura 2.11. sunt elocvente în acest sens. Apoi trebuie avut în vedere faptul că partidele politice sunt mobilizatorii clasici cei mai importanți ai electoratului. Ceea ce se produce în societatea politică românească actuală este similar cu schimbările din democrațiile consolidate și constă în afirmarea altui tip de participare și mobilizare politică.

Inglehart a demonstrat empiric că în societățile contemporane dezvoltate se produce a schimbare de amploare a formelor de participare politică datorită așa numitei *mobilizări politice cognitive.*[78] Aceasta s-a produs ca urmare a creșterii nivelului de educație formală a electoratului, a disponibilității și a receptării pe multiple canale de comunicare a informației politice, a performanțelor modelelor și abilităților cognitive individuale de procesare a informațiilor politice multiplu disponibile, dar mai ales ca urmare a schimbărilor în sistemul de valori al cetățenilor. Acestea

[77] Susan J. Pharr, Robert D. Putnam (eds.), **Disaffected Democracies: What is Troubling the Trilateral Countries?**, Princeton, Princeton University Press, 2000. Ronald Inglehart, Christian Welzel, **Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

[78] Ronald Inglehart, **Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Countries,** Princeton, Princeton University Press, 1997, cap. 8-11, mai ales p. 308 și următ.

fiind caracteristice cetățeanului și chiar alegătorului actual sau potențial, credem că e cazul să admitem că absenteismul electoral din societatea noastră politică actuală este o consecință a eșecului de amploare al partidelor și politicienilor în mobilizarea electoratului, dar și al ofertelor și mai ales al practicilor lor de guvernare. Elita politică se separă de tot mai mulți cetățeni în aceeași măsură în care tot mai mulți cetățeni o desfid. Mai mult, pe scară istorică, absenteismul electoral în creștere ilustrează de fapt eșecul formelor tradiționale partidiste de organizare a mobilizării și participării politice, respectiv inadecvarea organizării instituționale actuale a politicii față de cristalizări ale etosului politic al electorilor potențiali. Participarea politică a cetățenilor nu mai este reductibilă nici la apartenența la un partid politic și nici la simpla votare, ci se convertește uneori în demonstrații și greve, dar mai ales se manifestă activ în spațiul efectiv al muncii, inclusiv al celei de voluntariat, sau în cel virtual al comunicării, distanțându-se tot mai mult de elita politică guvernantă. Apartenența la partide politice nu este doar în continuă scădere, ci pare să fie mai ales opțiunea celor dependenți economic sau interesați de folosirea puterii politice pentru acumulări economice sau pentru privilegii sociale mai puțin meritate. Mobilizarea politică se realizează mult mai rapid și mai diferențiat pe interese și opțiuni de către rețelele de comunicare de tipul Facebook, Twitter, Whatsapp și ce mai există în spațiul virtual al internetului. În plus, sunt de avut în vedere schimbările asociate distincției clasice dintre politic și nonpolitic. Ceea ce până de curând era considerat ca nonpolitic (*e.g.* angajarea și practica profesională, producerea și utilizarea de cunoaștere științifică sau tehnologică, managementul corporatist etc.) ajunge să ofere spațiul amplu de manifestare pentru un nou tip de participare politică, inclusiv prin fundamentarea științifică a celor mai multe decizii care privesc funcționarea tehnică a societății. Politicienii constată că sunt tot mai dependenți în luarea deciziilor de expertiza științifică și tehnică existentă în centre de cercetare și proiectare tehnică. Valorile care fundamentează evaluarea de proiecte alternative nu mai pot fi doar politice, în sens tradițional, ci și ecologice, de etică a muncii, a distribuției și redistribuției echitabile etc., adică valori cu implicații politice de un tip nou. Politicul dirijat și manipulat de partide s-a deschis și către ceea ce trecea până de curând în aria nonpoliticului sau a subpoliticului. Odată cu această extindere a politicului către ceea ce trecea a fi nonpolitic, se schimbă și formele participării politice[79]. Absenteismul electoral în creștere este consecința eșecurilor democrației tradiționale bazate numai pe organizarea partidistă și pe separarea clasică a politicului de nonpolitic. Am ajuns astfel într-o perioadă în care participarea și competiția politică sunt dependente de reconstrucția democrației clasice.

---

[79] *Apare o mișcare care se deplasează împotriva realizărilor proiectului statului bunăstării din primele două treimi ale secolului XX. Întrucât politica a achiziționat potențialul de putere al* statului intervenționist, *acest potențial de structurare a societății migrează acum din cadrul sistemului politic în sistemul subpolitic al modernizării științifice, tehnologice și economice (...). Politicul devine nonpolitic, iar nonpoliticul devine politic.* În Ulrich Beck, **The Risk Society. Towards a New Modernity**, London, SAGE Publications, 2005, p. 186.

Participarea și competiția politică vizează mai ales modul de construcție a unui regim politic ca democratic sau autocratic. Dincolo de profilul democratic sau autocratic al regimului politic, apare problema ***guvernării***, respectiv a setului de instituții care concurează la constituirea și exercitarea autorității publice, la consolidarea capacității statului și a eficienței guvernării și la consecințele pe care acestea le au în lumea dezvoltării naționale și a vieții efective. De regulă, profilurile regimurilor politice și cele ale autorității publice a guvernării se află în corespondență, astfel că, de exemplu, regimurilor democratice le corespund guvernări democratice. Totuși, cercetările din domeniu au demonstrat că instituțiile care relevă capacitatea statului sau eficacitatea și eficiența guvernării împreună cu performanțele comunității guvernate nu depind neapărat doar de profilul regimului politic[80]. De exemplu, regimul politic românesc din perioada interbelică se autoconsidera ca fiind democratic, dar Mattei Dogan îl analizează și formulează o concluzie diferită atunci când are în vedere eficacitatea statului sau a guvernării: *din cauza preponderenței populației agricole, a slăbiciunii claselor de mijloc și a nivelului scăzut al industrializării și urbanizării, statul nu penetra societatea, guvernul nu organiza și nu planifica economia. Acesta din urmă era un colector de taxe pentru instituțiile și serviciile tradiționale: școli, armată, poliție, drumuri, poștă, echipament sanitar, birocrație*[81]. Statul economic românesc se afirma tradițional ca un colector de taxe și era departe de a fi și un stat democratic. Devenise instrumentul de realizare a profitului asigurat de instituțiile extractive ale unei elite prădalnice. Implicația unor astfel de stări e pe cât de clară, pe atât de importantă: guvernarea ce se prezintă ca democratică, întrucât aparține unui regim democratic, nu se asociază, în mod direct, mai ales în condiții de subdezvoltare economică și culturală, cu un stat sau cu o guvernare puternică și eficientă (*e.g.* care ar dispune de o administrație publică organizată și funcțională, de funcționari publici competenți sau care ar propune politici publice adecvate de realizare a unor bunuri comune[82] etc.). Guvernarea poate chiar eșua, fie și pe termen scurt, în asigurarea unor performanțe economice sau culturale mai mari. De aici derivă și perspectiva posibilă a unei guvernări autocrate: ea poate fi percepută ca dispunând de mai multe mijloace coercitive pentru promovarea, măcar

---

[80] D.A. Lake și M.A. Baum, *The Invisible Hand of Democracy: Political Control and the Provision of Public Services*, în **Comparative Political Studies**, 34(6), 2001, pp. 587-621. P.H. Lindert, **Growing Public: Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005. Carl H. Knutsen, *Investigating the Lee Thesis: How Bad is Democracy for Asian Economies*, în **European Political Science Review**, 2(3), 2010, pp. 451-473.

[81] Mattei Dogan, **Comparații și explicații în știința politică și în sociologie**, Iași, Institutul European, p. 250.

[82] P.B. Evans și J.E. Rauch, *Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of „Weberian" State Structures on Economic Growth*, în **American Sociological Review**, 60(5), 1999, pp. 748-765.

pe termen istoric scurt, a unui sistem eficient de mobilizare a resurselor pentru creşterea performanţelor dezvoltării[83].

Dacă în secţiunea anterioară ne-am referit la performanţe ale participării şi competiţiei politice pe axa democraţie-autocraţie, în continuare vom face referire la acele performanţe politice care sunt asociate instituţiilor guvernării, punând accentul mai ales pe capacitatea de guvernare a statului şi a elitelor executive care îl personalizează. Instituţiile avute în vedere sunt următoarele:

i. ***Selecţia şi controlul public al elitelor politice (guvernante).*** Două tipuri de instituţii sunt luate în considerare: (a) *instituţiile ce reglementează procesele de selectare şi înlocuire ale elitelor politice care exercită guvernarea;* acestea pot fi de tip competitiv (i.e. proceduri democratice şi deschideri de oportunităţi egale pentru selecţia competitorilor) sau de tip discreţionar (e.g. discriminare de clasă, moştenire, reţele clientelare sau politicianiste); şi (b) *instituţiile care se referă la controlul legislativ sau public* (inclusiv al societăţii civile) asupra elitelor guvernante; acestea pot să nu existe sau să fie riguros aplicate.

ii. ***Capacitatea statului*** este relevată de instituţiile care reglementează gradele de eficacitate a administraţiei publice, respectiv: calitatea birocraţiei şi a funcţionarilor publici, independenţa politică a acestora, îngrădirea sau eliminarea corupţiei, politicile publice elaborate şi aplicate pentru producerea de bunuri publice şi pentru creşterea bunăstării individuale şi comunitare.

iii. ***Afirmarea statului de drept*** este relevată prin instituţiile care se referă la: funcţionarea optimă a sistemului legislativ şi judiciar, reducerea criminalităţii şi violenţei, impunerea contractelor şi scăderea costurilor tranzacţiilor, apărarea drepturilor de proprietate.

Relaţia dintre vot, executiv şi legislativ, respectiv dintre decizia prin vot popular şi reprezentarea în foruri executive (*i.e* guvern) sau deliberative (*i.e.* parlament), este fundamentală pentru evaluarea evoluţiei performanţelor politice. Întrebările asociate acestei relaţii sunt numeroase: cum au fost selectate sau recrutate elitele guvernante şi deliberative în sistemul politic românesc?; în ce măsură au funcţionat reţelele politice şi politicianiste în selecţia elitelor sau votul şi regulile de votare ale electorilor au fost selectorii principali?; cum influenţează regimul politic democratic sau autocratic capacitatea de guvernare şi rezultatele guvernării?; ce intensitate a avut controlul public al executivului? Răspunsurile la astfel de întrebări şi la altele similare sunt menite să întregească imaginea specifică şi comparativă, istorică şi actuală a performanţelor sistemului politic românesc. Să ne referim mai întâi la câteva premise istorice.

Câteva informaţii istorice preliminare şi reverberaţii recente

Istoria contează în evaluarea evoluţiei performanţelor politice ale guvernării atunci când urmărim, de exemplu, apariţia şi configurarea legislativului şi a executivului

---

[83] A. Przeworski şi F. Limongi, *Political Regimes and Economic Growth*, în **Journal of Economic Perspectives**, 7(3), 1993, pp. 51-69.

în sistemul de organizare a puterilor în stat şi a mecanismelor elective. De-a lungul modernităţii româneşti, votul şi desemnarea reprezentanţilor în adunări legislative nu au fost constant interdependente: au apărut împreună şi apoi au fost când împreună, când separate, când compromise în termenii practicii de funcţionare. Nu au lipsit:

i. nici *confuziile instituţionale*, ca de exemplu existenţa unui domn care a fost ales, deşi avea statut regal; existenţa în comunismul dinastic al lui Nicolae Ceauşescu a unui preşedinte de republică care a fost învestit cu simboluri regale şi care s-a comportat ca şi când *a domnit;* sau, după 1990, alegerea preşedintelui republicii prin vot popular şi limitarea puterilor sale executive în favoarea prim-ministrului ales doar de parlament; şi

ii. nici *personalizarea funcţiilor de guvernare* prin *e.g.* glorificarea unor lideri politici providenţiali sau prin nepotisme şi clientelisme politice nemăsurate, ca practici care s-au substituit înscrierii funcţiilor de guvernare pe traiectorii impersonale de reprezentare.

Două tipuri de practici am identificat mai înainte ca ilustrative pentru erodarea continuă a regimului nostru democratic: (a) anticipări, cristalizări sau configurări instituţionale formale de tip democratic care au fost ulterior, la distanţe mici de timp, distorsionate sau înlocuite de practici nedemocratice; (b) alternări instituţionale diferite în planul aparenţelor, dar cuplate cu o continuitate nestingherită în profunzimea organizării şi funcţionării sociale, a ordinii sociale extractive. Astfel de practici sunt evidenţiate mai ales de istoria modului de instituire a instituţiilor deliberative şi de selecţie a reprezentanţilor.

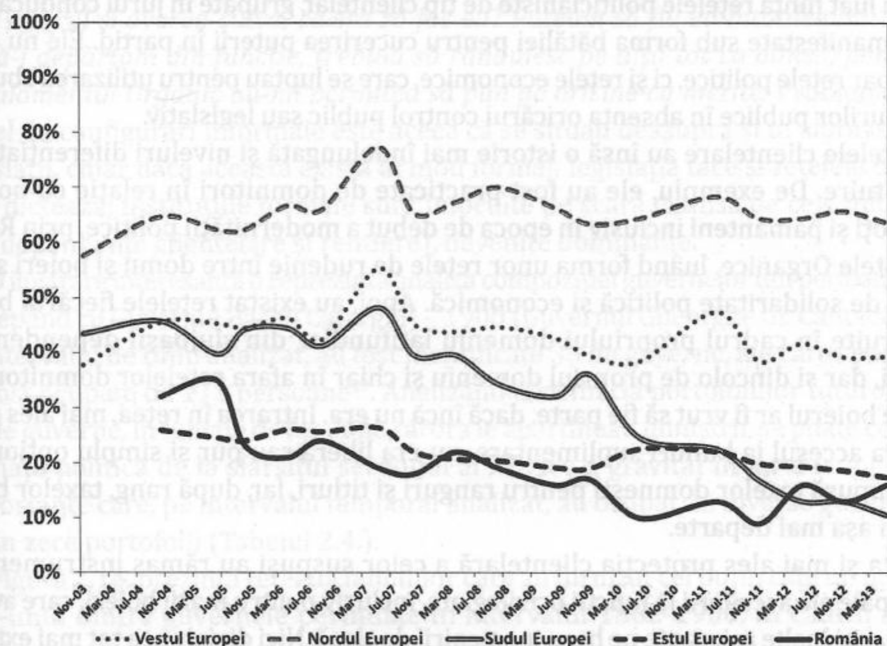
Oscilaţii instituţionale şi reţele clientelare

Să ne referim istoric la primul gen de practici. Tudor Drăganu consideră că Regulamentele Organice sunt *primele legiuiri din Ţările Române prin care au fost instituite adunări formate pe bază de sufragiu, cu scopul ca, prin participarea lor la exercitarea activităţii legislative, să se ajungă la o limitare a puterii, până atunci absolută, a şefului statului*[84]. Adunările deliberative înfiinţate în 1831 în Muntenia şi în 1832 în Moldova sunt înlocuite după 1849 mai întâi de consilii sau divane ad-hoc cu funcţii legislative ai căror membri nu mai sunt aleşi, ci numiţi, iar apoi, după Convenţia de la Paris, în perioada 1857-1858, de divane cu membri aleşi, dar fără funcţii legislative. În perioada 1858-1864, apare Adunarea electivă cu membri aleşi, dar şi o a doua adunare, *Ponderatrice* (1864-1866), devenită apoi Senat, cu membri numiţi. Atunci a apărut bicameralismul, consacrat de constituţiile din 1866, 1923 şi 1938, redus la monocameralism după 1946, reinstituit după 1990 şi din nou, în prezent, chestionat de unii, ba chiar contestat de electorat prin referendum.

[84] Tudor Drăganu, **Începuturile şi dezvoltarea regimului parlamentar în România până la 1918**, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1991, pp. 40-41. Vezi şi Radu Carp, Ioan Stanomir, **Proiecte intelectuale şi dezvoltarea instituţională în Principatele Române în secolul al XIX-lea**, Bucureşti, Editura C.H. Beck, 2009.

Istoric vorbind, linearitatea evoluţiei şi mai ales stabilitatea instituţiilor politice democratice sunt, la noi, înlocuite de oscilaţii instituţionale perpetue. Am dispus, de-a lungul istoriei moderne a sistemului politic, de organisme deliberative şi legislative, dar niciunul nu a rezistat pe termen mediu sau lung. Au fost periodic înlocuite, tot aşa cum au fost constant criticate pentru lipsa de reprezentativitate. Dar nu numai în trecut. În vremurile recente, după 1990, românii erau entuziasmaţi de perspectiva înlocuirii Marii Adunări Naţionale comuniste cu un parlament bicameral democratic ales. Într-un interval de 20 de ani, electoratul nemulţumit de funcţionarea parlamentului bicameral ajunge a se pronunţa prin referendum pentru transformarea acestuia într-unul unicameral[85], mult redus numeric. Mai mult, parlamentul şi parlamentarii apar în percepţia publică, mai ales la noi, relevată de sondajele de opinie, printre instituţiile cele mai lipsite de apreciere şi încredere (Figura 2.13.).

Figura 2.13. Evoluţia nivelului de încredere în parlamentele naţionale la nivel european, în intervalul 2003-2013. Comparaţie între scorurile României şi scorurile medii a patru categorii de ţări europene

Notă. În categoria „Vestul Europei" au fost incluse: Austria, Belgia, Franţa, Germania, Irlanda, Luxemburg, Olanda, Marea Britanie. În categoria „Nordul Europei" au fost incluse: Danemarca, Finlanda şi Suedia. În categoria „Sudul Europei" au fost incluse Grecia, Italia, Portugalia, Spania, iar în categoria „Estul Europei" au fost incluse Bulgaria, Cehia, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia şi Slovenia. Scorurile aferente acestor categorii reprezintă valori medii calculate pe baza scorurilor naţionale cu privire la „tendinţa de a avea încredere" exprimată de cetăţeni în parlamentele naţionale. Sursa datelor este reprezentată de ancheta *Eurobarometer*, a Comisiei Europene (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm).

[85] Vezi : http://www.bec2009p.ro/Documente%20PDF/Rezultate/Rezultate%20provizorii%20finale/Date%20provizorii%20PU.pdf. Accesat în ianuarie 2014.

Să ne întoarcem din nou în istoria mai îndepărtată a modernității politice românești pentru a observa cum alternează instituțiile democratice cu cele autocratice și cum din trecut sunt transmise mai departe aceleași practici nondemocratice de recrutare a elitelor reprezentative. Regulamentele Organice au stipulat alegerea prin vot a domnitorului și a unei părți a reprezentanților din adunările deliberative (pentru că reprezentanții clericali erau desemnați). Ulterior, în perioada 1849-1856, alegerea prin vot a fost suspendată, pentru a reveni iarăși, după 1857, în alegerile membrilor din divanele ad-hoc. Reprezentarea în adunările legislative a început prin a amesteca membri de drept cu unii aleși prin vot. Membri de drept erau, conform prevederilor Regulamentelor Organice, episcopii și mitropolitul, iar cei aleși erau boierii de prim rang din capitala principatului și boierii ținutași din capitalele de județe. Apoi, membri de drept au fost selectați nu numai din rândurile clerului, ci și din ale altor categorii sociale suspuse, iar membri cu drept de a se implica în competiția politică au apărut și din rândul burgheziei industriale sau intelectuale. Odată cu acestea, au luat ființă rețelele politicianiste de tip clientelar, grupate în jurul conducătorilor și manifestate sub forma bătăliei pentru cucerirea puterii în partid. Ele nu erau însă doar rețele politice, ci și rețele economice, care se luptau pentru utilizarea abuzivă a fondurilor publice în absența oricărui control public sau legislativ.

Rețelele clientelare au însă o istorie mai îndelungată și niveluri diferențiate de constituire. De exemplu, ele au fost practicate de domnitori în relație cu boierii fanarioți și pământeni inclusiv în epoca de debut a modernității politice, prin Regulamentele Organice, luând forma unor rețele de rudenie între domn și boieri sau a unora de solidaritate politică și economică. Apoi, au existat rețelele fiecărui boier, construite în cadrul propriului domeniu latifundiar din slujbașii dependenți și supuși, dar și dincolo de propriul domeniu și chiar în afara rețelelor domnitorului la care boierul ar fi vrut să fie parte, dacă încă nu era. Intrarea în rețea, mai ales dacă asigura accesul la bunuri suplimentare, nu era liberă sau pur și simplu opțională, fiind supusă taxelor domnești pentru ranguri și titluri, iar, după rang, taxelor boierești și așa mai departe.

Mita și mai ales protecția clientelară a celor suspuși au rămas instrumentele principale ale accederii la funcții privilegiate, inclusiv pentru marii boieri, care aveau poziții mai înalte asigurate pe baza moștenirii de clasă. Nici diviziunea tot mai extinsă a muncii și nici apariția birocrației de stat, care încerca să raționalizeze o guvernare mai efectivă și mai eficientă, nu au reușit, atunci ca și acum, să diminueze efectele atotputernice ale rețelelor clientelare și de rudenie. De exemplu, Regulamentele Organice stipulaseră traiectoria organizării unei birocrații de stat și unele criterii *meritocratice*[86] de selectare a funcționarilor publici, însă, cum scria G. Sion, *pe atunci* (adică în jurul anului 1845) *în adevăr nu se cerea știință multă, capacitate sau*

---

[86] O prezentare detaliată și riguros documentată a practicilor de selecție a demnitarilor la începuturile modernității din cele două Principate este făcută de Constanța Vintilă-Ghițulescu, **Evgheniți, mojici, ciocoi: despre *obrazele* primei modernități românești (1750-1860)**, București, Humanitas, 2011, pp. 11-62 și în continuare.

învățătură, pentru ca să ajungă cineva la posturi mari. Trebuia să aibă sau protecția lui vodă, sau numele sonor al unei familii aristocratice, pentru ca să capete posturi sau ranguri[87]. Rețelele și protecțiile clientelare, înrudirile și încuscririle, taxele și alte plăți deveniseră atât de dominante, încât erau practicate peste tot și de către toți, inclusiv sau mai ales de către domn, împiedicând astfel, încă de la debut, raționalizarea funcției publice și a administrației statului. Forma cea mai plastică a acestor rețele, adesea citată[88], este redată de domnitorul Grigore Alexandru Ghica al Moldovei într-un memoriu din 1857 adresat ministrului francez de externe: *Cu rușinea mea mărturisesc că, în timp de șase ani, cât am guvernat Moldova, am făcut o mulțime de nedreptăți și de nelegiuiri. [...] Însă ce era eu să fac, când eram în înrudire și în amiciție cu toți boierii? Cum era să nu pun eu ministru pe vărul meu, logofăt mare pe cuscrul meu, postelnic pe fiul meu, președinte al divanului pe cumnatul meu, ispravnici pe nepoți și pe amici, privighetori și polițai pe oamenii acestora. Și dacă vreunul dintre ei nedreptățeau pe oameni, dacă ei condamnau pe nevinovați, dacă răpiau fățiș onorul și averea cuiva, ce era să fac eu? Puteam să fiu eu întotdeauna drept? Dacă-i depărtam din funcție, trebuia să rânduiesc pe alții tot ca dânșii, pentru că Regulamentul Organic nu-mi permitea să pun pe oricine cu merite.* Problema unor astfel de configurări informale este aceea că se situau deasupra și în afara oricărei legislații, chiar dacă aceasta exista în mod formal: legislația tace și rețelele clientelare dictează; instituțiile formale sunt înlocuite pe scară extinsă de cele informale (i.e. dependențe clientelare și rentiere), devenite dominante.

O ilustrare interesantă o reprezintă analiza compoziției guvernelor din perioada 1862 (începând cu Guvernul Barbu Catargiu) – 1900 (Guvernul Gheorghe Gr. Cantacuzino). În intervalul de timp analizat, au fost identificate 33 de guverne, ale căror portofolii au fost ocupate de 113 persoane[89]. Analizând distribuția portofoliilor tuturor celor 33 de guverne, în funcție de familiile cărora le aparțineau miniștrii, se poate constata că viața politică de la sfârșitul secolului al XIX-lea a gravitat în jurul a opt familii importante care, pe intervalul temporal analizat, au ocupat, în diverse guverne, cel puțin zece portofolii (Tabelul 2.4.).

Figura 2.14. prezintă rețeaua familiilor care au furnizat cel puțin câte un ministru într-unul dintre guvernele perindate în intervalul 1862-1900. În cadrul acestei rețele a elitei guvernante din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, familiile ai căror membri au ocupat cele mai multe portofolii sunt marcate prin culoarea neagră.

Rețeaua prezentată în Figura 2.14. reproduce imperfect structura unei rețele de tip centru-periferie[90]. Adică, o rețea în care nodurile centrale sunt foarte puternic

---

[87] Gheorghe Sion, **Proză. Suvenire contimpurane**, București, EPLA, 1956, p. 418.

[88] Cristian Ionescu, **Dezvoltarea constituțională a României,1741-1991. Acte și documente**, Monitorul Oficial, București, 2000, pp. 385-386. Vezi și Cristian Preda, **Op. cit.**, p. 54, sau C. Vintilă-Ghițulescu, **Op. cit.**, pp. 79-80.

[89] Mai multe detalii cu privire la acest studiu sunt disponibile pe gabrielhancean.wordpress.com.

[90] Amănunte privitoare la analiza rețelelor sociale și la diferitele tipuri de structuri sociale sunt disponibile în Hâncean, M.-G. (2014), **Rețelele sociale. Teorie, metodologie și aplicații**, Iași, Polirom, 2014.